

20.

20. rocznica
wstąpienia POLSKI DO UE

w perspektywie
transgranicznej,
krajowej i regionalnej

Zielona Góra 2024

20. rocznica wstąpienia Polski do UE

w perspektywie transgranicznej,
krajowej i regionalnej

red. Piotr Pochyły

Zielona Góra 2024

Recenzent

dr hab. Arkadiusz Lewandowski, prof. UKW

**Redakcja językowa, techniczna,
projekt okładki i grafika**

Ewa Popiłka

Copyright © by Uniwersytet Zielonogórski
Zielona Góra 2024

ISBN 978-83-950730-0-7

**Publikacja powstała w ramach realizacji pracy badawczo-rozwojowej zleconej
Uniwersytetowi Zielonogórskiemu przez Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego**

Lubuskie
Warte zachodu

Druk

Oficina Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego
ul. Podgórna 50a, 65-246 Zielona Góra
48 68 328 78 64, 48 789 442 280
sekretariat@ow.uz.zgora.pl

Spis treści

Wstęp (<i>Marcin Jabłoński</i>).....	5
Piotr Kułyk , Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju województwa lubuskiego w optyce transgranicznej: ujęcie pro- i retrospektywne	7
Aleksandra Kruk , Percepcja roli granicy w Polsce po 2004 roku w kontekście państwowym, unijnym i transgranicznym.....	23
Dorota Szaban , Demograficzne i społeczne konsekwencje członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Przemiany, wyzwania i perspektywy.....	47
Stefan Garsztecki , Przystąpienie Polski do UE – szanse i wyzwania dla wschodnioniemieckich landów	67
Justyna Nyckowiak , Cyfrowe umiejętności mieszkańców województwa lubuskiego w kontekście procesów cyfryzacji związanych z członkostwem Polski w UE.	79
Karolina Godzisz , Korzyści działań podejmowanych przez organy administracji publicznej w sferze ograniczenia poziomu niskiej emisji przy wykorzystaniu funduszy europejskich – studium przypadku województwa lubuskiego	99
Arkadiusz Tyda , Ewolucja i rozwój kultury w województwie lubuskim po 2004 roku: muzyka rozrywkowa jako katalizator zmian społecznych i kulturalnych	117
Anna Ratke-Majewska , Pamięć i pojednanie w Unii Europejskiej. Doświadczenia Polski i regionu w relacjach z Niemcami.....	139

Wstęp

Mija dwadzieścia lat od momentu, gdy Polska oficjalnie dołączyła do wspólnoty narodów Europy, stając się pełnoprawnym członkiem wielkiej europejskiej rodziny. To szczególna rocznica, która skłania zarówno do refleksji nad minionymi dwoma dekadami, jak i do spojrzenia w przyszłość.

Wstąpienie Polski do Unii Europejskiej było jednym z najważniejszych wydarzeń w najnowszej historii naszego kraju. Zmieniło Polskę i życie Polaków, w tym nasze lubuskie miasta, miasteczka i wsie. Dziś możemy z dumą stwierdzić, że minione dwadzieścia lat przyniosły nam rozwój, stabilizację i wzrost jakości życia.

Dwie dekady to życie całego pokolenia młodych, dorosłych już Polaków, Lubuszan, którzy urodzili się w Unii Europejskiej i bezpośrednio korzystają z członkostwa: podróżowanie, praca czy możliwość edukacji w dowolnie wybranym kraju stały się dla Polaków codziennością. Otwartość granic oraz wspólny rynek przeobraziły nasze postrzeganie świata i dały impuls do ogromnych zmian społecznych, a fundusze europejskie znacząco wpłynęły na nasze najbliższe otoczenie i nasz region.

Publikacja, którą mają Państwo przed sobą, prezentuje wieloaspektowe spojrzenie na procesy zmian, jakie zaszły na przestrzeni dwudziestu lat na polsko-niemieckim pograniczu. Niniejsza publikacja da Państwu odpowiedzi na wiele nurtujących pytań oraz pozwoli na wyciągnięcie wniosków, służących dobru wspólnemu i dalszemu rozwojowi tej wyjątkowej transgranicznej wspólnoty.

Wspólne inicjatywy zbliżają do siebie przygraniczne społeczności. Są również ważnym czynnikiem postępującej integracji europejskiej, rozwoju gospodarczego oraz wzmacniania kontaktów przygranicznych.

Niech będzie to inspiracja do dalszej pracy na rzecz przyszłości Europy – otwartej, solidarnej i silnej, w której Polska odgrywa znaczącą rolę.

Marcin Jabłoński
Marszałek Województwa Lubuskiego

Piotr Kułyk

Uniwersytet Zielonogórski
ORCID 0000-0003-2786-4020

Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju województwa lubuskiego w optyce transgranicznej: ujęcie pro- i retrospektywne

Wprowadzenie

Rozwój regionalny należy do jednego z najważniejszych obszarów rozważań w nurtach ekonomii. Jest postrzegany jako proces nieliniarny oraz interaktywny, a równocześnie ściśle powiązany z immanentnymi cechami regionu. To odwołanie do specyfiki regionu i jego strategicznych zasobów stanowi główną oś dyskursu. Mimo bogatej literatury z tego zakresu, nadal badacze problematyki rozwoju regionalnego stoją przed licznymi wyzwaniami dotyczącymi jego trajektorii i uwarunkowań, a także stymulantów i destymulantów w szybko zmieniającym się otoczeniu. W klasycznym podejściu wychodzimy od znaczenia nakładów pracy i kapitału oraz ich produktywności (Ros 2013). Nie rozwijając historycznego rysu, możemy skonstatować, iż obecnie w literaturze dotyczącej wzrostu gospodarczego rozróżnia się czynniki, które kształtują krótko- i średniookresowe dostosowanie do stabilnego poziomu wzrostu oraz czynniki kształtujące wzrost gospodarczy w długim okresie. W konsekwencji możemy wykazać szerokie spektrum oddziaływań uwarunkowań. Zmiany w postrzeganiu warunków, w jakich realizowany jest rozwój regionów na przestrzeni lat, zmieniał rozkład „akcentów”. Wśród nich istotne znacznie mają relacje zewnętrzne, także międzynarodowe, istotne z punktu widzenia regionu. W tym obszarze rola handlu i globalizacji gospodarczej są postrzegane jako procesy poszerzania możliwości w zakresie nowych technologii, takich jak informacja, komunikacja i konkurencyjność, także w ujęciu regionalnym (Churski i in 2021). Ponadto w prowadzonych badaniach

nad rozwojem regionalny wykazano, jako istotne uwarunkowanie, wysoki poziom zależności przestrzennej, implikujący konieczność rozpatrywania tego procesu na tle regionów sąsiednich (Hassink, Isaken, Trippel 2019). Takie podejście pozwala lepiej zrozumieć ewolucję i kierunek przemian gospodarek regionalnych i rangę oddziaływania politycznego tak potrzebnego do wspierania ich reakcji na zmiany. Oznacza zwrócenie uwagi na wzajemne interakcje między badanymi regionami i efekty „upodabniania się” sąsiadujących części w odniesieniu do realizowanej ścieżki wzrostu, ale też rozwoju gospodarczego, jeżeli nie istnieją inne wyraźne bariery.

W ostatnich latach wiele uwagi poświęcono znaczeniu zasobów naturalnych i środowiska, wpływających w istotny sposób na dobrobyt społeczny i jakość życia w regionie. Przy czym relacje te są dwukierunkowe. Czynniki te mogą być bowiem stymulantami i destymulantami rozwoju, ale też występuje tu wyraźne sprzężenie zwrotne w postaci efektów przesuniętych w czasie. Wpływ wzrostu i rozwoju gospodarczego na jakość środowiska – analizowany jest głównie za pomocą tzw. środowiskowej krzywej Kuzneta (EKC) (Augustowski, Kułyk 2024). W takiej ocenie ważną rolę odgrywają dobra publiczne, związane z danym obszarem, i efekty zewnętrzne, które często mają charakter międzyregionalny. Nowe regionalistyczne teorie rozwoju kładą nacisk na zmieniającą się relację terytorium i funkcji oraz na społeczną konstrukcję regionalnych systemów produkcji (Keating 2001). Duże znaczenie ma kapitał społeczny i/lub kapitał ludzki związany z danym regionem. Odwołując się do teorii wzrostu endogenicznego, można przyjąć za kluczowe inwestycje w kapitał ludzki, innowacje i wiedzę, które to w szczególności przyczyniają się do wzrostu gospodarczego (Le Chapelain, Sylvere 2020). Przy takim założeniu możemy analizować wpływ wskazanych nakładów na tempo wzrostu gospodarczego i charakter jego trajektorii. Dotyczy to też kształtowania instytucjonalnego systemu wsparcia. Regionalne różnice w kapitale ludzkim mogą być jednak co najmniej tak samo istotne, jak krajowe.

Na tej teoretycznej podstawie można sformułować tak istotny z punktu widzenia ekonomii rozwoju i spójności społeczno-gospodarczej problem badawczy: dlaczego wskaźniki wzrostu gospodarczego różnią się w zależności od regionu? Odpowiedź na tak postawione pytanie i wskazanie czynników stymulujących wzrost społeczno-gospodarczy jest interesująca nie tylko z naukowego punktu widzenia, ale ma również duże znaczenie polityczne, dla formułowania celów założeń i narzędzi oddziaływania. Trzeba bowiem zauważyć, iż spójność społeczno-gospodarcza między regionami stanowi jeden z głównych filarów UE. Wskazane efekty powstają w wyniku oddziaływania sił regionalnych i globalnych oraz przy wykorzystaniu dostępnych i w tym sensie ograniczonych zasobów regionalnych. Rozwój regionów w świetle rozważań literatury przedmiotu zależy od złożonych procesów gospodarczych, społecznych i politycznych (Flynn, Marsden

1995). W takich ujęciach podkreślane jest znaczenie czynników kulturowych immanentnie związanych z danym regionem (Tabellini 2010), jakość instytucji (Rodríguez-Pose 2013), zależności przestrzennych (Lu 2024), zasobów naturalnych (Camagni 2017).

Klasyfikacja i porównywanie regionów ze względu na stopień rozwoju społeczno-gospodarczy i wyodrębnienie jego stymulantów to w rzeczywistości problem stworzenia wielokryterialnej oceny pozwalającej na ujęcie jego zróżnicowanych symptomów. W rozwinięciu takiego podejścia teoria dywersyfikacji regionalnej powinna nie tylko opierać się na obecnym rozumieniu dywersyfikacji pokrewnych, ale także uwzględniać procesy dywersyfikacji niepowiązanej przez przyjrzenie się roli sprawczości w procesach przedsiębiorczości instytucjonalnej oraz czynnikom umożliwiającym i ograniczającym w różnych skalach przestrzennych (Boschma i in. 2018). W świetle przedstawionych rozważań można założyć, iż poziom regionalny jest znacznie bardziej złożony i trudny do analizy niż klasyczne podejście odnoszące się do rozwoju całych krajów.

Rozpatrując problem rozwoju regionalnego, często zwraca się uwagę na ważną konsekwencję tego procesu, który ma długofalowe oddziaływanie. Poszczególne regiony bezpośrednio konkurują ze sobą jakością życia oraz dążeniem do przyciągania oraz utrzymania strategicznych zasobów. W związku z tym jeden region może posiadać bezwzględną przewagę konkurencyjną, jeśli obejmuje ona czynniki technologiczne i społeczne, infrastrukturalne czy instytucjonalne w stosunku do innych regionów, które przyczyniają się do jego rozwoju i zwiększenia siły „ssącej” w stosunku do zasobów (Gherghina i in. 2020). Te regionalne nierówności lub dysproporcje są zjawiskiem ogólnoświatowym (Tirthankar 2020). Pozostają zatem ważnym stymulatorem kolejnych badań prowadzonych z różnej perspektywy i w różnych celach.

Metodyka badań

W opracowaniu ocenie poddano województwo lubuskie na tle zmian zachodzących w województwie dolnośląskim oraz niemieckich landach: Brandenburgii i Saksonii. Nie są to zbliżone ani powierzchniowo, ani gospodarczo jednostki, jednak łączy je bezpośrednie sąsiedztwo. W zakresie liczby mieszkańców, zgodnie z przedstawioną kolejnością, liczą odpowiednio 0,953 mln, 2,883 mln, 2,573 mln, 4,086 mln (Eurostat [12.10.2024]). To pozwala pokazać bazową dysproporcję między rozważanymi w tej części regionami. W tym zestawieniu województwo lubuskie jest wyraźnie najmniejszą jednostką terytorialną w stosunku do pozostałych. Problem oceny ma szerszy wymiar i polega na zróżnicowaniu strukturalnym, instytucjonalnym i dysproporcjach wielkościowych pomiędzy rozważanymi regionami. Powstaje zatem ważne pytanie problemowe, czy różnice te

można wyjaśnić różnicami w takich czynnikach, jak lokalne zasoby, udogodnienia naturalne i kulturowe, tradycja przedsiębiorczości, etyka pracy, sieci publiczne lub prywatne? W pracy przedstawiono dysproporcje w rozwoju społeczno-gospodarczym. Zestaw istotnych zmiennych wybrano na podstawie przeglądu literatury, a następnie poddano dalszej ocenie. Przeprowadzono analizę statystyczną i ekonometryczną dla ukazania różnic regionalnych i ich potencjałów. Dane regionalne pozyskano z systemu Eurostat zgodnie z klasyfikacją regionalną NUTS 2. Okres oceny ze względu na dostępność i spójność danych obejmował lata 2013-2021 (w niektórych przypadkach do 2022). W estymacji zastosowano analizę statystyczną oraz badanie za pośrednictwem regresji. Punktem wyjścia był model Cobba-Douglasa przedstawiający relacje czynników wpływających na wzrost produkcji, wykorzystywany w ocenie wzrostu gospodarczego. Podstawowy problem odnosił się do przedstawienia najważniejszych różnic i ich zmian oraz wybranych uwarunkowań w badanym okresie wpływających na potencjał wytwórczy rozważanych regionów.

Zmiany w uwarunkowaniach rozwoju

Rozważane regiony wykazują znaczne zróżnicowanie, zarówno w zakresie zasobów, jak i uzyskiwanych wyników ekonomicznych. Czynnikiem łączącym są wzajemne relacje transgraniczne. Ważną specyfiką, zwłaszcza terenów przygranicznych rozważanych jednostek terytorialnych, jest też to, iż są to na ogół regiony migracyjne, z których ludność odpływa do innych lokalizacji ze względu na ich niższą atrakcyjność w zakresie jakości życia (Knippschild, Schmotz 2018). W tym zakresie warto też nadmienić kwestię oddziaływania uniwersalnej co do zasad, ale różnej co do stosowania wybranych instrumentów polityki regionalnej UE. Zgodnie z polityką spójności UE pojawia się koncepcja inteligentnych specjalizacji, jako wyróżnik stanowiący siłę napędową rozwoju regionalnego. U podstaw tej strategii rozwoju leży inteligentna specjalizacja, czyli wizja regionalnych możliwości wzrostu zbudowana na podstawie istniejących zdolności lokalnych (McCann, Ortega-Argilés 2015). Jest to w rzeczywistości czynnik różnicujący sytuacje poszczególnych obszarów, ze względu na podejmowane rozstrzygnięcia. W świetle jednak części badań można stwierdzić, iż dywersyfikacja w kierunku bardziej złożonych technologii jest atrakcyjna, ale trudna do zrealizowania dla regionów UE. Regiony mogą przezwyciężyć ten dylemat dywersyfikacji, opracowując nowe technologie i struktury produkcyjne, które opierają się na lokalnych zdolnościach (McCann, Ortega-Argilés 2015). Rozważane regiony różnią się nie tylko pod względem dysproporcji w stosowanych technologiach, ale także początkowych wartościach alokowanych czynników produkcji. Skutkuje to zróżnicowaniem w nakładach czynników produkcji, co zostało uwidocznione w tabeli 1. Wartość rodzajów wiedzy lub technologii, podobnie jak większości dóbr, od-

Tabela 1. Zmiany podstawowych relacji ekonomicznych w wybranych regionach w latach 2013-2022

Lata	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Dynamika 2021/2013
GDP per capita w euro											
Brandenburgia	24 700	26 000	26 400	27 100	28 300	29 000	30 200	30 000	31 900	34 800	140,89
Saksonia	25 700	27 000	27 900	28 700	29 900	30 700	32 000	31 600	33 400	36 100	140,47
Dolnośląskie	11 200	11 800	12 500	12 300	13 400	14 200	15 200	15 200	16 900	19 400	173,21
Lubuskie	8 400	9 000	9 400	9 300	10 000	10 700	11 300	11 100	12 200	14 200	169,05
Środki trwałe brutto w mld euro											
Brandenburgia	12,701	13,743	14,424	15,835	16,592	17,892	18,327	19,155	21,012	–	165,43
Saksonia	22,103	22,881	21,977	24,851	24,308	25,683	28,293	28,628	28,918	–	130,84
Dolnośląskie	6,464	6,945	7,078	6,709	7,387	8,580	10,107	9,074	8,374	–	129,54
Lubuskie	1,676	1,580	1,918	1,806	1,747	1,934	1,982	1,838	2,196	–	131,05
Zatrudnieni w tys. osób											
Brandenburgia	1 182,5	1 176,6	1 179,3	1 219,4	1 212,2	1 217,9	1 213,4	1 182,1	1 194,8	1 201,4	101,60
Saksonia	1 873,6	1 890,7	1 897,3	1 928,5	1 927,6	1 913,4	1 927,8	1 879,3	1 869,4	1 898,9	101,35
Dolnośląskie	1 038,1	1 075,3	1 114,9	1 213,3	1 203,3	1 210,5	1 310,8	1 306,6	1 304,5	1 303,3	125,55
Lubuskie	398,5	398,2	405,1	418,8	420,2	417,0	430,5	431,1	428,1	431,0	108,16

Lata	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Dynamika 2021/2013
Nakłady kapitału na zatrudnionego w tys. euro											
Brandenburgia	10,741	11,681	12,231	12,986	13,687	14,691	15,104	16,205	17,586	–	163,73
Saksonia	11,797	12,102	11,583	12,886	12,611	13,423	14,677	15,233	15,469	–	131,13
Dolnośląskie	6,227	6,459	6,348	5,529	6,139	7,088	7,711	6,944	6,419	–	103,09
Lubuskie	4,205	3,968	4,735	4,312	4,158	4,639	4,603	4,263	5,129	–	121,99
Wydajność pracy w tys. euro											
Brandenburgia	51,194	54,174	55,413	55,317	58,277	59,743	62,684	64,030	67,670	74,012	144,57
Saksonia	55,582	57,824	59,868	60,792	63,210	65,428	67,645	68,437	72,385	77,236	138,96
Dolnośląskie	8,306	8,521	8,550	7,794	8,475	8,937	8,698	8,617	9,420	10,670	128,46
Lubuskie	21,636	23,011	23,531	22,581	24,269	25,942	26,483	26,118	28,706	32,264	149,12
Produktywność kapitału w euro											
Brandenburgia	4,766	4,638	4,530	4,260	4,258	4,067	4,150	3,951	3,848	–	80,73
Saksonia	4,712	4,778	5,169	4,718	5,013	4,874	4,609	4,493	4,679	–	99,31
Dolnośląskie	1,334	1,319	1,347	1,410	1,381	1,261	1,128	1,241	1,468	–	110,03
Lubuskie	5,146	5,800	4,970	5,237	5,837	5,593	5,753	6,126	5,597	–	108,76

Źródło: opracowanie własne na podstawie Eurostatu, <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser> [dostęp: 12.10.2024].

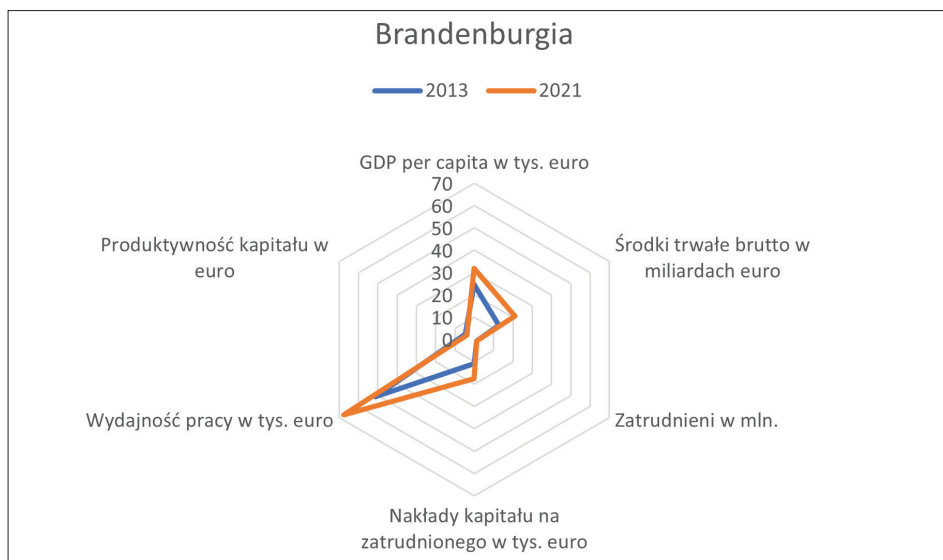
zwierciedla równowagę między podażą a popytem (Balland i in. 2018) w ujęciu regionalnym, ale umieszczonym w określonej przestrzeni.

Przedstawione wyniki ukazują znaczne dysproporcje między województwem lubuskim a regionami niemieckimi i województwem dolnośląskim. Rezultaty dla landów niemieckich charakteryzują się znacznie wyższymi wartościami początkowymi, jak i średnimi w całym rozważanym okresie (tab. 1). Dysproporcje między landami w zakresie GDP per capita były relatywnie niewielkie, oznaczające, iż w przeliczeniu na mieszkańca poziom rozwoju był bardzo zbliżony. Zupełnie inna sytuacja występowała w województwach Zachodniej Polski. Różnice między nimi były znaczące i wysokie dysproporcje pojawiały się także w stosunku do landów niemieckich. Co ciekawe, o ile można zauważyć występowanie zjawiska konwergencji, polegającego na zmniejszeniu dysproporcji pomiędzy landami niemieckimi a województwami Zachodniej Polski (te notowały wyższe współczynniki dynamiki niż landy niemieckie), to taka sytuacja nie występowała między województwami pasa transgranicznego (w dolnośląskim dynamika GDP per capita była wyższa niż w lubuskim – tab. 1).

W landach niemieckich odnotowano też, w zasadzie identyczne, tempa wzrostu GDP per capita, wskazujące na występowanie zrównoważenia jego ścieżki. W landach niemieckich zdecydowanie wyższe są nakłady kapitału na jednostkę pracy. Podobnie zbliżone wyniki odnotowano w przypadku wydajności pracy. Zatem realizowane ścieżki wzrostu gospodarczego, mimo różnic wewnętrznych, również były zbliżone. Trzeba jednak zwrócić uwagę na specyfikę województwa lubuskiego. W tym przypadku jest to intensywny model wzrostu, bazujący na wysokiej efektywności czynników produkcji. Szczególnie jest to widoczne w odniesieniu do kapitału, którego produktywność alokacji przewyższa sytuację w innych rozważanych regionach (tab. 1). Wskazuje to na występujący potencjał w dalszej perspektywie do przyciągania inwestycji kapitałochłonnych. Jest to o tyle ważne, iż obserwujemy stopniowy, ale istotny spadek potencjału ludzkiego w województwie lubuskim, co jest też zjawiskiem ogólnokrajowym. Nie był on jeszcze tak widoczny na rynku pracy, ale będzie w niedługiej perspektywie coraz bardziej odczuwalny. Co istotne, zgodnie z zaprezentowanymi danymi, w rozważanym okresie występował dalszy wzrost zatrudnienia, ale jego tempo było relatywnie niewielkie. Wielkości odnotowane w zakresie wzrostu nakładów na środki trwałe były bardzo zbliżone dla trzech obszarów: Saksonii, Dolnego Śląska oraz województwa lubuskiego. Wysoki wzrost (powyżej przeciętnej) odnotowano jedynie w przypadku Brandenburgii. Jeżeli przyjrzymy się zmianom zatrudnienia, to model ten w odniesieniu do województw Polski charakteryzował się rosnącym nakładem zasobów prac. W przypadku landów niemieckich wzrost ten był bardzo niewielki. Zupełnie odmiennie charakteryzowały się zmiany w zakresie technicznego uzbrojenia pracy. W landach niemieckich był to model charakteryzujący się

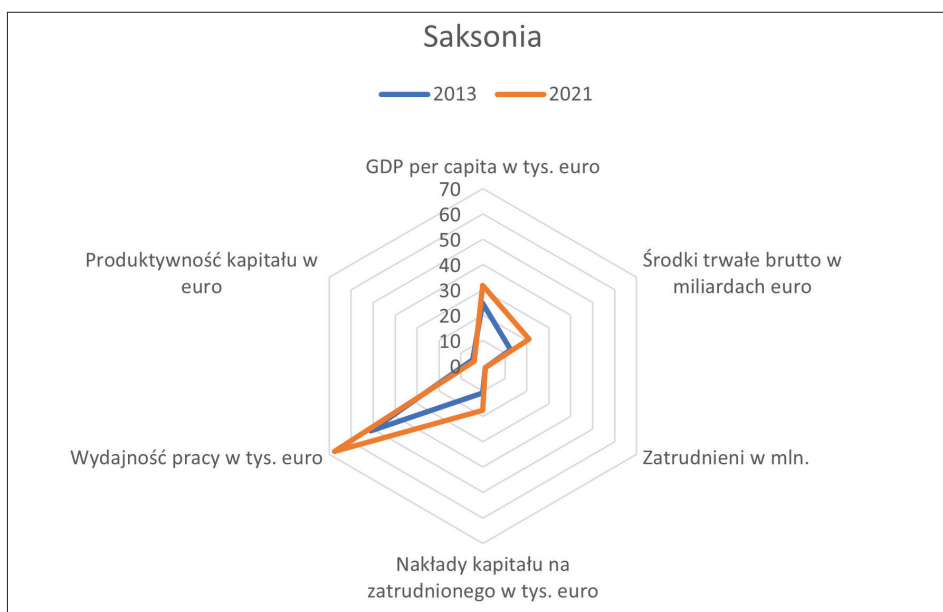
wysoką kapitałochłonnością. Co ważne, również w województwie lubuskim odnotowano ponadprzeciętny wzrost nakładów kapitałowych na jednego zatrudnionego, ale na poziomie niższym niż w przypadku wcześniej wymienionych landów. Natomiast największe różnice zachodziły w zakresie efektywności zastosowania czynników pracy i kapitału. Charakteryzowały one efekty przyjętych ścieżek rozwoju. Bardzo wysoki wzrost produktywności pracy był charakterystyczny dla modelu wzrostu realizowanego w województwie lubuskim. Był to model zbliżony do ścieżki realizowanej w przypadku rozważanych landów niemieckich co do intensywności czynników produkcji. W województwie dolnośląskim przyrost ten był wyraźnie niższy. Co ciekawe, w przypadku produktywności kapitału w landach niemieckich obserwowany był jej spadek. Zupełnie odmienne relacje występowały w rozważanych województwach Polski. Wielkości te nie różniły się znacząco między sobą. Taka prawidłowość oznacza, iż w przypadku polskich województw, a w szczególności województwa lubuskiego, realizowano model wzrostu typu intensywnego. Był on przede wszystkim związany z bardziej intensywnym wykorzystaniem nakładów pracy i poprawą jakości kapitału ludzkiego, pozwalającego na wzrost produktywności czynników produkcji. Była to równocześnie ścieżka zrównoważona, zwłaszcza w odniesieniu do województwa lubuskiego, gdyż następował trwały wzrost produktywności zarówno pracy, jak i kapitału o ponadprzeciętnych wartościach. Kształtuje to korzystne perspektywy dla przyciągania inwestycji o charakterze kapitałochłonnym. Jest to też istotne w obliczu spadku liczby ludności w województwach Zachodniej Polski. Może być bowiem z nadwyżką rekompensowany poprawą efektywności wykorzystania czynników produkcji.

W świetle przedstawionych wyników możemy zaobserwować poszerzenie potencjału wzrostowego w rozpatrywanych regionach. Nie był to jednak ten sam model ścieżki rozwojowej, choć w przypadku trzech regionów: Brandenburgia, Saksonia i województwo lubuskie, mechanizm wzrostu potencjału gospodarczego był bardzo zbliżony. W przypadku tych obszarów kluczowe znaczenie odgrywał wzrost wydajności pracy, stanowiący kluczowy czynnik zwiększający potencjał wytwórczy i w zdecydowanie mniejszym stopniu zmiana produktywności kapitału (która w przypadku landów niemieckich była ujemna). W tych dwóch regionach można zatem mówić o wyraźnych oznakach przeinwestowania i nieuzyskiwaniu tak znacznych korzyści z tego tytułu. W województwie lubuskim ponadto następowało zmniejszenie wartości brutto środków trwałych (tab. 1, rys. 1). Zupełnie inny model wzrostu potencjału był obserwowany w województwie dolnośląskim. Tu właśnie przyglądano się modelowi, w którym kluczowe znacznie wykazywały nakłady inwestycyjne, powiększające wartość brutto środków trwałych (tab. 1, rys. 1). Natomiast wzrost wydajności pracy także występował, ale na znacznie niższym poziomie.

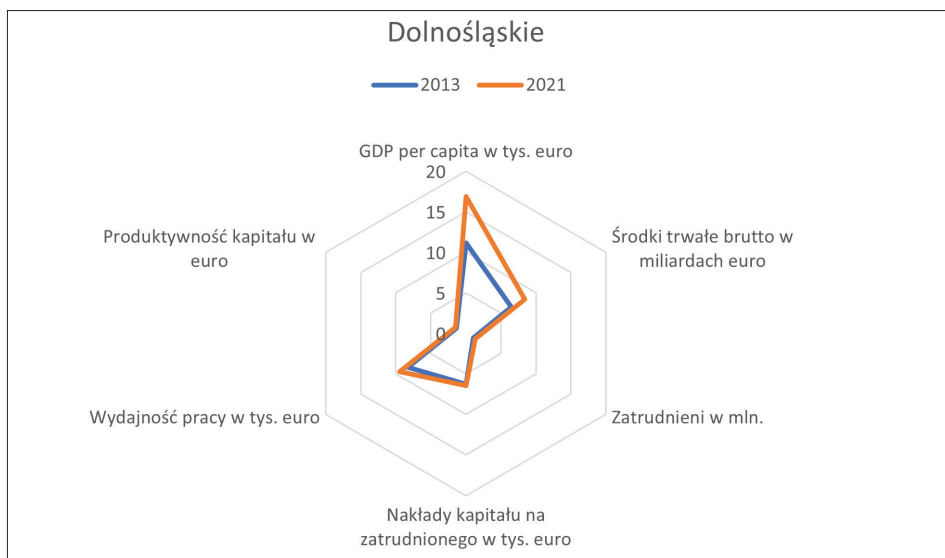
Rysunek 1. Zmiany w potencjale wzrostu w Brandenburgii w latach 2013-2021

Źródło: opracowanie własne.

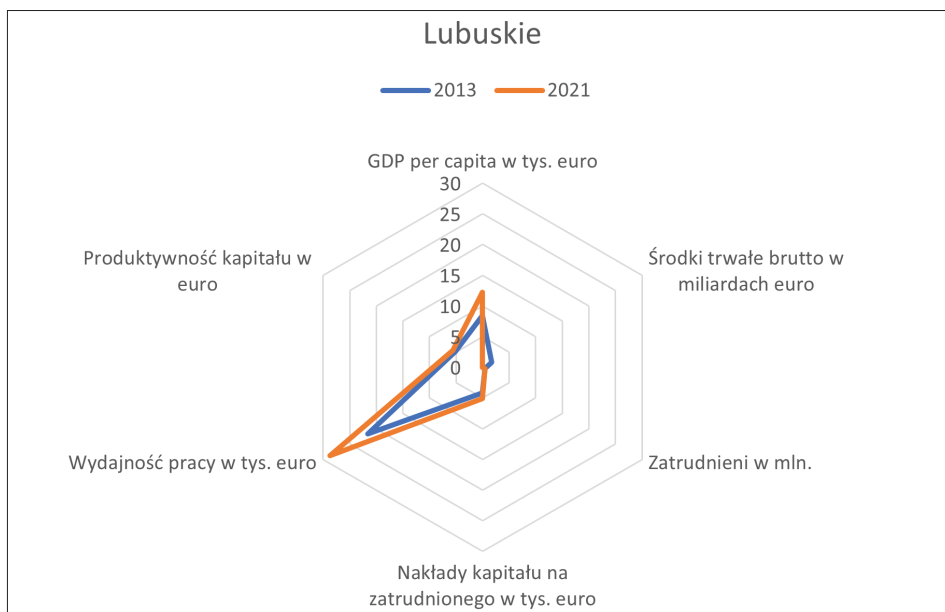
Rysunek 2. Zmiany w potencjale wzrostu w Saksonii w latach 2013-2021

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 3. Zmiany w potencjale wzrostu w województwie dolnośląskim w latach 2013-2021

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 3. Zmiany w potencjale wzrostu w województwie lubuskim w latach 2013-2021

Źródło: opracowanie własne.

Dokonując analizy wzrostu gospodarczego danego regionu, należy wziąć pod uwagę jego unikatowe cechy oraz czynniki przekładające się na wzrost krajowej produkcji. Rozpatrując sytuację województwa lubuskiego, trzeba także wziąć pod uwagę obecność szeroko rozumianych terenów zielonych oraz lokalną przedsiębiorczość. W tym celu założono hipotezę modelową dla województwa uwzględniającą główne klasyczne czynniki wzrostu na podstawie funkcji Cobb-Douglasa. W swojej tradycyjnej formie funkcja ta wskazuje zależność wzrostu gospodarczego od zaangażowania nakładu pracy i kapitału, a jej postać przyjmuje formę:

$$F(K,L) = aK^{\alpha} L^{\beta}, \text{ dla } K, L > 0.$$

gdzie:

K – nakład kapitału,

L – nakład pracy.

Wszystkie wielkości zostały zlogarytmowane, a hipoteza modelowa w ujęciu uproszczonym przyjęła postać:

$$\text{GDP per capita} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln \text{nakłady środków trwałych} + \alpha_2 \ln \text{zatrudnienie} + \alpha_3 \ln \text{produktywność kapitału}$$

Rozważając klasyczne uwarunkowania wzrostu społeczno-gospodarczego w odniesieniu do czterech regionów, można zauważyć istotne różnice w ujęciu ciągłym (tab. 2). Na podstawie przeprowadzonej analizy regresji można wskazać, iż rola poszczególnych czynników zarówno obecnie, jak i w najbliższej przyszłości jest zróżnicowana regionalnie. W przypadku Brandenburgii oraz Saksonii duże znaczenie, jak już wspomniano, miały nakłady kapitałowe. Co przy uwzględnieniu ich wysokiej produktywności (ale malejącej w czasie) wskazywało na model wzrostu w dużej mierze oparty na inwestycjach. Nie oznacza to braku znaczenia czynnika pracy. Jednak wyraźnie widać, iż jego rola w ujęciu ilościowym była ujemna. Zatem ścieżka wzrostu miała wyraźnie kapitałochłonne ukierunkowanie. To właśnie wzrost nakładów kapitałowych stał za wzrostem wydajności pracy i oczywiście poprawa jakości kapitału ludzkiego, ta jednak nie była tak znacząco wysoka w przypadku landów niemieckich. Stąd wcześniej wykazano spadek produktywności nakładów kapitałowych. Rosło niewątpliwie znaczenie kapitału ludzkiego, pozwalające na ograniczenie zaangażowania czynnika pracy, ale umożliwiające wzrost jego wydajności w połączeniu z nakładami kapitałowymi i innowacjami. Wynika to niewątpliwie z relacji kosztowych, zgodnie z którymi koszt zaangażowania czynnika pracy staje się coraz wyższy i wymaga w pewnym zakresie substitucji nakładami kapitałowymi. Produktywności nakładów kapitałowych były też zróżnicowane regionalnie. Ich wysokie wartości (wykazane współczynniki) odnotowano w przypadku landów niemieckich. Rola produktywności oraz nakładów kapitałowych w całej ścieżce wzrostu były do siebie zbliżone, niezależnie od

Tabela 2. Wyniki regresji dla każdego z rozważanych obszarów w stosunku do GDP per capita

Wyszczególnienie	Lubuskie		Dolnośląskie		Brandenburgia		Saksonia	
	współczynnik (błąd standardowy)	P-value	współczynnik (błąd standardowy)	p-value	współczynnik (błąd standardowy)	p-value	współczynnik (błąd standardowy)	p-value
GDP								
Nakłady środków trwałych	11247,23 (406,73)	0,000	17134,5 (1754,70)	0,000	26708,28 (1628,44)	0,000	29120,65 (556,16)	0,000
Zatrudnienie	-2056,91 (1511,26)	0,232	-1554,716 (2391,64)	0,544	-4133,935 (3032,01)	0,231	-10974,28 (3718,66)	0,032
Prod. kapitału	10748,77 (512,54)	0,000	18379,46 (2018,22)	0,000	29266,27 (3747,50)	0,001	28517,6 (1474,94)	0,000
Const.	-80443,59 (6167,8)	0,000	-133918,4 (7027,77)	0,000	-244220,1 (32267,66)	0,001	-227174 (26741,14)	0,000
Prob>F	0,000		0,000		0,000		0,000	
R2	0,9984		0,9904		0,9985		0,9985	
Adj R2	0,9975		0,9847		0,9975		0,9976	

Źródło: opracowanie własne.

obszaru (dotyczyło to zarówno analizowanych landów niemieckich, jak i polskich województw). Wyrażna dysproporcja występowała w skali oddziaływania. Trzeba oczywiście pamiętać, iż podejście oparte na funkcji produkcji jest podejściem uproszczonym.

Podsumowanie

Wyniki pokazują, że istnieją duże dysproporcje w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego między rozważanymi regionami. Zbliżone były natomiast ścieżki ich rozwoju zgodnie z przedstawioną wcześniej teorią zależności przestrzennej i efektu upodabniania. Nie mieliśmy do czynienia z wyraźnym zbliżeniem w zakresie ostatecznych efektów, jednak realizowane ścieżki wzrostu wykazywały wiele podobieństw. Różnice były widoczne w stanach początkowych zaangażowania i efektywności zastosowania czynników produkcji, co determinowało ostateczne rezultaty. Efekt przeniesienia międzyokresowego był zatem bardzo widoczny w rozważanych regionach. Na podstawie analizy przestrzennej można zaobserwować określony wzorzec rozwoju realizowany w badanych regionach. Takie podejście do planowania regionalnego pozwala na pionową integrację warunków społeczno-ekonomicznych i horyzontalnych różnic w przestrzeni, co może ostatecznie rozwiązać problem asymetrii zasobowej. Kluczowe znaczenie w przypadku landów niemieckich miały nakłady kapitałowe, wykazujące wysoką, ale spadającą efektywności ich zastosowania. Co w dalszej perspektywie będzie wymagało znacząco wyższych nakładów celem utrzymania dotychczasowej ścieżki wzrostu gospodarczego przy przyjętej stałej modelu relacji między kapitałem a nakładami czynnika pracy. W przypadku struktur gospodarczych realizowany był model o wysokim poziomie intensywności w stosunku do pozostałych regionów. Charakteryzował się wysokim poziomem wzrostu wydajności pracy i produktywności kapitału, co w konsekwencji przekładało się na zwiększenie GDP per capita. Nie był zatem oparty na absorpcji czynnika pracy, co ma duże i korzystne odniesienie do przyszłości. Nie wymaga bowiem wzrostu alokacji czynnika pracy w ujęciu ilościowym i pozwala na niwelowanie spadku tego zasobu w perspektywie średniookresowej.

Bibliografia

- Augustowski Ł., Kułyk P. (2024), *Dynamic Analysis of CO₂ Emissions and Their Determinants in the Countries of Central and Eastern Europe*, „Energies” 17(18), 4639.
- Balland P.-A., Boschma R., Crespo J., Rigby D.L. (2019), *Smart specialization policy in the European Union: relatedness, knowledge complexity and regional diversification*, „Regional Studies” 53(9), 1252-1268.
- Boschma R., Coenen L., Frenken K., Truffer B. (2018), *Towards a theory of regional diversification: Combining insights from evolutionary economic geography and transition studies*, [w:] *Transitions in regional economic development*, red. I. Turok, D. Bailey, J. Clark, Routledge, London, 55-81.
- Camagni R. (2017), *On the Concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading?*, [w:] *Seminal Studies in Regional and Urban Economics*, red. R. Capello, Springer, Cham.
- Churski P., Herodowicz T., Konecka-Szydłowska B., Perdał R. (2021), *European regional development: Contemporary regional and local perspectives of socio-economic and socio-political changes*, Nature, Springer, Cham.
- Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser> [dostęp: 12.10.2024].
- Flynn A., Marsden T.K. (1995), *Guest editorial: rural change, regulation and sustainability*, „Environment and Planning A” 27(4), 1180-1192.
- Gherghina Ș.C., Botezatu M.A., Hosszu A., Simionescu L.N. (2020), *Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs): The Engine of Economic Growth through Investments and Innovation*. Sustainability. 12(1):347.
- Hassink R., Isaksen A., Trippl M. (2019), *Towards a comprehensive understanding of new regional industrial path development*, „Regional Studies”, 53(11), 1636-1645, <https://doi.org/10.1080/00343404.2019.1566704>.
- Keating M. (2001), *Rethinking the Region: Culture, Institutions and Economic Development in Catalonia and Galicia*, „European Urban and Regional Studies”, 8(3), 217-234.
- Knippschild R., Schmotz A. (2018), *Border regions as disturbed functional areas: analyses on cross-border interrelations and quality of life along the German-Polish border*, „Journal of Borderlands Studies”, 33(3), 371-391.
- Le Chapelain Ch., Sylvere M. (2020), *Schultz and the concept of human capital: An intellectual trajectory*, „Revue d'economie Politique”, 130, 5-25.
- Lu D. (2024), *Regional development and its spatial structure*, Springer, Singapore.
- McCann P., Ortega-Argilés R. (2015), *Smart specialization, regional growth and applications to European Union Cohesion Policy*, „Regional Studies”, 49, 1291-1302, doi: 10.1080/00343404.2013.799769.

- Rodríguez-Pose A. (2013), *Do Institutions Matter for Regional Development?*, „Regional Studies”, 47(7), 1034-1047.
- Ros J. (2013), *Rethinking economic development, growth, and institutions*, Oxford University Press, Oxford.
- Tabellini G. (2010), *Culture and Institutions: Economic Development in the Regions of Europe*, „Journal of the European Economic Association”, 8(4), 1, 677-716.
- Tirthankar B. (2020), *Formulation of deprivation index for identification of regional pattern of deprivation in rural India*, Elsevier, New Delhi.
- Warleigh-Lack A., Van Langenhove L. (2010), *Rethinking EU studies: The contribution of comparative regionalism*, „Journal of European Integration”, 32(6), 541-562.

Aleksandra Kruk

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID 0000-0002-7545-941X

Percepcja roli granicy w Polsce po 2004 roku w kontekście państwowym, unijnym i transgranicznym

Wprowadzenie

Realizacja funkcji granic państwowych zależy nie tylko od systemu prawnego, wykonywania procedur, ale przede wszystkim od poziomu bezpieczeństwa i dobrostanu. W potocznym rozumieniu twierdzono, że nie ma państwa bez granic. Wraz z rozwojem współpracy międzynarodowej realizacja zadań granicy zaczęła być dzielona na mocy zawieranych umów. Od wejścia Polski do Unii Europejskiej instytucje odpowiadające za ochronę granic w swoich działaniach były uwarunkowane nowymi wyzwaniami wpływającymi na wzrost tendencji liberalizacyjnych lub zmierzających do kontroli ruchu granicznego, a perspektywa państwowa, unijna i transgraniczna stawały się coraz bardziej współzależne.

W artykule badano zmianę w rozumieniu i wyznaczaniu roli granicy poprzez zwrócenie uwagi na determinanty wpływające na przeobrażenia w definiowaniu roli granicy, m.in. kryzys migracyjny i pandemię COVID-19 oraz wpływ elit, a także społeczeństwa na dyskurs o granicach. Posłużono się analizą systemową, historyczną oraz kontekstową. Przyjęto hipotezę, że wraz ze wzrostem poczucia zagrożenia i niepewności nasilała się tendencja do postrzegania roli granicy jako bariery, natomiast w warunkach umacniania stabilności i zaufania do aktorów państwowych i pozapaństwowych rosła tendencja, aby dostrzegać w granicy państwowej rolę pomostu. Można także wyróżniać tendencje dezintegracyjne bądź integracyjne, ewentualnie fragmegracyjne, tzn. polegające na dywersyfikowaniu poziomu otwierania granic. Liberalizacja wynikała z celu rozwoju regionalne-

go opartego na warunkach europeizacji umożliwiającej modernizację i reformy strukturalne, rozwój współpracy transgranicznej i lokalnej, wdrażanie spójności społecznej, gospodarczej i terytorialnej oraz rozwijanie Europejskiej Polityki Sąsiedztwa. Unia Europejska propagowała współpracę ponadgraniczną w celu umacniania swojej konkurencyjności na świecie. Uzasadnianie odwrotne, argumentujące potrzebę barier i kontroli, wynikało z obaw przed rozprzestrzenianiem zagrożeń, tj. ekstremizmem, pandemiemi, terroryzmem, przemytem ludzi i towarów. Aby regulować poziom bezpieczeństwa granic wewnętrznych i zewnętrznych w Unii Europejskiej, podjęto w ciągu dwudziestu lat wiele inicjatyw mających poprawić standard funkcjonowania, m.in. poprzez budowę Wymiaru Północnego, Wschodniego, Śródziemnomorskiego oraz Bałkańskiego. Uwarunkowania zewnętrzne, wynikające z konfliktów i kryzysów w regionach sąsiadujących z Unią Europejską, zmuszały do kreowania nowych rozwiązań, zapewniających odporność granic wewnętrznych i zewnętrznych Unii Europejskiej w obliczu nowych kryzysów, tj. kryzysu migracyjnego, pandemii COVID-19, konfliktu bliskowschodniego, czy wojny rosyjsko-ukraińskiej (Balawajder 2022; Wiśniewski, Jakubczak 2015; Gorzelak, Krok 2006; Moraczewska 2008).

Zaangażowanie instytucjonalne w ochronę granic

Dwadzieścia lat po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej percepcja roli granic w skali mikropolityki, jak i makropolityki wymaga przededefiniowania, uwzględniając współczesne i prognozowane wyzwania cywilizacyjne. Wiąże się to z wypracowaniem odpowiedzi na przestępczość graniczną, potrzebę usprawnienia ruchu granicznego oraz jego kontrolę poprzez wykorzystanie nowych technologii w związku z przynależnością do strefy Schengen. Aktualnym wyzwaniem jest wieloaspektowa kontrola granicy państwowej (m.in. polityczna, gospodarcza, wojskowa, ekologiczna). Obowiązujące procedury i przepisy są oceniane ze względu na skuteczność zapewnienia bezpieczeństwa oraz spełniania standardów prawa międzynarodowego, mającego zapewnić humanitaryzm i postęp. Zmiany w środowisku międzynarodowym wymagają zaangażowania do ochrony granicy państwowej wielu wyznaczonych instytucji. Na mocy Konstytucji RP z 1997 roku Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej służą ochronie niepodległości państwa i niepodzielności jego terytorium oraz zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic (art. 26.1) (Konstytucja... 1997). W Polsce ochrona granic jest regulowana m.in. Ustawą z dnia 12 października 1990 roku o ochronie granicy państwowej, która została znowelizowana 18 sierpnia 2024 roku.

Tabela 1. Struktura Ustawy z dnia 12 października 1990 roku o ochronie granicy państwowej, znowelizowanej 18 sierpnia 2024 roku

Rozdział 1	Granica państwowa	art.1-7
Rozdział 2	Pogranicze	art. 8-13
Rozdział 3 Rozdział 3a	Przekraczanie granicy państwowej Przepisy karne	art. 14-18b art. 18c-18d
Rozdział 4	Przepisy końcowe	art. 19-20

Źródło: Ustawa o ochronie granicy państwowej (stan prawny aktualny na dzień: 4.10.2024) (Dz.U.2024.0.388).

Artykuł 7 ustawy stanowi o właściwości organów w zakresie ochrony granicy. Na jego podstawie:

1. Minister właściwy do spraw wewnętrznych odpowiada za ochronę granicy państwowej na lądzie i na morzu oraz kontrolę ruchu granicznego, w zakresie określonym w odrębnych przepisach.
2. Minister Obrony Narodowej odpowiada za ochronę granicy państwowej w przestrzeni powietrznej Rzeczypospolitej Polskiej.
3. Zadania ministra właściwego do spraw wewnętrznych, o których mowa w ust. 1, wykonuje Komendant Główny Straży Granicznej.
4. Zadania Ministra Obrony Narodowej w zakresie ochrony granicy państwowej w przestrzeni powietrznej Rzeczypospolitej Polskiej wykonuje Dowódca Operacyjny Rodzajów Sił Zbrojnych przy pomocy Dyżurnego Dowódcy Obrony Powietrznej.
5. Dyżurnym Dowódcą Obrony Powietrznej jest oficer Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej wyznaczony do pełnienia służby w systemie obrony powietrznej Rzeczypospolitej Polskiej i wykonywania funkcji narodowego przedstawiciela władz państwowych w Zintegrowanym Systemie Obrony Powietrznej Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (Ustawa o ochronie granicy... 2024).

W Polsce sytuacja graniczna była szczególnie obserwowana przez pryzmat działań Straży Granicznej i jej współpracy z Europejską Agencją Straży Granicznej i Przybrzeżnej. Istnieje 9 oddziałów terenowych Straży Granicznej w Polsce. Są to oddziały warmińsko-mazurski, podlaski, nadbużański, bieszczadzki, karpacki, śląski, nadodrzański, morski i nadwiślański, które odpowiadają za nadzorowanie ruchu granicznego. Strzegąc granicy zewnętrznej Unii Europejskiej, polska

Straż Graniczna dokonywała kontroli granicy z Rosją, Białorusią, Ukrainą oraz granicy morskiej i lotniczej (Młodzik 2018, 61–73).

Ewolucja postrzegania roli granic po 2004 roku

W 2004 roku otwarcie granicy wpisywało się w nurt dyskusji o otwieraniu Europy Środkowej i Wschodniej na Zachód, było wyrazem potrzeby przezwyciężenia konsekwencji dokonanego po II wojnie światowej podziału Europy. Otwarcie granic dla ruchu ludzi, towarów, usług i kapitału postępowało poprzez negocjacje, wymagało rozwiązań instytucjonalnych, przemian społecznych i dostosowań legislacyjnych. Wiązało się z przejmowaniem standardów obowiązujących w Unii Europejskiej. Trwającym rozmowom o konsekwencjach przystąpienia do Unii Europejskiej i liberalizacji reżimu granicznego towarzyszyły dychotomie, tj. otwieranie–zamykanie; my–obcy; współpraca–izolacja; aktywność–pasywność.

Tabela 2. Dychotomie w dyskursie o roli reżimu granicznego

otwieranie	zamykanie
my	obcy
współpraca	izolacja
aktywność	pasywność

Źródło: opracowanie własne.

Budowano narrację o nowym otwarciu i szansach wynikających z mobilności. Otwarta granica umożliwiała budowanie demokracji, dyfuzję wolności i postępu. Towarzyszące przemianom 2004 roku emocje świadczyły o zwycięstwie optymizmu nad obawami. Społeczeństwo polskie wstępowało do Unii Europejskiej z dominującym przekonaniem, które wyrażał m.in. Paul Scheffer, iż „esencją Europy jest otwartość” (Scheffer 2010). Zmiany przyspieszały migracje, zwłaszcza powodowane międzynarodowym ruchem pracowników oraz postępującymi procesami demograficznymi, wynikającymi ze starzenia się społeczeństwa europejskiego. Otwarcie granic po 2004 roku wpłynęło zarówno na mały ruch graniczny, zarobkowe wyjazdy sezonowe, jak i wyjazdy na stałe. Dokonywały się transformacje społeczne wpływające na funkcjonowanie rodzin, szkolnictwo, czy strukturę wyznaniową społeczeństwa europejskiego. Zjawiskiem społecznym stały się drenaż mózgów i drenaż zawodów oraz związane z tym zmiany zachowań.

Transformacja systemowa umożliwiała integrację z Zachodem wskutek przyjęcia postawy otwartości na zmiany i nowe wyzwania we wszystkich płaszczyznach życia społeczno-gospodarczego uwarunkowanych procesami globalizacyjnymi. Postęp technologiczny, szybki przepływ informacji wpływały na światową

konkurencję gospodarczą, skutkującą wzrostem znaczenia wschodzących mocarstw, tj. Chin, Indii, czy Brazylii. Następowala konfrontacja z nowymi wyzwaniami i zagrożeniami, odzwierciedlanymi w kreowanych przez instytucje Unii Europejskiej strategiach i agendach. Po dwudziestu latach członkostwa Polski w Unii Europejskiej kreowane inwestycje i reformy wymagają odpowiedzi na wyzwania migracji, zmian klimatycznych oraz na poczucie zagrożenia utraty bezpieczeństwa i stabilności, szczególnie odczuwane w Polsce ze względu na trwającą wojnę Rosji z Ukrainą.

Pomimo nadziei, że przystąpienie Polski do instytucji świata transatlantyckiego oraz integracja europejska będą szansą na funkcjonowanie w świecie wolnym od wojny, dwadzieścia lat później społeczność międzynarodowa nadal jest zmuszona reagować na liczne zagrożenia wynikające z działań państw autokratycznych i stosujących metody walki hybrydowej w celu osłabienia potencjału przeciwników politycznych. W warunkach poczucia zagrożenia wpływ na funkcjonowanie reżimów granicznych wywierają także zjawiska takie jak ekstremizm polityczny i łamanie praw człowieka. Problemy z bezpieczeństwem oddziałują na wzrost obaw oraz umacnianie prymatu zagwarantowania bezpieczeństwa poprzez zwiększanie kontroli granic. Wprowadzane restrykcje napotykać na opór zwolenników otwartości granic oraz umożliwiania migracji, często argumentujących, że dokonujące się zmiany ekologiczne będą wymuszały przemieszczanie się oraz ewolucję definiowania migracji między państwami. Argumenty zarówno zwolenników otwartych granic i migracji, jak i restrykcyjnych kontroli granic kreują dyskurs polityczny i są odzwierciedlone w kampaniach politycznych, tworzonych manifestach elit intelektualnych i politycznych, ale także w decyzjach zwykłych ludzi, którzy często decydują się poszukiwać lepszego życia i bezpieczeństwa, nielegalnie przekraczając granice. Postępuje polaryzacja polityki dotyczącej reżimu granicznego, uwarunkowana tym, że Polska po II wojnie światowej nie była państwem imigracyjnym, jak np. Niemcy, Francja, czy Austria. Trwający w pierwszym ćwierćwieczu XXI wieku w Europie dyskurs o porażce polityki wielokulturowości oraz definiowaniu tożsamości europejskiej przez pryzmat zachodzących procesów demograficznych i kulturowych Polacy podejmowali jako obserwatorzy sytuacji w Europie Zachodniej. Dla migrantów Polska nie była tak atrakcyjna jak państwa Europy Zachodniej, gwarantujące większy poziom opieki społecznej oraz szanse na wzbogacenie (Matyja, Siewierska-Chmaj, Pędziwiatr 2015, 16-25). Zmiana nastąpiła po 2015 roku, kiedy wskutek kryzysu migracyjnego w Unii Europejskiej powstał spór o kierunek polityki wobec wzmożonego napływu migrantów. Zaproponowana w Radzie Europejskiej przez kanclerz Angelę Merkel polityka gościnności wobec migrantów spowodowała rozłam pomiędzy państwami członkowskimi. Polska wraz z pozostałymi państwami Grupy Wyszehradzkiej kontestowała propozycje relokacji uchodźców oraz podziału kosztów przyjęcia migran-

tów na podstawie diskutowanego mechanizmu solidarności (Krastew, Holmes 2020, 53-72).

Wpływ kryzysu migracyjnego na definiowanie roli granic państwowych

Umberto Eco podkreślał różnice pomiędzy migracją i imigracją, będąc zdania, że współcześnie trudno owe zjawiska rozróżniać. Tłumaczył, że migracja to „naturalne zjawisko [...] i nikt nad nim nie może zapanować”, podczas gdy „imigrację można poddawać kontroli politycznej, ograniczać, popierać, planować i akceptować” (Eco 2020, 15). Wyzwaniem związanym z przekraczaniem granic, na które zwracał uwagę, jest niebezpieczeństwo fundamentalizmu i nietolerancji. Ponadto wyrażał obawy przed rozprzestrzenianiem wskutek migracji integryzmu, prowadzącego do sytuacji, w których „normy religijne winny być wzorem życia politycznego i źródłem praw w państwie” (Eco 2020, 19).

Dodatni bilans otwarcia granic wynika z wykorzystanych szans na działalność, w którą zaangażowanych zostało wiele instytucji. Współpraca euroregionów i innych instytucji umożliwiała budowanie mostów na pograniczach. Fizyczne otwarcie granic wiązało się ze wzrostem konkurencji w obszarze przedsiębiorczości. Otwarcie granic wymagało wykształcenia umiejętności planowania i prognozowania, budowania wspólnych strategii, występowania o realizację inwestycji w obszarze transgranicznym poprzez pozyskiwanie środków w procedurach konkursowych. Cennymi umiejętnościami stawało się budowanie sieci kontaktów, dobre skomunikowanie i przewyżczanie różnic kulturowych, kreowanie optymalnych rozwiązań strukturalnych (dotyczących spójności społecznej gospodarczej i terytorialnej), zarządzanie granicami, rewitalizacja obszarów, przełamywanie barier wynikających z uwarunkowań historycznych oraz współczesnych wyzwań.

Bilans ujemny wiąże się z licznymi zagrożeniami wynikającymi z niekontrolowanego przekraczania granic, często wynikającego z rozprzestrzeniania nowych zagrożeń, czy konsekwencji upowszechniania się wojny hybrydowej we współczesnym świecie. Wojna hybrydowa, charakteryzująca się długim trwaniem, asymetrycznymi działaniami oraz stosowaniem manipulacji wpływa na kreowanie napięć nie tylko w obszarze przygranicznym. Poczucie zagrożenia oraz walka z nielegalnymi migracjami powodują, że kontrolowani są najpierw ludzie wyróżniający się w otoczeniu, wydający się innymi, np. ze względu na kolor skóry. Dlatego wzrost migracji wpłynął na obawy przed rozprzestrzenianiem się rasizmu. Inne ryzyko upatrywano w postępowaniu imigrantów, które wykluczało asymilację i integrację, a zmierzało w kierunku marginalizacji i separacji. Różnice kulturowe postrzegano w dyskusjach zarówno jako potencjał, jak i zagrożenie dla rozwoju Europy.

W XXI wieku wielu liderów europejskich, m.in. Angela Merkel i Tony Blair, wskazywało na niemożność budowania społeczeństwa wielokulturowego. Jednak obecne problemy, wynikające z trwających wojen i zmian klimatycznych, zdaniem wielu ekspertów, tj. Gaii Vince, nie zapobiegną migracjom (Vince 2024). Europa wkroczyła zdaniem włoskiego polityka Enrico Letty oraz Sébastiena Maillarda w „brutalny świat” (Letta, Maillard 2017). Respektowanie zasady humanitaryzmu staje w konflikcie z przestrzeganiem zasad i praw dotyczących przekraczania granic państwowych. Etyczne wyzwania natrafiają na bariery wynikające z biurokracji, efektu skali migracji oraz braku przygotowania na sytuacje dziejące się na granicach.

Dyskurs o eksternalizacji granic Unii Europejskiej

Jeden z forsowanych sposobów opanowania problemu to próba budowania „bezpiecznych granic zewnętrznych” Unii Europejskiej. Ten pomysł ma zarówno zwolenników, jak i przeciwników wśród europejskich elit, a także społeczeństwa. Dyskurs dotyczący granic zewnętrznych – poprzez kreowanie polityki sąsiedzkiej oraz zawieranie umów międzynarodowych uniemożliwiających migrantom przybywanie do Unii Europejskiej – został m.in. skrytykowany przez Volkera M. Heinsa i Franka Wolffa. Krytycy takiej polityki widzą niebezpieczeństwo budowania „twierdzy Europy” oraz niszczenia otwartego społeczeństwa (Heins, Wolff 2023), sprzeciwiają się budowaniu murów i barier na granicach oraz bronią popperowskiej idei otwartego społeczeństwa. Heins reprezentował tezę, że „demokracja potrzebuje perspektywy otwartych granic”, a człowiek jest istotą mobilną i pragnącą wolności myślenia i przemieszczenia. Jednocześnie dochodzi do ograniczenia wolności przemieszczania w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa. Stąd V. Heins nazywa wizję otwartych granic utopijną, trudną do osiągnięcia (Heins 2021). Natomiast ich antagoniści wskazują na obowiązek respektowania procedur dotyczących przestrzegania granic, chociażby związanych z posiadaniem odpowiednich dokumentów oraz przekraczania granic na przejściach granicznych.

Polska odpowiedź na dyskurs w ramach Unii Europejskiej po 2015 roku na kryzys migracyjny początkowo była reakcją na wydarzenia dokonujące się na Południu Europy. Nastąpiło wyzwanie dla instytucji państwowych i międzynarodowych polegające na odpowiednim reagowaniu na oczekiwania dotyczące polityki granicznej. Jednym z rozwiązań była koncepcja Włocha Enrico Letta. Polityk rekomendował 5 działań, aby ustabilizować kryzys migracyjny: 1. Reformę prawa europejskiego oraz przestrzeganie solidarności europejskiej w zarządzaniu kryzysem; 2. Harmonizację polityk azylowych; 3. Wsparcie pomocą państw, z których pochodzą migranci; 4. Uzgodnienie polityki relokacji migrantów; 5. Ochronę

zewnętrznych granic Unii Europejskiej (Letta, Maillard 2017, 135-137). Rządy Beaty Szydło i Mateusza Morawieckiego bardziej skłaniały się ku rozwiązaniom Grupy Wyszehradzkiej, zakładającym sprzeciw wobec propozycji kwot relokacji migrantów w państwach członkowskich UE.

Kontrole graniczne, zgodnie z kodeksem strefy Schengen, przewidywano w sytuacjach szczególnych. W 2018 roku w związku ze szczytem klimatycznym ONZ COP 22 listopada-16 grudnia 2018 roku została przywrócona granica wewnętrzna UE, natomiast w 2019 roku kontrola graniczna na granicy wewnętrznej Unii Europejskiej została przywrócona na okres 10-16 lutego 2019 roku w związku z przeprowadzonym w Polsce spotkaniem dotyczącym budowania pokoju i bezpieczeństwa na Bliskim Wschodzie. Wśród najczęstszych przyczyn odmów wjazdu cudzoziemcom wskazywano wtedy brak: ważnej wizy lub dokumentu pobytowego, odpowiedniej dokumentacji uzasadniającej cel i warunki pobytu, wystarczających środków utrzymania. Organy Straży Granicznej przyjmowały także wnioski o udzielenie ochrony międzynarodowej oraz zatrzymywały/ujawniały przypadki przekroczenia granic wbrew przepisom, a także przekazywały i przyjmowały cudzoziemców na podstawie readmisji, porozumienia Dublin III, decyzji administracyjnych obligujących cudzoziemców do opuszczenia terytorium RP oraz innych umów i porozumień (Komenda... 2020).

Wpływ pandemii COVID-19 na politykę granic

Pandemia COVID-19 wpłynęła na metodykę działań na granicach wewnętrznych i zewnętrznych UE. Reakcją na pandemię był lockdown, aby zapobiec rozprzestrzenianiu się wirusa. Zdecydowano o ograniczeniach w podróży, zamykaniu granic, podejmowano decyzje dotyczące eksportu niezbędnego sprzętu (np. respiratory). Oprócz działań zakazujących określonych czynności podejmowano kroki mające na celu zwiększenie wyposażania w niezbędne zasoby (np. technologiczne, eksperckie, finansowe) instytucji odpowiadających za ruch graniczny. Stosowne decyzje wpływały na poziom zaufania do instytucji publicznych oraz przewyższanie infodemii (Górniak, Krupnik, Koniewski 2020, 202-203). UE 17 marca 2020 roku podjęła decyzję, aby tymczasowo zamknąć granice zewnętrzne. Tymczasowy zakaz wjazdu cudzoziemców do Polski nie obowiązywał jednak: małżonków obywateli polskich, dzieci obywateli polskich, osób mających Kartę Polaka, osób posiadających prawo stałego lub czasowego pobytu na terenie RP lub pozwolenie na pracę (Zamykamy granice... 2020). Polacy powracający do domów z zagranicy byli poddawani testom na covid oraz kwarantannie domowej. W kwestii podróży i transportu zostały wprowadzone regulacje mające zapewnić stały przepływ ruchu i towarów, zwiększyć bezpieczeństwo podróży. Innowacyjnym rozwiązaniem stał się paszport covidowy, który umożliwił (po spełnieniu

odpowiednich warunków profilaktyki szczepień) swobodne przemieszczanie się. Dopiero 28 marca 2022 roku zaprzestano wymagać testu na covid przy wjeździe do Polski, co wpłynęło na zwiększenie ruchu granicznego (Cymbranowicz 2020, 24).

Tabela 3. Osobowy ruch graniczny. Liczba cudzoziemców, którzy wjechali do RP

Rok	Razem obywatele UE/EOG	Razem
2019	2 240 886	18 619 373
2020	713 485	6 189 029
2021	507 993	6 457 413
2022	868 901	13 667 986
2023	1 070 840	14 031 061
2024 (pierwsze półrocze)	482 581	6 337 121

Źródło: Komenda Główna Straży Granicznej. Straż Graniczna Informacja Statystyczna za 2019-pierwsze półrocze 2024 roku.

Budowanie odporności w obszarze granicznym wiązano się z podejmowanymi następującymi projektami, tj.

- Infolinia polsko-niemiecka z centrum informacyjnym we Frankfurcie w celu wsparcia obywateli polskich i niemieckich podczas pandemii;
- Strategia sąsiedzkiej współpracy pomiędzy Brandenburgią i województwem lubuskim;
- Polsko-niemiecka jednostka zarządzania kryzysowego po pandemii COVID-19 odnośnie do województwa zachodniopomorskiego, dolnośląskiego i lubuskiego (The EU regional Social Progress Index... 2024; Strengthening the Resilience...).

Wpływ wojny hybrydowej na granicy z Białorusią

Wyzwaniem stało się otwarcie nowego szlaku migracyjnego na granicy z Polską w wyniku przybywania od sierpnia 2021 roku na granicę polsko-białorską migrantów z Afryki i Bliskiego Wschodu, którzy usiłowali nielegalnie przedostać się poprzez Polskę do Unii Europejskiej. Podejmowane próby nielegalnego przekraczania granic skutkowały wprowadzeniem 2 września 2021 roku stanu wyjątkowego w 183 miejscowościach na pograniczu polsko-białoruskim. Ze względu na próby forsowania granicy przez migrantów siły zbrojne RP zostały użyte jako wsparcie straży granicznej (Kukuła 2020, 345-356). Na mocy ustawy z 29 października 2021 roku o budowie zabezpieczenia granicy państwowej, której nie poparło m.in. 121 parlamentarzystów z Koalicji Obywatelskiej, 46 parlamenta-

rzystów Lewicy i 6 parlamentarzystów Polski 2050, rozpoczęta została budowa zapory liczącej 186 kilometrów (Chomiuk 2021).

Tabela 4. Głosowanie w Sejmie 14 października 2021 roku o pilnym rządowym projekcie ustawy o budowie zabezpieczenia granicy państwowej

Klub/Koło	Liczba członków	Głosowało	Za	Przeciw	Wstrzymało się	Nie głosowało
Prawo i Sprawiedliwość	228	226	226	–	–	2
Koalicja Obywatelska	126	122	–	121	1	4
Lewica	47	46	–	46	–	1
Koalicja Polska	24	24	24	–	–	–
Konfederacja	11	10	10	–	–	1
Polska 2050	7	6	–	6	–	1
Porozumienie	5	5	5	–	–	–
Kukiz'15	4	3	3	–	–	1
Polskie Sprawy	4	3	3	–	–	1
Niezrzeszeni	4	4	3	1	–	–

Źródło: Głosowanie nr 40 z dnia 14.10.2021 r. (2021), <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/agent.xsp?symbol=glosowania&nrkadencji=9&nrposiedzenia=39&nrglosowania=40> [dostęp: 4.10.2024].

Pomimo że w czerwcu 2022 roku zaczęła funkcjonować zaporą graniczna, próby nielegalnego przekraczania granic nie zostały powstrzymane (as 2022; Ustawa o budowie zabezpieczenia granicy państwowej... 2021). W 2023 roku rozpoczęła się budowa zapory elektronicznej na granicy z Rosją. Podejmowane przez parlament decyzje dotyczące budowania zapory prowadziły do polaryzacji politycznej. Janina Ochojska, europosłanka Platformy Obywatelskiej i przedstawicielka Polskiej Akcji Humanitarnej, krytykowała politykę graniczną Prawa i Sprawiedliwości (P.mał 2020). Wzrost kontroli granicznych spowodował, że przyzwyczajeni do funkcjonowania reżimu granicznego na podstawie kodeksu Schengen obywatele musieli elastycznie reagować na zmiany w ruchu granicznym. Nowe sytuacje wpływały na ekonomię, w tym handel i rynek pracy, wymagając często przejściowych rozwiązań oraz wywołując liczne konflikty i obawy, w których rozwiązywa-

nie zaczęły angażować się nie tylko instytucje państwowe, ale także organizacje pozarządowe i aktywiści.

Sposób kontrolowania oraz działania instytucjonalne w obszarze granicznym napotykały na krytykę ze względu na zachowanie dotyczące przestrzegania standardów ochrony praw człowieka. Wiele organizacji, jak Amnesty International, Fundacji Ocalenie, Stowarzyszenia Interwencji Prawnej, Klubu Inteligencji Katolickiej i Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka krytykują pushbacki i inne działania łamiące standardy praworządności. Instytucje pozarządowe dokumentują przypadki łamania praw człowieka przez służby mundurowe – Straż Graniczną, policję i wojsko (Siedlecka 2024). Wolontariusze wspierający migrantów, tj. Marysia Złonkiewicz z Grupy Granica, wskazują na problem „dehumanizacji migrantów” oraz prowadzą akcję informacyjną o ich sytuacji, wykorzystując media społecznościowe. Informują o wycieńczeniu migrantów przebywających na zielonej granicy. Uważają, że imperatyw pomocy głodnym i schorowanym wskutek przebywania w niebezpiecznych warunkach migrantom ma większe znaczenie niż fakt, że migranci łamią prawo, usiłując przekroczyć granicę w niedozwolonych miejscach (Złonkiewicz, Żyła 2021). Jednocześnie zainicjowana została akcja „murem za polskim mundurem”, mająca na celu pokazanie perspektywy pracowników służb mundurowych, którzy zwracają uwagę na trudności pracy w warunkach wojny hybrydowej. Śmierć polskiego żołnierza Mateusza Sitka w konsekwencji rany zadanej nożem na granicy z Białorusią oraz inne przypadki agresywnych zachowań wobec służb mundurowych ze strony migrantów pokazują złożoność sytuacji na granicy, prowadzącą w konsekwencji do zagrożeń dla życia i zdrowia, napięć oraz konfliktów (Kacprzak, Zawadka 2024). Pomimo że eksperci wskazują na syndrom efektu flagi, tzn. wzrostu zaufania do instytucji politycznych w warunkach kryzysu i zagrożenia (Kossowska i in. 2020, 118), to trudna sytuacja migrantów na granicy polsko-białoruskiej stanowi źródło wielu sporów oraz rozbieżności w wyznaczaniu kierunków działania mających na celu realizację pomocy humanitarnej oraz strzeżenia bezpieczeństwa na granicach.

Współczesne zagrożenia towarzyszące próbom przekraczania granic powodują, że społeczność międzynarodowa ma problem z osiągnięciem konsensusu dotyczącego paktu migracyjnego i azyłowego. Do sporów dochodzi zarówno na forum ONZ, jak i organizacji regionalnych, tj. Unia Europejska (Mazuś 2024). Modernizacja polityki migracyjnej i azyłowej Unii Europejskiej, mająca zreformować politykę wobec ludności próbującej nielegalnie dostać się na jej terytorium, wynikała z sytuacji migracyjnej po 2015 roku. Ursula von der Leyen zaprezentowała założenia reformy Paktu Migracyjnego i Azyłowego 23 września 2020 roku, ale ze względu na wieloaspektowość problematyki, dotyczącej przyspieszenia procedur na granicach, zwiększenia współpracy pomiędzy państwami pochodzenia migrantów i państwami ich przyjmującymi oraz potrzebę wynegocjowania nowe-

go mechanizmu solidarności w relokacji migrantów na terenie UE, prace trwały niemal do końca pierwszej kadencji Komisji Europejskiej pod rządami chadeckiej polityk. Zdecydowano się zastąpić mechanizm Dublin III z 2013 roku, obejmujący kryteria i mechanizmy ustalania państwa członkowskiego odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej złożonego w jednym z państw członkowskich przez obywatela państwa trzeciego lub bezpaństwowca. W Parlamencie Europejskim 10 kwietnia 2024 roku zagłosowano za Paktem Migracyjnym i Azylowym, wbrew głosom eurodeputowanych z PO, PiS i PSL. Polscy eurodeputowani nie poparli solidarnościowego mechanizmu relokacji oraz zasady, aby w przypadku braku zgody na przyjmowanie migrantów ponosić od 2026 roku opłatę finansową (*A New Pact on Asylum and Migration...* 2024; Voting Session... 2024; Maad 2024).

Dopiero 14 maja 2024 roku ministrowie finansów państw członkowskich UE głosowali nad dokumentami legislacyjnymi regulującymi postępowanie wobec migrantów. Polska, podobnie jak Słowacja i Węgry, zagłosowała przeciwko propozycjom zmian. Premier Donald Tusk argumentował, że rządy Beaty Szydło i Mateusza Morawieckiego nie wykorzystały sprawowanej władzy, aby bronić polskich interesów w zakresie polityki migracyjnej. Zaznaczył, że Polska ze względu na przyjęcie uchodźców z Ukrainy, którzy uciekali przed wojną oraz trwającą wojnę hybrydową na granicy polsko-białoruskiej, nie może zostać obciążona zobowiązaniami finansowymi oraz zobowiązaniami polegającymi na przyjmowaniu ludności nielegalnie przekraczającej granice (Słojewska 2023).

W dyskurs dotyczący postępowania na granicy angażują się artyści, m.in. tworząc kino społecznie zaangażowane. Filmy Agnieszki Holland *Zielona granica* (z 2023 r.) oraz Kasi Smutniak *Mur* (z marca 2022 r.) pokazują obrazy z granicy polsko-białoruskiej, uzupełniając filmowe opowieści z terytoriów, na których dochodzi do przekraczania granic. Wyróżniona nagrodą Nastro d'Argento K. Smutniak relacjonowała, że pragnęła stworzyć film „o naszych korzeniach, odwadze aktywistów i zwykłych ludzi, którzy ratując życie na granicy polsko-białoruskiej, ratują również to, co pozostaje z człowieczeństwa” (Górna 2024). Film A. Holland wywołał w Polsce burzliwy spór i przysporzył reżyserce wielu krytyków, za sposób pokazania działań służb mundurowych wobec migrantów na granicy polsko-białoruskiej. Krytycy, wśród nich prezydent Andrzej Duda i minister sprawiedliwości Zbigniew Ziobro, uważali, że film zniesławia polskich funkcjonariuszy. Andrzej Duda nie skrytykował obecnych w dyskursie publicznym wypowiedzi o widzach filmu, które nawiązywały do czasów II wojny światowej i opierały się na powtarzaniu hasła „tylko świnie siedzą w kinie”. W rezultacie zarówno A. Duda jak i Z. Ziobro spotkały konsekwencje prawne – wobec prezydenta pozew wytoczył Ośrodek Monitorowania Zachowań Rasistowskich i Ksenofobicznych, a wobec ministra sprawiedliwości Agnieszka Holland – za naruszenie dóbr osobistych.

Reżyserka podkreśliła, że w filmie zależało jej na pokazaniu różnych perspektyw problemu granicznego, dokonujących się na pograniczu trudnych wyborów moralnych, a nie rządowej propagandy (Mat 2023; Mat, Tumidalski 2023). Wyraźna polaryzacja pomiędzy rządem (posądzanym o propagandowy jednostronny przekaz) oraz pracą artystki (porównanej do nazistowskiego propagandowego kina) odzwierciedlała panujące napięcia, obawy i zaskoczenie społeczeństwa oraz instytucji trwającą na granicy wojną hybrydową. Brak odpowiedniego przygotowania merytorycznego i psychologicznego skutkowało tragicznymi incydentami na granicy. Ryzykowne stało się posługiwanie uproszczeniami, stosowane także w innych środowiskach. Jacek Warchała, zwracając uwagę na problem społecznej nieefektywności argumentowania, pisał:

Politycy nie stosują skomplikowanego aparatu argumentacyjnego, wychodząc przecież z prostego założenia, że wąska grupa odbiorców bardziej wymagających dotrze sama do fachowych komentarzy i opracowań dzięki nawykowi poszukiwania informacji, czytania i analizowania, ale gros społeczeństwa takich opracowań nie potrzebuje, nie chce do nich dotrzeć i nie czeka na nie (Warchała 2019, 128).

Rama conceptualna dyskursu, oparta na doświadczeniu II wojny światowej, hitleryzmie i uprzedzeniach, nie stanowiła silnej podstawy poszukiwań rozwiązań sytuacji na granicy oraz wyzwania humanitarne. Perswazyjność obozu rządzącego zakładała obronę wizerunku i wiarygodności instytucji skierowanych do pracy na pograniczu. Władza argumentowała, odnosząc się do symboliki służby oraz znaczenia munduru w przestrzeni publicznej. Twórcy kina zaangażowanego wskazywali na tragedie ludzkie będące wynikiem skomplikowanych wydarzeń politycznych.

W referendum ogólnopolskim 15 października 2023 roku postawiono pytania związane z sytuacją na granicy oraz postawami Polaków wobec kryzysu migracyjnego. Trzecie pytanie referendalne brzmiało: Czy popierasz likwidację bariery na granicy Rzeczypospolitej Polskiej z Republiką Białorusi?; natomiast czwarte: Czy popierasz przyjęcie tysięcy nielegalnych imigrantów z Bliskiego Wschodu i Afryki, zgodnie z przymusowym mechanizmem relokacji narzucanym przez biurokrację europejską? Wyniki referendum nie są wiążące, ponieważ nie wzięła w nim udziału więcej niż połowa uprawnionych do głosowania. Poparcie dla trzeciego pytania referendalnego wskazało 3,96% głosujących, a sprzeciw 96,04%. W przypadku czwartego pytania referendalnego za zagłosowało 3,21%, a przeciwko 96,79% (Wyniki... 2023).

Tabela 5. Wyniki pytań referendalnych w sprawie kryzysu migracyjnego

Pytanie	Poparcie [%]	Sprzeciw [%]
Czy popierasz likwidację bariery na granicy Rzeczypospolitej Polskiej z Republiką Białorusi?	3,96	96,04
Czy popierasz przyjęcie tysięcy nielegalnych imigrantów z Bliskiego Wschodu i Afryki, zgodnie z przymusowym mechanizmem relokacji narzucanym przez biurokrację europejską?	3,21	96,79

Źródło: opracowanie własne.

Eskalacja poziomu niebezpieczeństwa na granicy polsko-białoruskiej spowodowała bardziej zdecydowane działania w kierunku umacniania bezpieczeństwa przez rząd Donalda Tuska. W konsekwencji eskalacji zagrożeń 10 czerwca 2024 roku została zwołana w Białymstoku Rada Bezpieczeństwa Narodowego, na której postanowiono utworzyć liczącą 60 kilometrów strefę buforową na granicy polsko-białoruskiej. Efektem jest zainicjowany program Tarcza Wschód. 1 sierpnia 2024 roku rozpoczęto także operację „Bezpieczne Podlasie”, przewidującą współpracę wojska, policji i straży granicznej w celu utrzymania bezpieczeństwa na granicy wschodniej (*Wojsko Polskie...* 2024). Sytuacja na granicy polaryzowała społeczeństwo i wymagała zdecydowanych deklaracji i działań ze strony władz.

Tabela 6. Rola granic w dyskursie politycznym

Polityk	Wypowiedź
Donald Tusk, premier RP	„Żeby to wreszcie dotarło z całą mocą: tu nie ma żadnej przestrzeni na negocjacje. Polska granica musi być chroniona. Obiektami agresji są polscy żołnierze, polscy strażnicy graniczni, funkcjonariuszki i funkcjonariusze (29.05.2024)” (<i>Donald Tusk na granicy...</i> 2024)
Andrzej Duda, prezydent RP	„Były ataki na tę granicę, widzieliśmy tych młodych mężczyzn, którzy rzucali kłody drewna, po to, żeby obalić płot i przejść przez granicę. Udało się straży granicznej, wojsku i policji tę granicę ochronić, za co ogromnie jestem im wdzięczny, za tę niezwykle ofiarną służbę (9.11.2021)” (<i>Prezydent o sytuacji na polsko-białoruskiej granicy...</i> 2021)
Tomasz Siemoniak, minister spraw wewnętrznych i administracji	„Zwiększamy siły policyjne na granicy oraz zwiększamy integrację Policji, Straży Granicznej i wojska. Tu potrzeba działań, które są charakterystyczne dla formacji policyjnych, prewencyjnych, odpowiednio wyposażonych i odpowiednio przeszkolonych [...] w MSWiA pracujemy nad różnymi rozwiązaniami, które w sposób fizyczny, elektroniczny będą jeszcze bardziej granicę zabezpieczały (29.05.2024)” (<i>Odprowa...</i> 2024).

Władysław Kosiniak-Kamysz, minister obrony narodowej	„Po drugiej stronie granicy przychodzą terroryści, którzy chcą napisać na nasz dom. Po drugiej stronie przychodzą ludzie, którzy zabili sierżanta Mateusza Sitka – bohatera Rzeczypospolitej, żołnierza Wojska Polskiego. Jeśli po drugiej stronie stoją ludzie, którzy potrzebują pomocy, to strażnicy graniczni udzielają tej pomocy (27.08.2024)” (PAP 2024).
Szymon Hołownia, marszałek Sejmu	„Nie możemy dać się przestraszyć. Musimy każdego bandytę, który podnosi rękę na polskiego żołnierza, przykładnie ukarać, granicę zabezpieczyć, aby była nieprzekraczalna, a nadal przy tym pozostać ludźmi. Bo są tam ci, którzy w ramach prowokacji będą próbowali zadźgać polskiego żołnierza i należy ich w odpowiedni sposób potraktować, ale też w odpowiedni sposób należy potraktować tych, którzy wymagają pomocy humanitarnej (28.05.2024)” (<i>Stan żołnierza ranionego nożem...</i> 2024)
Małgorzata Kidawa-Błońska, marszałek Senatu	„Trwa wojna w Ukrainie, trudna jest sytuacja na Białorusi. Mamy wojnę hybrydową i migrantów celowo kierowanych na nasze granice. Nikt nie zdoła się obronić przed tymi zagrożeniami samodzielnie (20.11.2023)” (Kk/PAP 2023)

Źródło: Donald Tusk na granicy z Białorusią po ataku na żołnierza, „Agresja jest coraz większa”, „Rzeczpospolita online”, 29.05.2024; Prezydent o sytuacji na polsko-białoruskiej granicy, 9.11.2021, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/prezydent-o-sytuacji-na-polsko-bialoruskiej-granicy-42958>; Odprawa dotycząca sytuacji na granicy z Białorusią z udziałem ministra Tomasza Siemoniaka, 29.05.2024, <https://www.gov.pl/web/mswia/odprawa-dotyczaca-sytuacji-na-granicy-z-bialorusia-z-udzialem-ministra-tomasza-siemoniaka>; PAP, Campus: Kosiniak-Kamysz: konstytucja zobowiązuje nas do obrony granic, 27.08.2024, <https://www.wnp.pl/parlamentarny/wydarzenia/campus-kosiniak-kamysz-konstytucja-zobowiazuje-nas-do-obrony-granic,867402.html>; Stan żołnierza ranionego nożem przez migranta stabilny [AKTUALIZACJA], 28.05.2024, <https://zachod.pl/1025237/stan-zolnierza-ranionego-nozem-przez-migranta-stabilny/>; Kk/PAP, Co Ochojska na takie słowa? Marszałek Kidawa-Błońska: Mamy wojnę hybrydową i migrantów celowo kierowanych na nasze granice, 20.11.2023, <https://wpolityce.pl/polityka/671520-co-na-to-ochojska-kidawa-blonska-mamy-wojne-hybrydowa>.

Granice wewnętrzne UE

Wojna hybrydowa na granicy polsko-białoruskiej wpływała na sytuację na granicach wewnętrznych Unii Europejskiej. W Polsce z uwagą obserwowana jest sytuacja polityczna w Niemczech, zmierzająca od października 2021 roku do zaostrzenia kontroli granic. Przed zaplanowanymi we wrześniu 2024 roku wyborami krajowymi w Brandenburgii kwestia kontroli granic i procedur azyłowych stała się ważnym tematem kampanii wyborczej. Niemiecka policja informowała o wzrastającej liczbie prób nielegalnego przekraczania granic. Na wszystkich granicach Niemiec policja wykryła w pierwszej połowie 2024 roku 42 307 takich przypadków.

Tabela 7. Stwierdzenie nielegalnego przekroczenia granic przez policję RFN

Rok	Niedozwolone przekroczenie granicy RFN
2021	57 637
2022	91 986
2023	127 549
2024 (pierwsze półrocze)	42 307

Źródło: Feststellungen von unerlaubten Einreisen durch die Bundespolizei (stan: 30.06. 2024), <https://www.bundespolizei.de> [dostęp: 4.10.2024].

Jan Redmann, przewodniczący frakcji CDU, popiera restrykcyjne kontrole granic, natomiast Daniel Keller z SPD argumentuje, że kontrole mają na celu zahamowanie przemytu migrantów (*CDU startet Kampagne...* 2023). SPD deklarowała w kampanii wyborczej, że Brandenburgia skupi się na integracji imigrantów i będzie ich wspierała, czerpiąc doświadczenie z przyjmowania Ukraińców po wybuchu wojny rosyjsko-ukraińskiej. Socjaldemokraci zadeklarowali również współpracę z Polską w celu usprawnienia mobilnych kontroli granicznych, SPD zadeklarował także, że kontrole mają na celu walkę z przestępczością graniczną. Socjaldemokraci popierają wspieranie ubiegających się o azyl poprzez przyznawanie im kart płatniczych oraz aktywność agencji pomagających migrantom w poszukiwaniu pracy (Regierungsprogramm der SPD Brandenburg... [b.d.]). Alternatywa dla Niemiec w programie wyborczym opowiedziała się za skutecznymi kontrolami granic i zapowiedziała opracowanie nowoczesnej koncepcji ochrony granicy na Odrze. AfD domaga się realizacji odsyłania do państw pochodzenia migrantów, których wnioski o azyl zostały rozpatrzone negatywnie. Popiera także wspieranie dobrowolnych decyzji o powrocie. Partia protestuje przeciwko wzrastającym kosztom utrzymania ubiegających się o azyl oraz wskazuje na wzrost przestępczości w ich środowisku. AfD protestuje również przeciwko finansowaniu z publicznych środków instytucji, inicjatyw i stowarzyszeń wspierających migrantów, którym odmówiono azylu w Niemczech. Partia twierdzi, że należy karać za opóźnianie odsyłania migrantów po odmowie przyznania im azylu. Restrykcyjne działania powinny zdaniem AfD zapobiec tworzeniu paralelnych społeczności w Brandenburgii. AfD sprzeciwia się Paktowi Migracyjnemu ONZ i forsuje hasło „reemigracja zamiast Paktu Migracyjnego” (Es ist Zeit für eine andere Politik... 2024).

Niemiecka minister spraw wewnętrznych Nancy Faeser 16 października 2023 roku wprowadziła kontrole stacjonarne na granicach z Polską, Czechami

i Słowacją. Była to konsekwencja działań ministrów spraw wewnętrznych Brandenburgii (Michael Stübgen) i Saksonii (Armin Schuster), którzy twierdzili, że kontrole graniczne są *ultima ratio*. Pomimo zapewnień, które w marcu 2024 roku przedstawił Marcin P. Kierwiński, minister spraw wewnętrznych i administracji, stronie polskiej nie udało się doprowadzić do liberalizacji ruchu granicznego. Gdy 14 czerwca 2024 roku niemieccy policjanci przewieźli w Osinowie Dolnym nielegalnie pięcioosobową afgańską rodzinę, Tomasz Siemoniak (MSWiA) i Maciej Duszczak (vice MSWiA) interweniowali, aby strona niemiecka przestrzegła przepisów na pograniczu.

Inny z konfliktów dotyczy decydowania o lokalizacji centrów wyjazdowych dla migrantów, którzy czekają na deportację, ponieważ ich wnioski azylowe zostały rozpatrzone negatywnie. Dyskurs przeciwko decyzji w sprawie ośrodka deportacyjnego można zaliczyć do konfliktów lokalnych typu *not in my back yard* – nie na moim podwórku). Mieszkańcy Kuestrin-Kietz wraz z sołtysiem Wolfgangiem Henschelem wyrażają obawę, że takie centrum zostanie zbudowane na Wyspie Odrzańskiej, na terenie byłej rosyjskiej bazy wojskowej. Wśród głosów krytycznych pojawia się argument, że umieszczanie migrantów na peryferiach jest sprzeczne z zasadami humanitarnymi. Oponenti twierdzą, że migranci nie powinni przewlekłe oczekiwać na deportację, jeśli odmówiono im prawa pobytu na terytorium Niemiec. Przeciwnicy ośrodka deportacyjnego poszukują wsparcia po stronie polskiej, zwracając uwagę, że umieszczenie oczekujących na deportację spowoduje wzrost poczucia braku bezpieczeństwa na pograniczu polsko-niemieckim (Hreczuk 2024; Staniszevska 2014, 17-23).

Na granicy polsko-słowackiej, liczącej 541 kilometrów, tymczasowe kontrole graniczne wprowadzono 4 października 2023 roku. Decyzja zapadła na ostatnim etapie kampanii w wyborach. Liderzy PiS – premier Mateusz Morawiecki i Mariusz Kamiński (MSWiA w latach 2019-2023) motywowali decyzję zwiększeniem prób nielegalnego tranzytu migrantów szlakiem bałkańskim przez Bułgarię, Serbię, Węgry, Słowację i Polskę na Zachód. Prawo i Sprawiedliwość zapowiadało, że doloży starań, aby „Polska nie stała się Lampedusą”. Mariusz Kamiński zapowiadał także przed wyborami parlamentarnymi powołanie polsko-niemiecko-czeskiej grupy zadaniowej ds. migracji. W Polsce obserwowano również, w jaki sposób przeprowadzone 30 września 2023 roku wybory parlamentarne na Słowacji wpłyną na politykę migracyjną tego państwa. Pomimo że migranci traktują zazwyczaj Słowację jako państwo tranzytowe, Robert Fico, reprezentujący zwycięskie ugrupowanie Smer słynął z wypowiedzi krytykujących sytuację migracyjną na Słowacji. Ostrzegał także przed niebezpieczeństwem wzrostu terroryzmu na Słowacji, jeśli nie nastąpi kontrola nielegalnych migracji z Węgier. Dopiero 1 marca 2024 roku M.P. Kierwiński, minister spraw wewnętrznych i administracji, podjął decyzję o zaprzestaniu tymczasowych kontroli. Ze względu na trudną

sytuację migracyjną na Słowacji, także Czechy decydowały o prowadzeniu kontroli na granicy z tym państwem (Zawadka 2024; Kacprzak, Zawadka 2024; Zew 2024; Gawot 2023).

W przypadku Litwy tymczasowe kontrole obowiązywały 7-13 lipca 2023 roku na wewnętrznych granicach strefy Schengen w związku z zaplanowanym na 11-12 lipca 2023 roku szczytem NATO w Wilnie (Akińczo 2023).

Podsumowanie

Sytuacja na granicach wewnętrznych i zewnętrznych Unii Europejskiej w ciągu dwudziestu lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej była uwarunkowana w dużej mierze koniunkturą. Zarówno kontekst historyczny, jak i geograficzny wpływały na dynamikę dokonywanych zmian. W pierwszym etapie (stabilnym pod względem bezpieczeństwa) poprawa poziomu życia w obszarach przygranicznych była uwarunkowana umiejętnością rozpoznania potrzeb oraz możliwości przeprowadzenia reform. Zapewnienie bezpieczeństwa wiązało się z elastycznym i przewidującym postrzeganiem roli granicy jako pomostu. Wśród wizji rozwoju i modernizacji regionów przygranicznych popularność zyskały pomysły budowania współpracy poprzez sieci kontaktów, partnerstwa, budowanie wspólnej tożsamości. Funkcjonowanie w regionach granicznych jest uwarunkowane umiejętnością przezwycięzania patologii (tj. korupcja, czy kradzieże) i jest zależne od poziomu edukacji i socjalizacji. Możliwości komunikacyjne tj. znajomość języka, przezwycięzanie stereotypów, brak obaw przed biurokracją oraz prawno-administracyjnymi zobowiązaniami dotyczącymi przedsiębiorczości i sprawnego działania, wpływają na jakość życia i kontaktów.

Po 2015 roku nastąpiło zwiększenie upatrywania w granicy roli bariery mającej zapewnić bezpieczeństwo i stabilność. Taka argumentacja budzi jednak kontrowersje, jeśli natrafia na konflikt związany z nieskutecznością egzekwowania przestrzegania praw człowieka i zasady humanitaryzmu. Wyzwaniem jest wytyczenie i egzekwowanie roli granic, które będzie odpowiadało aktualnym i prognozowanym zadaniom, wynikającym z szybko zachodzących zmian w środowisku międzynarodowym. Porozumienie społeczne w tym zakresie powinno być osiąganе poprzez odpowiedni sposób komunikowania o zaistniałych wyzwaniach, w który zostaną zaangażowane instytucje publiczne i prywatne.

Bibliografia

- A New Pact on Asylum and Migration and accompanying legal proposals (Articles 78 and 79 TFEU)*. In „Promoting our European Way of Life” (2024), <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-promoting-our-european-way-of-life/file-a-new-pact-on-migration-and-asylum> [dostęp: 4.10.2024].
- Akińczo A. (2023), *Litwa przywróci kontrole na granicach z Polską i Łotwą podczas szczytu NATO w Wilnie*, 31.05, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1579155%2Clitwa-przywruci-kontrole-na-granicach-z-polska-i-lotwa-podczas-szczytu> [dostęp: 4.10.2024].
- as (2022), *187 km, 50 tys. ton stali. Jak wygląda zaporą na granicy z Białorusią?*, 30.06, <https://polskieradio24.pl/artykul/2990842,187-km-50-tys-ton-stali-jak-wyglada-zapora-na-granicy-z-bialorusia> [dostęp: 4.10.2024].
- Balawajder G. (2022), *Granice Unii Europejskiej w kontekście współczesnych wyzwań kryzysu uchodźczego, brexitu i pandemii koronawirusa*, Opole.
- CDU startet Kampagne für Grenzkontrollen in Brandenburg* (2023), 12.09, <https://www.n-tv.de/regionales/berlin-und-brandenburg/CDU-startet-Kampagne-fuer-Grenzkontrollen-in-Brandenburg-article24390592.html> [dostęp: 4.10.2024].
- Chomiuk M., *Sejm za budową zapory na granicy z Białorusią* (2021), 14.10, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C972135%2Csejm-za-budowa-zapory-na-granicy-z-bialorusia.html> [dostęp: 4.10.2024].
- Cymbranowicz K. (2022), *Unia Europejska wobec kryzysu pandemicznego w 2020 roku*, „Przegląd Zachodni”, nr 4.
- Donald Tusk na granicy z Białorusią po ataku na żołnierza. „Agresja jest coraz większa”* (2024), „Rzeczpospolita online”, 29.05, <https://www.rp.pl/polityka/art40491761-donald-tusk-na-granicy-z-bialorusia-po-ataku-na-zolnierza> [dostęp: 4.10.2024].
- Eco U. (2020), *Migracja i nietolerancja*, Warszawa.
- Es ist Zeit für eine andere Politik. Regierungsprogramm für Brandenburg der alternative für Deutschland für die Landtagswahl in Brandenburg 2024 (2024), <https://afd-brandenburg.de/regierungsprogramm-landtagswahl-2024-wahlprogramm/> [dostęp: 4.10.2024].
- Feststellungen von unerlaubten Einreisen durch die Bundespolizei* (stan: 30.06.2024), <https://www.bundespolizei.de> [dostęp: 4.10.2024].
- Gawot K. (2023), *Mariusz Kamiński: Powołamy polsko-czesko-niemiecką grupę ws. migracji*, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2023-09-28/mariusz-kaminski-powolamy-polsko-czesko-niemiecka-grupe-ws-migracji/> [dostęp: 4.10.2024].
- Głosowanie nr 40 z dnia 14.10.2021 r. (2021), <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/agent.xsp?symbol=glosowania&nrkadencji=9&nrprowadzenia=39&nrglosowania=40> [dostęp: 4.10.2024].

- Gorzela G., Krok K. (2006), *Nowe granice Unii Europejskiej – współpraca czy wykluczenie*, Warszawa.
- Górna M. (2024), „*Ten film zrobiłam dla nas wszystkich*”. *Kasia Smutniak z prestiżową nagrodą*, „Gazeta Wyborcza online”, 27.02, <https://wyborcza.pl/7,101707,30743286,ten-film-nakrecilam-dla-nas-wszystki.html> [dostęp: 4.10.2024].
- Górniak J., Krupnik S., Koniewski M. (2020), *Państwa wobec pandemii. Perspektywa porównawcza*, [w:] M. Kossowska, N. Letki, T. Zaleskiewicz, S. Wichary, *Człowiek w obliczu pandemii. Psychologiczne i społeczne uwarunkowania zachowań w warunkach kryzysu zdrowotnego*, Sopot.
- Heins V. (2021), *Offene Grenzen für alle. Eine notwendige Utopie*, Hamburg.
- Heins V., Wolff F. (2023), *Hinter Mauern. Geschlossene Grenzen als Gefahr für die offene Gesellschaft*, Berlin.
- Hreczuk A. (2024), *Ośrodek deportacyjny na granicy z Polską? Są kontrowersje*, „*Deutsche Welle*”, 30.06, <https://www.dw.com/pl/o%C5%9Brodek-deportacyjny-na-granicy-z-polsk%C4%85-s%C4%85-kontrowersje/a-69511527> [dostęp: 4.10.2024].
- Kacprzak I., Zawadka G. (2024), *Śmierć żołnierza na granicy. Polscy śledczy mają nagranie, na którym widać zabójcę*, „*Rzeczpospolita online*”, 11.06, <https://www.rp.pl/wojsko/art40593631-smierc-zolnierza-na-granicy-polscy-sledczy-maja-nagranie-na-ktorym-widac-zabojce> [dostęp: 4.10.2024].
- Kacprzak I., Zawadka G. (2023), *Jak imigranci omijają kontrole na granicy Polski ze Słowacją*, „*Rzeczpospolita online*”, 12.10, <https://www.rp.pl/sluzby/art39254041-jak-imigranci-omijaja-kontrole-na-granicy-polski-ze-slowacja> [dostęp: 4.10.2024].
- Kk/PAP (2023), *Co Ochojska na takie słowa? Marszałek Kidawa-Błońska: Mamy wojnę hybrydową i migrantów celowo kierowanych na nasze granice*, 20.11, <https://wpolityce.pl/polityka/671520-co-na-to-ochojcka-kidawa-blonska-mamy-wojne-hybrydowa> [dostęp: 4.10.2024].
- Komenda Główna Straży Granicznej. Straż Graniczna Informacja Statystyczna za 2019 rok (2020), Warszawa, <https://www.strazgraniczna.pl/pl/granica/statystyki-sg/2206,Statystyki-SG.html> [dostęp: 4.10.2024].
- Komenda Główna Straży Granicznej. Straż Graniczna Informacja Statystyczna za 2020 rok (2021), Warszawa, <https://www.strazgraniczna.pl/pl/granica/statystyki-sg/2206,Statystyki-SG.html> [dostęp: 4.10.2024].
- Komenda Główna Straży Granicznej. Straż Graniczna Informacja Statystyczna za 2021 rok (2022), Warszawa, <https://www.strazgraniczna.pl/pl/granica/statystyki-sg/2206,Statystyki-SG.html> [dostęp: 4.10.2024].
- Komenda Główna Straży Granicznej. Straż Graniczna Informacja Statystyczna za 2022 rok (2023), Warszawa, <https://www.strazgraniczna.pl/pl/granica/statystyki-sg/2206,Statystyki-SG.html> [dostęp: 4.10.2024].

- Komenda Główna Straży Granicznej. Straż Graniczna Informacja Statystyczna za 2023 rok (2024), Warszawa, <https://www.strazgraniczna.pl/pl/granica/statystyki-sg/2206,Statystyki-SG.html> [dostęp: 4.10.2024].
- Komenda Główna Straży Granicznej. Straż Graniczna Informacja Statystyczna za pierwsze półrocze 2024 roku (2024), Warszawa, <https://www.strazgraniczna.pl/pl/granica/statystyki-sg/2206,Statystyki-SG.html> [dostęp: 4.10.2024].
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2.04.1997 roku (1997), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483> [dostęp: 4.10.2024].
- Kossowska M., Letki N., Zaleśkiewicz T., Wichary S. (2020), *Człowiek w obliczu pandemii*, [w:] M. Kossowska, N. Letki, T. Zaleśkiewicz, S. Wichary, *Człowiek w obliczu pandemii. Psychologiczne i społeczne uwarunkowania zachowań w warunkach kryzysu zdrowotnego*, Sopot.
- Krastew I., Holmes S. (2020), *Światło, które zgasło. Jak Zachód zawiodł swoich wyznawców*, Warszawa.
- Kukuła A. (2022), *Ochrona granicy państwowej przez siły zbrojne RP w warunkach nielegalnej migracji*, „Zeszyty Naukowe Pro Publico Bono”, nr 1.
- Letta E., Maillard S. (2017), *Europa w brutalnym świecie*, Warszawa.
- Maad A. (2024), *What's the EU Pact on Migration and Asylum, up for a final vote in Brussels?*, „Le Monde online”, 10.04, https://www.lemonde.fr/en/les-decodeurs/article/2024/04/10/what-s-the-eu-pact-on-migration-and-asylum-up-for-a-final-vote-in-brussels_6668011_8.html [dostęp: 4.10.2024].
- Mat (2023), *Prezydent Andrzej Duda pozwany za słowa o filmie „Zielona granica”*, „Rzeczpospolita online”, 27.10, <https://www.rp.pl/dobra-osobiste/art39331861-prezydent-andrzej-duda-pozwany-za-slowa-o-filmie-zielona-granica> [dostęp: 4.10.2024].
- Mat, Tumidalski W. (2023), *Agnieszka Holland pozwie Zbigniewa Ziobrę? Jest oświadczenie reżyserki*, „Rzeczpospolita online”, 7.09, <https://www.rp.pl/dobra-osobiste/art39070601-agnieszka-holland-pozwie-zbigniewa-ziobre-jest-oswiadczenie-rezyserki> [dostęp: 4.10.2024].
- Matyja R., Siewierska-Chmaj A., Pędziwiatr K. (2015), *Polska polityka migracyjna. W poszukiwaniu nowego modelu*, Warszawa-Rzeszów.
- Mazus M. (2024), *Ponad 4 tys. pushbacków od grudnia. Kto jeszcze nie wierzył, teraz może już zobaczyć*, „Polityka online”, 28.05, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/2257981,1,ponad-4-tys-pushbackow-od-grudnia-kto-jeszcze-nie-wierzyl-teraz-moze-juz-zobaczyc.read> [dostęp: 4.10.2024].
- Młodzik L. (2018), *Kultura współdziałania służby ochrony bezpieczeństwa publicznego na przykładzie funkcjonariuszy Nadodrzańskiego Oddziału Straży Granicznej*, Zielona Góra.

Moraczewska A. (2008), *Transformacja funkcji granic Polski*, Lublin.

Odprawa dotycząca sytuacji na granicy z Białorusią z udziałem ministra Tomasza Siemoniaka (2024), 29.05, <https://www.gov.pl/web/mswia/odprawa-dotyczaca-sytuacji-na-granicy-z-bialorusia-z-udzialem-ministra-tomasza-siemoniaka> [dostęp: 4.10.2024].

P.mal (2022), *Powstanie nowy mur na granicy. Ochojska: To jest przerażające*, „Rzeczpospolita online”, 2.11, <https://www.rp.pl/polityka/art37340381-powstanie-nowy-mur-na-granicy-ochajska-to-jest-przerazajace> [dostęp: 4.10.2024].

PAP (2024), *Campus: Kosiniak-Kamysz: konstytucja zobowiązuje nas do obrony granic*, 27.08, <https://www.wnp.pl/parlamentarny/wydarzenia/campus-kosiniak-kamysz-konstytucja-zobowiazuje-nas-do-obrony-granic,867402.html> [dostęp: 4.10.2024].

Prezydent o sytuacji na polsko-białoruskiej granicy (2021), 9.11, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/prezydent-o-sytuacji-na-polsko-bialoruskiej-granicy-,42958> [dostęp: 4.10.2024].

Regierungsprogramm der SPD Brandenburg 2024-2029 [b.d.], <https://spd-brandenburg.de/wp-content/uploads/sites/111/2024/06/Regierungsprogramm-SPD-Brandenburg-2024-FINAL.pdf> [dostęp: 4.10.2024].

Scheffer P. (2010), *Koniec wielokulturowej Europy*, „Rzeczpospolita online”, 16.12, <https://www.rp.pl/literatura/art6894591-paul-scheffer-koniec-wielokulturowej-europy> [dostęp: 4.10.2024].

Siedlecka E. (2024), *Granica z Białorusią trzy lata później. Czy coś się zmieniło pod nową władzą?*, „Polityka online”, 21.04, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/2-253697,1,granica-z-bialorusia-trzy-lata-pozniej-czy-cos-sie-zmienilo-pod-nowa-wladza.read> [dostęp: 4.10.2024].

Słojewska A. (2023), *UE ma pakt migracyjny. Będzie łatwiej odsyłać imigrantów, ale będą też relokacje*, „Rzeczpospolita”, 20.12, <https://www.rp.pl/dyplomacja/art39600391-ue-ma-pakt-migracyjny-będzie-latwiej-odsylac-imigrantow-ale-beda-tez-relokacje> [dostęp: 4.10.2024].

Stan żołnierza ranionego nożem przez migranta stabilny [AKTUALIZACJA] (2024), 28.05, <https://zachod.pl/1025237/stan-zolnierza-ranionego-nozem-przez-migranta-stabilny/> [dostęp: 4.10.2024].

Staniszewska M. (2014), *Syndrom nimby jako przykład konfliktu społecznego o charakterze lokalnym*, „Acta Innovations”, nr 12.

Strengthening the Resilience of EU Border Regions Mapping Risks & Crisis Management Tools and Identifying Gaps (2024), 31.03, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/studies/KN-02-24-586-2A-N.pdf [dostęp: 4.10.2024].

The EU regional Social Progress Index 2.0 (2024), 22.05, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/studies/KN-02-24-586-2A-N.pdf [dostęp: 4.10.2024].

- Ustawa o budowie zabezpieczenia granicy państwowej z dnia 29 października 2021 r., <https://eli.gov.pl/eli/DU/2021/1992/ogl> [dostęp: 4.10.2024].
- Ustawa o ochronie granicy państwowej, (stan prawny aktualny na dzień: 18.08.2024), (Dz.U.2024.0.388), <https://lexlege.pl/ustawa-o-ochronie-granicy-panstwowej/> [dostęp: 4.10.2024].
- Vince G. (2024), *Stulecie nomadów. Jak wędrówki ludów zmieniają świat*, Warszawa.
- Voting Session: Migration and Asylum package (2024), 10.04, https://multimedia.europarl.europa.eu/en/video/voting-session-migration-and-asylum-package_I255286 [dostęp: 4.10.2024].
- Warchał J. (2019), *Formy perswazji*, Katowice.
- Wiśniewski B., Jakubczak R. (red.) (2015), *System ochrony granicy państwowej Rzeczypospolitej Polskiej. Stan obecny i prognozy na przyszłość*, Szczytano.
- Wojsko Polskie rozpoczyna operację „Bezpieczne Podlasie” (2024), 31.07, <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/wojsko-polskie-rozpoczyna-operacje-bezpieczne-podlasie> [dostęp: 4.10.2024].
- Wyniki głosowania w referendum ogólnokrajowym 2023 r., <https://referendum.gov.pl/referendum2023/pl/wyniki/pl> [dostęp: 4.10.2024].
- Zamykamy granice przed koronawirusem (2020), 13.03, <https://www.gov.pl/web/koronawirus/zamykamy-granice-przed-koronawirusem> [dostęp: 4.10.2024].
- Zawadka G. (2024), *Szlak bałkański w odwrocie? Rosja szykuje nowe trasy dla migrantów*, „Rzeczpospolita online”, 4.01, <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art39650871-szlak-balkanski-w-odwrocie-rosja-szykuje-nowe-trasy-dla-migrantow> [dostęp: 4.10.2024].
- Zew (2024), *Ważna zmiana na granicy Polski ze Słowacją po decyzji rządu*, „Rzeczpospolita online”, 3.03, <https://www.rp.pl/polityka/art39934081-wazna-zmiana-na-granicy-polski-ze-slowacja-po-decyzji-rzadu> [dostęp: 4.10.2024].
- Złonkiewicz M., Żyła M. (2021), *Co się dzieje na granicy*, „Tygodnik Powszechny”, nr 41.

Dorota Szaban

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID 0000-0001-5892-4095

Demograficzne i społeczne konsekwencje członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Przemiany, wyzwania i perspektywy

Członkostwo Polski w Unii Europejskiej, zainicjowane w 2004 roku, stanowiło jeden z najważniejszych momentów w najnowszej historii kraju, nie tylko z perspektywy politycznej i gospodarczej, ale również społecznej i demograficznej (Lipiński, Szyszko 2019; Badinger 2005; Morris 2013). Ostatnia dekada członkostwa była szczególnie burzliwa, ze względu na dynamiczne zmiany na scenie globalnej oraz wewnętrzne wyzwania w UE. Kryzysy, takie jak Brexit, pandemia COVID-19, czy napięcia związane z migracjami, uwiaryściły systemowe dysfunkcje i wymusiły rewizję wcześniejszych założeń dotyczących pozycji Polski i jej regionów w Unii (Springford i in. 2014). Te zmiany w kontekście społecznym wpłynęły na percepcję integracji europejskiej wśród obywateli, prowadząc do nowych pytań o przyszłość unijnej współpracy i wyzwań związanych z dalszą integracją. Z punktu widzenia jakości życia na zmiany społeczne nakładają się przemiany demograficzne, które mogą wpływać na dostęp do usług publicznych (np. ochronę zdrowia czy edukację). W regionach, w których populacja starzeje się szybciej, istnieje wyższe prawdopodobieństwo obniżenia jakości tych usług, jeśli nie zostaną wdrożone odpowiednie reformy dostosowawcze (Dąbrowska, Janoś-Kresło, Lubowiecki-Vikuk 2019; por. Morris 2013; Grosse 2000). W takiej sytuacji rola Unii Europejskiej w dostarczaniu funduszy strukturalnych krajom i regionom oraz wspieraniu reform społecznych staje się kluczowa.

Celem niniejszej pracy jest analiza demograficznych i społecznych konsekwencji członkostwa Polski w Unii Europejskiej w perspektywie dwóch dekad od akcesji. Na tej podstawie zostaną także sformułowane propozycje dotyczące przy-

szłych działań, które mogą pomóc w sprostaniu demograficznemu i społecznym wyzwaniom stojącym przed Polską w nadchodzących dekadach. Rozważania na temat społecznych konsekwencji członkostwa Polski w Unii Europejskiej są ważne, aby ustalić ścieżki kształtowania się nowoczesnego społeczeństwa polskiego w wymiarze krajowym i regionalnym.

Podstawą empiryczną dokonywanych rozważań są dwa typy danych. Analiza konsekwencji członkostwa Polski w Unii Europejskiej oparta zostanie zarówno na danych sondażowych, jak i zasobach statystyki publicznej. Połączenie tych dwóch rodzajów danych pozwala na wieloaspektowe zrozumienie, jak obywatele postrzegają integrację europejską oraz jakie rzeczywiste efekty gospodarcze i społeczne wynikają z tego procesu. W pierwszej części rozważań skoncentrujemy się na analizie danych sondażowych, które dostarczają informacji o opiniach i postawach Polaków wobec UE, z wykorzystaniem wyników badań takich jak Eurobarometr¹ i Europejski Sondaż Społeczny (ESS)². Wykorzystanie danych sondażowych jest kluczowe dla poznania opinii społecznych, co pozwala lepiej zrozumieć, jakie korzyści, wyzwania i obawy widzą obywatele w kontekście integracji europejskiej (Ściegienny 2005). To wiedza kluczowa dla polityków, badaczy i decydentów. Dzięki badaniom sondażowym można także monitorować swoisty klimat postaw społecznych. Opinie społeczne mogą ulegać zmianie pod wpływem bieżących wydarzeń politycznych, gospodarczych i społecznych, takich jak kryzysy ekonomiczne, zmiany polityki migracyjnej czy reformy unijne. Śledzenie tych zmian pozwala analizować, jak te czynniki wpływają na akceptację członkostwa w UE. Opinie na temat Unii Europejskiej mogą także wskazywać na poziom eurosceptycyzmu lub euroentuzjazmu w społeczeństwie. Wysokie wsparcie dla UE może być oznaką stabilności politycznej, natomiast wzrost eurosceptycyzmu

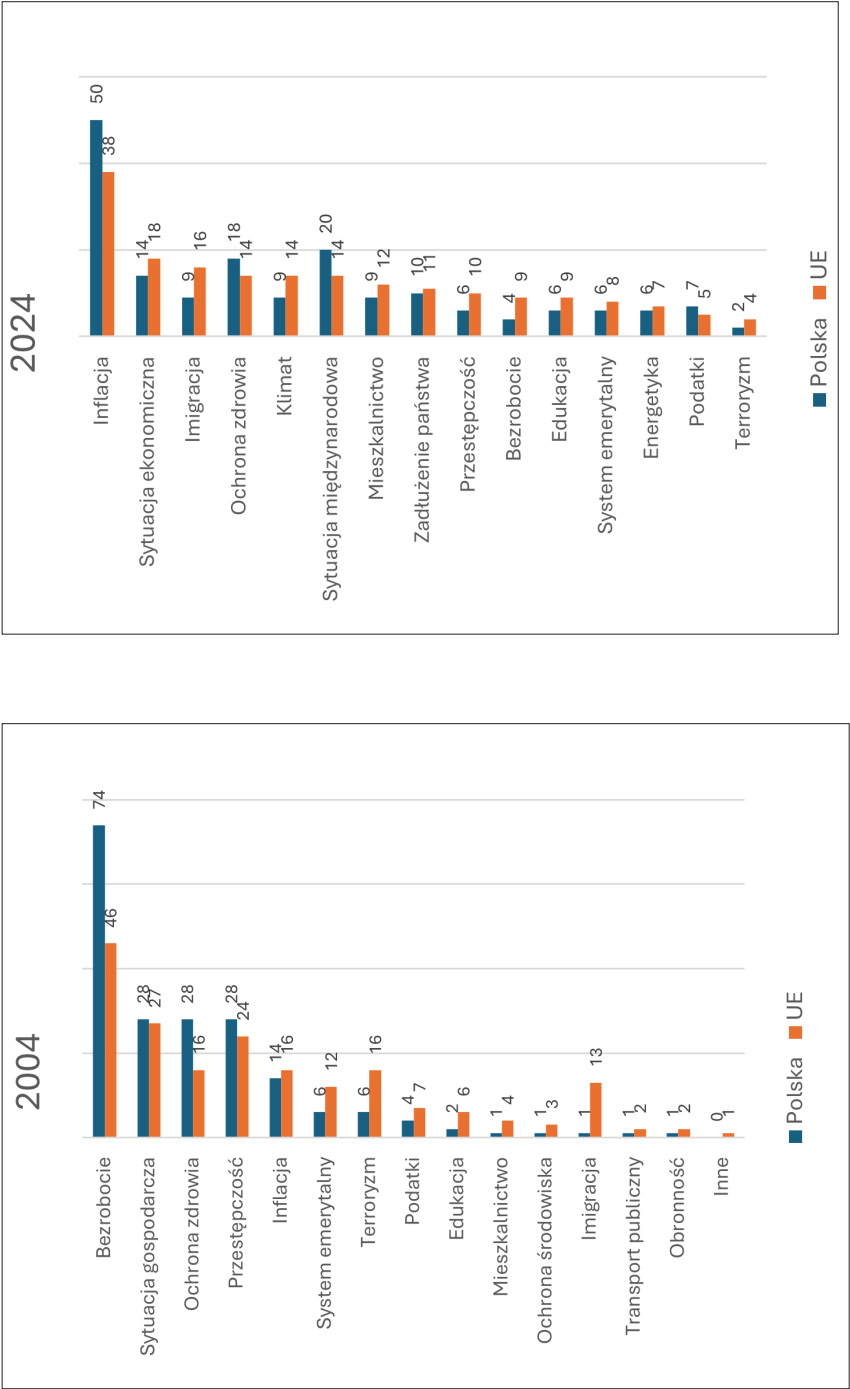
¹ Eurobarometr to cykliczne badanie przeprowadzane przez Komisję Europejską, które ocenia opinie publiczne na temat Unii Europejskiej i jej polityk. Realizowane dwa razy w roku, dostarcza danych o postawach obywateli wobec integracji europejskiej, zaufania do instytucji oraz preferencji w różnych kwestiach społecznych i gospodarczych. Wyniki badania są używane przez decydentów politycznych i naukowców do formułowania polityk, które odpowiadają na potrzeby obywateli. Dzięki swojej szerokiej tematyce i zasięgowi Eurobarometr odgrywa istotną rolę w budowaniu dialogu między instytucjami unijnymi a społeczeństwami krajów członkowskich.

² Europejski Sondaż Społeczny (European Social Survey, ESS) to międzynarodowy projekt badawczy, który ma na celu zbieranie danych o postawach, wartościach i zachowaniach społecznych mieszkańców Europy. Badania są przeprowadzane co dwa lata w wielu krajach, co pozwala na analizę zmian w opiniach obywateli w czasie. ESS obejmuje różnorodne tematy, w tym zaufanie do instytucji, problemy społeczne, zdrowie oraz warunki życia. Dzięki wysokiej jakości danych, sondaż ten jest wykorzystywany przez naukowców, decydentów oraz organizacje społeczne do formułowania polityk oraz prowadzenia badań porównawczych. Jego wyniki przyczyniają się do lepszego zrozumienia dynamiki społecznej i różnic kulturowych w Europie.

może sugerować narastające napięcia polityczne i ryzyko populistycznych nastrojów. Znajomość wyników badań sondażowych może się także przekładać na decyzje polityczne i kierunki działań władz regionalnych czy krajowych oraz kształtowanie polityki europejskiej w Polsce, zwłaszcza w obliczu negocjacji o fundusze unijne czy reformy w UE. W drugiej części analiz zostaną wykorzystane zasoby statystyki publicznej takie jak dane Głównego Urzędu Statystycznego i Eurostatu, które umożliwiają analizę wymiaru ekonomicznego i społecznego integracji, w tym wpływu funduszy unijnych na rozwój regionalny, zmian w strukturze demograficznej oraz dynamiki rynku pracy. Dzięki zastosowaniu podejścia opartego na triangulacji danych, możliwe będzie zidentyfikowanie powiązań między percepcją członkostwa w UE a jego rzeczywistymi skutkami, co przyczyni się do oceny wpływu integracji na życie społeczne i gospodarcze w Polsce i województwie lubuskim. Tak zaprojektowana metodologia stanowi solidny fundament do uzyskania wyników, które mogą stanowić cenną podstawę do dalszych badań oraz dyskusji na temat przyszłości Polski i jej regionów w Unii Europejskiej.

Spółeczne konsekwencje członkostwa Polski w Unii Europejskiej

Członkostwo w Unii Europejskiej przyniosło znaczące zmiany w zakresie wartości i postaw społecznych. Proces europeizacji wpłynął na procesy adaptacji norm i standardów obowiązujących w innych krajach wspólnotowych, co doprowadziło do przemian w obszarze praw człowieka, polityki równościowej, czy społecznej integracji. Mimo postępu, który dokonał się w tych obszarach, Polska nadal stoi przed wyzwaniem zwanymi z integracją różnych grup społecznych, w tym migrantów oraz mniejszości, a także w kontekście wzrostu nastrojów eurosceptycznych i nacjonalistycznych. Od lat w badaniach sondażowych Komisja Europejska sprawdza ważność określonych kwestii dla mieszkańców krajów wspólnoty. W ciągu dwudziestu lat od integracji Polski z Unią Europejską zmieniła się struktura najważniejszych problemów, które obywatele wskazują jako kluczowe dla swojego kraju. W badaniach Eurobarometru gradacja wskazywanych problemów uległa zmianie – na znaczeniu stracił problem bezrobocia (przez lata był uznawany za priorytetowy problem), a niektóre, takie jak sytuacja gospodarcza, kwestie inflacji pozostają w centrum uwagi, chociaż ich znaczenie w hierarchii ulega przesunięciu na bardziej znaczące pozycje. W hierarchii problemów pojawiają się też nowe zagadnienia – związane z kwestiami klimatycznymi i środowiskowymi oraz energetyką. Początkowo kluczowe problemy wskazywane przez Polaków znacząco różniły się od tych, które dominowały w pozostałych krajach Unii Europejskiej, odzwierciedlając specyficzne wyzwania związane z transformacją ustrojową i gospodarczą. Po ponad dwóch dekadach członkostwa różnice te stopniowo się zatarły, a priorytety Polaków coraz bardziej zbliżyły się do uśrednionych wskazań

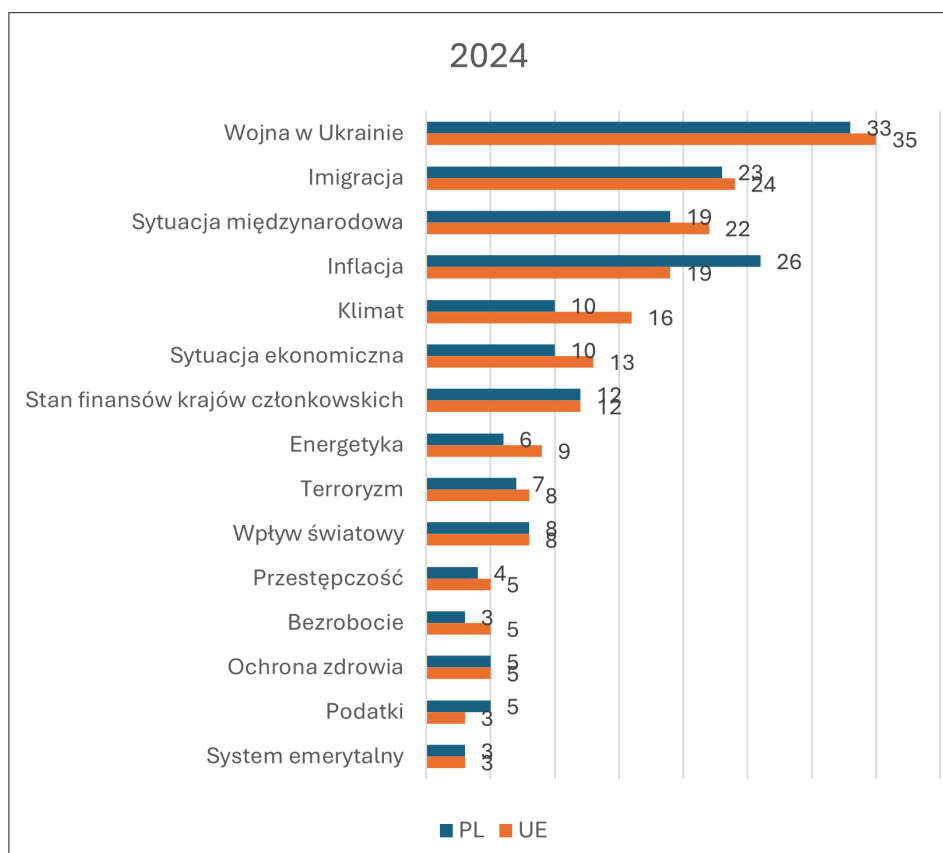
Wykres 1. Wskazania najważniejszych problemów kraju [%]
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania Eurobarometru.

dla całej UE, co świadczy o postępującej konwergencji społecznej i gospodarczej w ramach wspólnoty. Badania Eurostatu nie pozwalają jednak na analizy na poziomach regionalnych.

Po dwudziestu latach członkostwa w Unii Europejskiej postrzeganie wyzwań stojących przed wspólnotą jest wśród Polaków zbliżone do tego, jak widzą je obywatele innych krajów członkowskich. Zarówno Polacy, jak i pozostali Europejczycy za najważniejsze kwestie uznają obecnie sytuację związaną z wojną w Ukrainie, problemy migracyjne oraz szeroko rozumiane wyzwania międzynarodowe. Kluczowe wyzwania mają przede wszystkim charakter międzynarodowy i dotyczą spraw humanitarnych, bezpieczeństwa oraz współpracy globalnej, co wpływa na jednoczenie opinii publicznej wokół wspólnych wartości. Zbieżność tych opinii wynika z globalnych zagrożeń, które w jednakowym stopniu dotyczą wszystkie państwa członkowskie, niezależnie od ich wewnętrznych różnic. Jedność postrzegania kluczowych wyzwań świadczy o silnym zinternalizowaniu wspólnotowych wartości oraz zrozumieniu współzależności, które leżą u podstaw funkcjonowania Unii Europejskiej. To pokazuje, że członkostwo w UE kształtuje podobne priorytety, integrując państwa wokół wspólnych celów i zagrożeń.

Innym aspektem wartym uwagi w kontekście myślenia o społecznych konsekwencjach integracji europejskiej jest ocena sytuacji gospodarczej, sytuacji na rynku pracy oraz własnej sytuacji zawodowej badanych mieszkańców UE. W perspektywie dynamicznej, po dwóch dekadach członkostwa w Unii Europejskiej, Polacy oceniają sytuację gospodarczą kraju jako zdecydowanie lepszą niż w 2004 roku. Integracja z rynkiem unijnym, dostęp do funduszy europejskich oraz wzrost inwestycji przyczyniły się do stabilizacji gospodarczej, co znajduje odzwierciedlenie w percepcji obywateli. Sytuacja na rynku pracy jest postrzegana jako stabilna, a liczba osób, które wskazują na jej pogorszenie systematycznie spada. Polacy coraz częściej dostrzegają poprawę warunków zatrudnienia, a osobistą sytuację zawodową oceniają jako stabilną lub poprawiającą się, co może wynikać z rosnącego dostępu do nowych rynków, mobilności zawodowej oraz wzrostu kwalifikacji wynikających z większych możliwości edukacyjnych w UE. Te zmiany świadczą o tym, że członkostwo w Unii Europejskiej odegrało kluczową rolę w pozytywnej transformacji gospodarczej kraju oraz w poprawie warunków życia zawodowego.

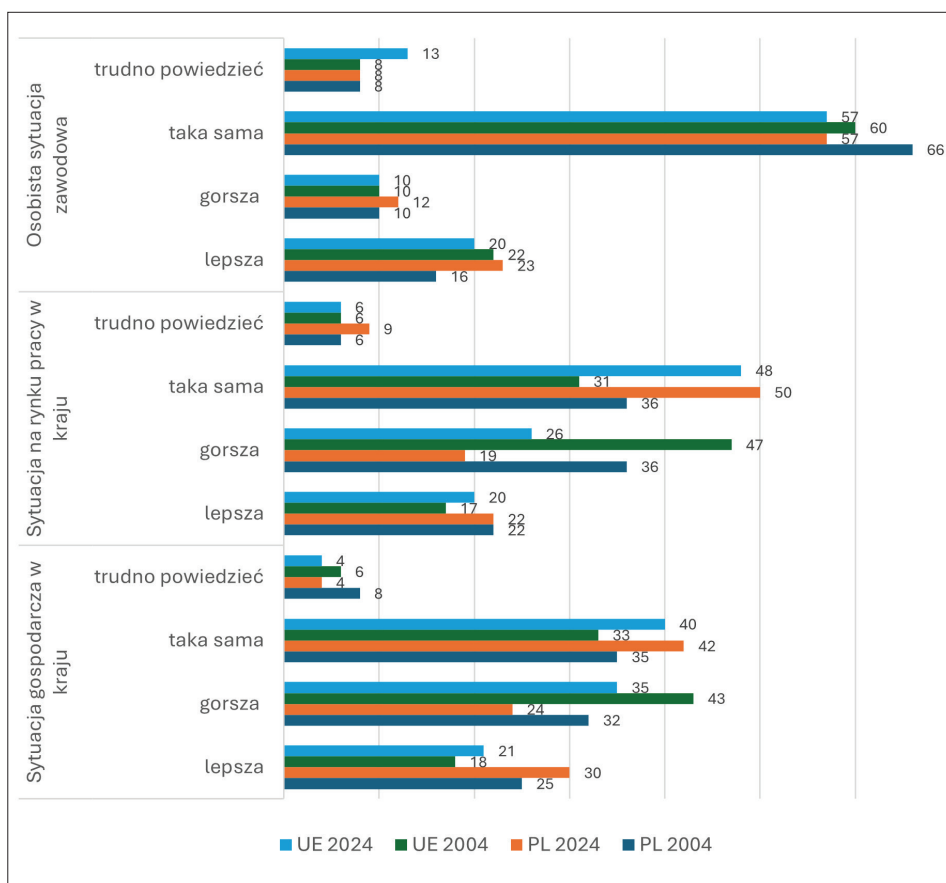
Zaufanie do Unii Europejskiej jest istotnym wskaźnikiem, który odzwierciedla postawę obywateli wobec integracji europejskiej oraz skuteczności instytucji unijnych w rozwiązywaniu bieżących problemów społecznych i gospodarczych. Wysoki poziom zaufania może sprzyjać większemu zaangażowaniu obywateli w procesy demokratyczne oraz wspierać stabilność polityczną, podczas gdy niskie zaufanie może prowadzić do wzrostu eurosceptycyzmu i dezintegracji wspólnoty. Zaufanie Polaków do Unii Europejskiej według badań Eurobarometru utrzymuje się na stabilnym poziomie w ciągu ostatnich dwudziestu lat, pozostając zbliżone

Wykres 2. Najważniejsze dwa problemy, z jakimi musi się aktualnie mierzyć UE [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania Eurobarometru.

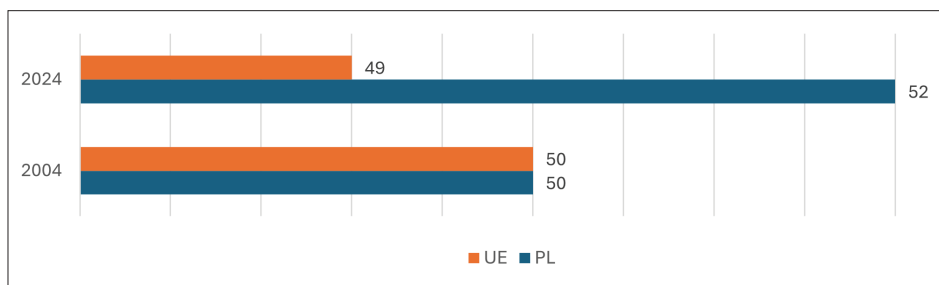
do średnich wyników uzyskiwanych w innych krajach członkowskich. Polacy, podobnie jak obywatele innych państw UE, konsekwentnie wyrażają relatywnie wysokie zaufanie do UE, z badań wynika, że około połowa respondentów zarówno w Polsce, jak i w całej Unii Europejskiej deklaruje takie zaufanie. Mimo okazjonalnych wahań w zależności od bieżących wydarzeń politycznych, poziom ten pozostaje stabilny, co świadczy o utrzymującym się pozytywnym odbiorze projektu europejskiego. Wysoki poziom zaufania w Polsce można wiązać z postrzeganymi korzyściami ekonomicznymi i społecznymi wynikającymi z członkostwa w UE.

Wykres 3. Ocena różnych wymiarów funkcjonowania kraju w perspektywie dynamicznej [%]

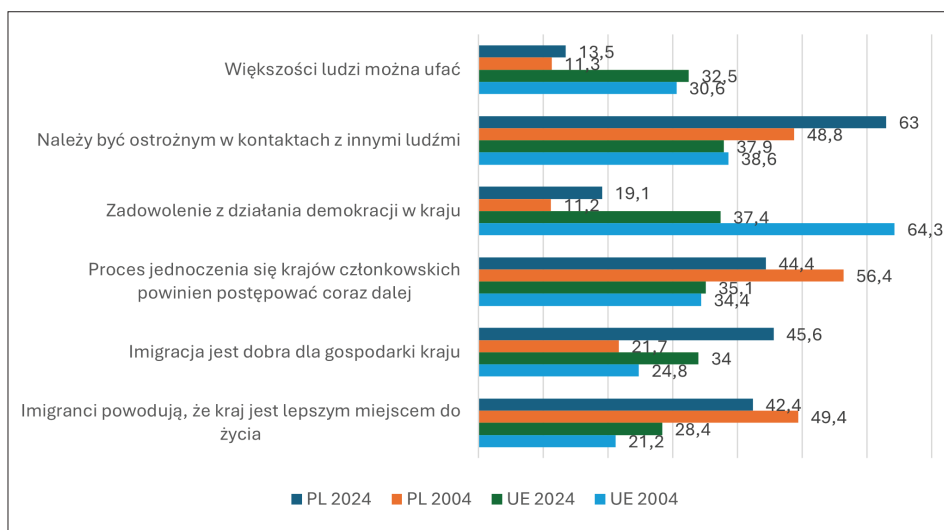
Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania Eurobarometru.

Społeczne zmiany wynikające z członkostwa dotyczą również systemów wartości i norm, które w Polsce ewoluowały pod wpływem unijnych standardów. Przynależność do Unii Europejskiej wpłynęła na kształtowanie społecznych postaw wśród Polaków, takich jak większa otwartość na różnorodność kulturową czy zaangażowanie w prawa obywatelskie. Jednocześnie wywołała także opór w niektórych grupach społecznych, prowadząc do wzrostu nastrojów eurosceptycznych. Komponentami ogólnie definiowanych postaw społecznych mogą być deklaracje dotyczące poziomu zaufania społecznego oraz postawy wobec imigrantów. Wysokie zaufanie społeczne sprzyja działaniom integracyjnym i adaptacyjnym, co może prowadzić do większej kohezji społecznej. I odwrotnie – niski poziom zaufania oraz negatywne opinie na temat imigracji mogą wywoływać szersze napię-

Wykres 4. Zaufanie do Unii Europejskiej [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania Eurobarometru.

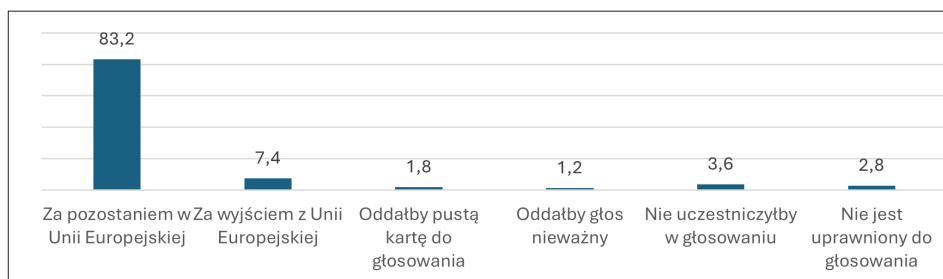
Wykres 5. Postawy wobec wybranych kwestii społecznych [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników Europejskiego Sondażu Społecznego Runda 10.

cia społeczne oraz obawy o utratę tożsamości kulturowej, co może wpływać na polityki publiczne i relacje międzygrupowe. Z wyników ESS można wyczytać, że dwie dekady członkostwa Polski w UE zmieniły postawy Polaków w wielu aspektach. Przemiany postaw społecznych Polaków w kontekście członkostwa w Unii Europejskiej to kalejdoskop optymizmu i sceptycyzmu. Z jednej strony, Polacy wykazują większy optymizm odnośnie do gospodarczych konsekwencji integracji, dostrzegając w niej potencjał do dalszego rozwoju kraju. Z drugiej strony, wyzwania związane z relacjami międzynarodowymi oraz interpersonalnymi sprawiły, że staliśmy się bardziej sceptyczni wobec niektórych aspektów integracji. Warto za-

uważyć, że mimo dostrzegania korzyści z imigracji w wymiarze gospodarczym, nasze postrzeganie wpływu imigrantów na codzienne życie w lokalnych społecznościach jest znacznie bardziej ostrożne. W porównaniu ze średnimi wynikami w Europie, Polacy cechują się mniejszym zaufaniem oraz większym niezadowoleniem z ekonomicznych konsekwencji integracji, jednocześnie wykazując niższy sceptycyzm wobec imigracji jako zjawiska społeczno-gospodarczego. Takie zmiany odzwierciedlają złożoność i dynamikę współczesnych realiów społecznych, które kształtują nasze postawy wobec integracji europejskiej.

Przez wiele lat członkostwa w Unii Europejskiej Polacy byli postrzegani jako gorący zwolennicy integracji, co odzwierciedlały wyniki licznych badań opinii publicznej. W sondażu europejskim z 2004 roku aż 83,2% badanych deklaroowało chęć pozostania w UE, co świadczyło o dużym poparciu dla unijnej wspólnoty wśród społeczeństwa. Tendencja ta utrzymywała się w opiniach Polaków przez wiele kolejnych lat, wskazując na silne przekonanie o korzyściach płynących z członkostwa w Unii. Jednak w badaniach z 2024 roku pytanie o chęć pozostania w UE nie pojawia się, co może sugerować zmianę w postrzeganiu integracji oraz potrzebę analizy aktualnych nastrojów społecznych w kontekście nowych wyzwań i obaw. Tego rodzaju zmiany w percepcji są istotne dla zrozumienia ewolucji postaw Polaków wobec Unii Europejskiej.

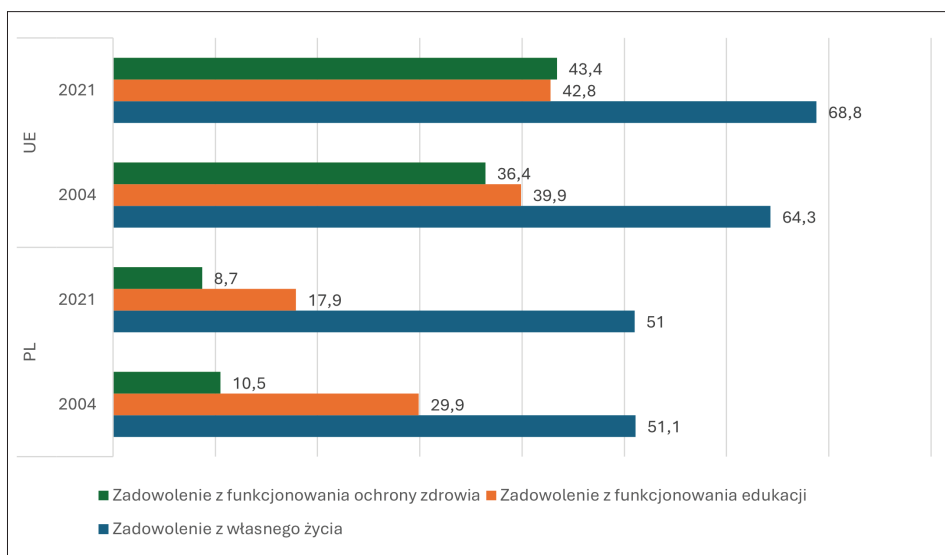

Wykres 6. Deklaracje głosowania dotyczące przyszłości kraju w UE [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników Europejskiego Sondażu Społecznego Runda 10.

Unijne fundusze i polityki spójności przyniosły również widoczne zmiany w jakości życia, edukacji i ochronie zdrowia, co wpłynęło na rozwój infrastruktury społecznej w Polsce. Warto o tym mówić, ponieważ te przemiany mają długofalowe konsekwencje dla stabilności społecznej, kształtu demokracji oraz zrównoważonego rozwoju kraju. Dyskusja na ten temat jest kluczowa dla zrozumienia, jak członkostwo w UE wpływa na codzienne życie obywateli, a także jak Polska może efektywnie reagować na nowe wyzwania wynikające z tej integracji. Z danych ESS wynika, że Polacy wyrażają mniejsze zadowolenie z jakości swojego życia, stanu edukacji oraz systemu ochrony zdrowia w porównaniu ze średnimi wynika-

mi europejskimi. W ostatnich latach zauważalny jest wzrost sceptycyzmu w tych obszarach, co stoi w opozycji do ogólnych tendencji europejskich, które wskazują na rosnący optymizm wśród obywateli innych krajów. W miarę jak Europa zмага się z różnorodnymi wyzwaniami, polskie społeczeństwo wydaje się coraz bardziej zaniepokojone swoimi realiami, co podkreśla potrzebę podjęcia działań na rzecz poprawy warunków życia i jakości usług publicznych. Taki rozkład postaw może wpływać na społeczne i polityczne zaangażowanie Polaków oraz ich zaufanie do instytucji zarówno krajowych, jak i unijnych.

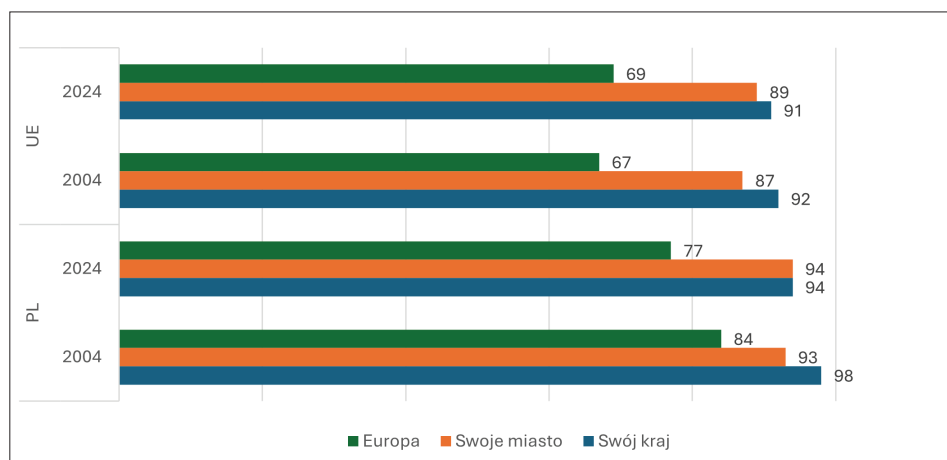
Wykres 7. Zadowolenie z różnych wymiarów życia [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników Europejskiego Sondażu Społecznego Runda 2 i Runda 10.

Poczucie tożsamości europejskiej

W naukach społecznych rekonstrukcja i definiowanie tożsamości traktowane są jako jedna z trudniejszych kwestii analitycznych (Van der Wal 2008). Badania dotyczące identyfikacji z różnymi wspólnotami pokazują, że zarówno Polacy, jak i Europejczycy najczęściej wskazują na silne poczucie związku z własnym krajem oraz miejscowością zamieszkania (Cichocki 2009). Tożsamość narodowa oraz lokalna są zakorzenione głęboko w codziennym doświadczeniu jednostki, opartym na bliskich interakcjach społecznych, historii, kulturze oraz instytucjach. Poczucie związku ze wspólnotą ponadnarodową, taką jak Unia Europejska, również jest szeroko wskazywane, jednak jego natężenie jest zazwyczaj niższe. Może to wynikać z większej abstrakcyjności tej formy tożsamości, trudniejszej do uchwycenia.

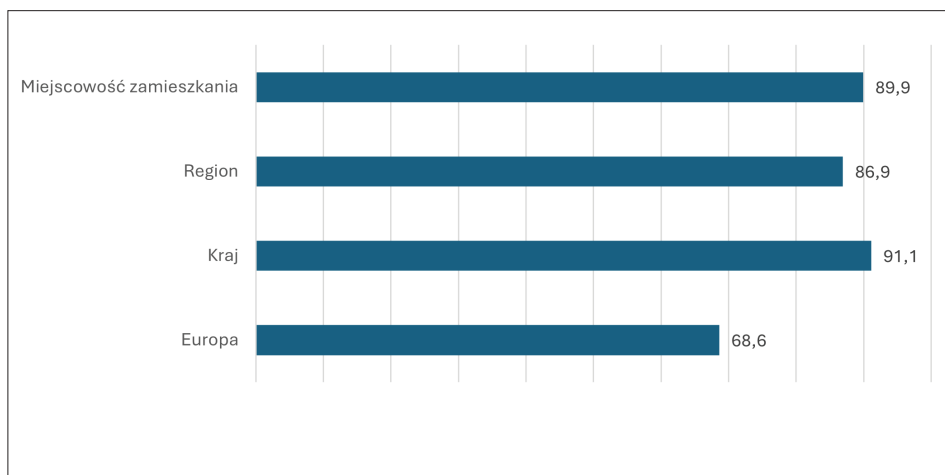
nia na poziomie codziennego życia, w którym bezpośrednie interakcje odgrywają kluczową rolę. Tożsamość ponadnarodowa rozwija się na podstawie procesów integracyjnych, ale jej budowanie jest dłuższym i bardziej złożonym procesem niż identyfikacja z bezpośrednim otoczeniem. Jednocześnie poczucie przynależności do większej wspólnoty, jaką jest Europa, zyskuje na znaczeniu, zwłaszcza w kontekście młodszych pokoleń, które częściej uczestniczą w wymianach międzynarodowych i korzystają z unijnych programów. Niemniej jednak przywiązanie do narodowych i lokalnych tożsamości pozostaje dominujące, co świadczy o sile zakorzenienia w kulturze i tradycjach regionalnych, a także o bliskości codziennych doświadczeń życiowych.

Wykres 8. Poczucie związku z określonymi społecznościami [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania Eurobarometru.

Województwo lubuskie samo w sobie ma specyficzny charakter (Szaban, red. 2015). Charakter ten został ukształtowany w wyniku procesów migracyjnych o różnej genezie, które miały miejsce w powojennej Polsce. Mieszkańcy województwa to w dużej części potomkowie przybyłych po drugiej wojnie światowej na te ziemie osadników z różnych stron Polski i spoza granic państwa. W ostatniej dekadzie nie został zrealizowany żaden sondaż wśród mieszkańców regionu, który pozwalałby z badań na reprezentatywnych próbach wnioskować o postawach Lubuszan wobec Unii Europejskiej. Badania zrealizowane jako Lubuski Sondaż Społeczny w 2014 roku ujawniały bardzo zbliżone deklaracje identyfikacji tożsamościowej Lubuszan, w porównaniu z ogółem Polaków, czy Europejczyków, co zostało zaprezentowane wcześniej. Lubuszanie najsilniej utożsamiają się z krajem i małymi ojczyznami (miejscem zamieszkania oraz regionem). Poczucie silnej więzi z Europą deklaruje 68% badanych.

Wykres 9. Poczucie więzi z Europą, Polską, województwem lubuskim oraz swoją miejscowością [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników Lubuskiego Sondażu Społecznego 2014.

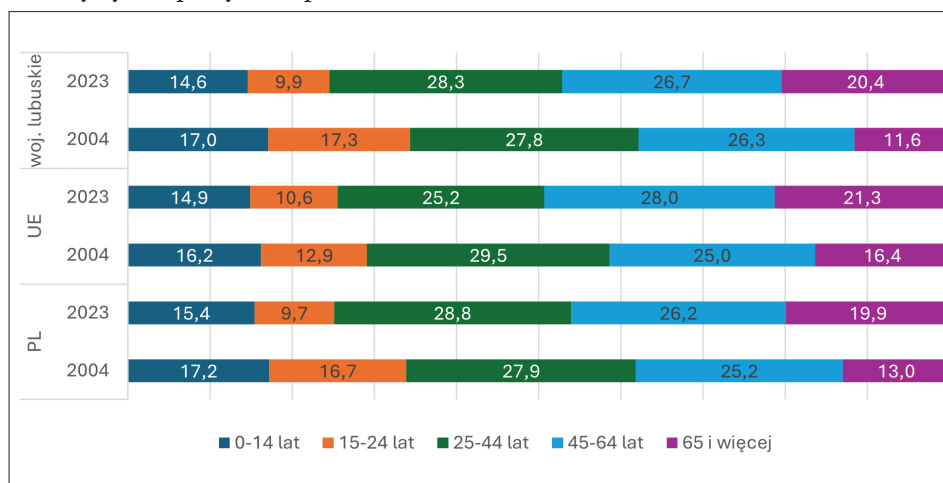
Proces europeizacji, związany z adaptacją norm i wartości promowanych przez Unię Europejską, takich jak demokracja, prawa człowieka i równość, wpłynął na kształtowanie się europejskiej tożsamości w Polsce. Polacy, szczególnie młodsze pokolenia, coraz częściej postrzegają siebie jako część większej wspólnoty ponadnarodowej, w której obowiązują wspólne standardy prawne, gospodarcze i społeczne. Wzrost integracji z innymi państwami członkowskimi oraz udział w unijnych instytucjach i procesach decyzyjnych wzmacniają przekonanie, że Polska jest integralnym elementem projektu europejskiego, co sprzyja postrzeganiu własnej tożsamości nie tylko w wymiarze narodowym, ale także europejskim.

Konsekwencje demograficzne

Postrzeganie Unii Europejskiej w kontekście wyzwań demograficznych jest kluczowe dla rozważań nad przyszłością wspólnoty, ponieważ zmiany demograficzne wpływają na niemal każdy aspekt życia społeczno-gospodarczego w Europie i jej regionach (Kotowska, Jóźwiak 2012; Lutz i in. 2019; Łakomy 2017). Starzenie się populacji stwarza wyzwania, które będą miały długofalowe konsekwencje dla zrównoważonego rozwoju i jakości życia obywateli (dostępność opieki zdrowotnej, zabezpieczenia emerytalne, jakość usług dedykowanych seniorom, srebrna gospodarka) (European Commission Report on the Impact of Demographic Change 2020; Dąbrowska, Janoś-Kreśło, Lubowiecki-Vikuk 2019; Lisowski, Trzop 2022).

Unia Europejska, jako projekt polityczno-ekonomiczny, musi dostosować swoje polityki do zmieniających się struktur demograficznych, zarówno na poziomie całej wspólnoty, jak i w poszczególnych państwach oraz regionach.

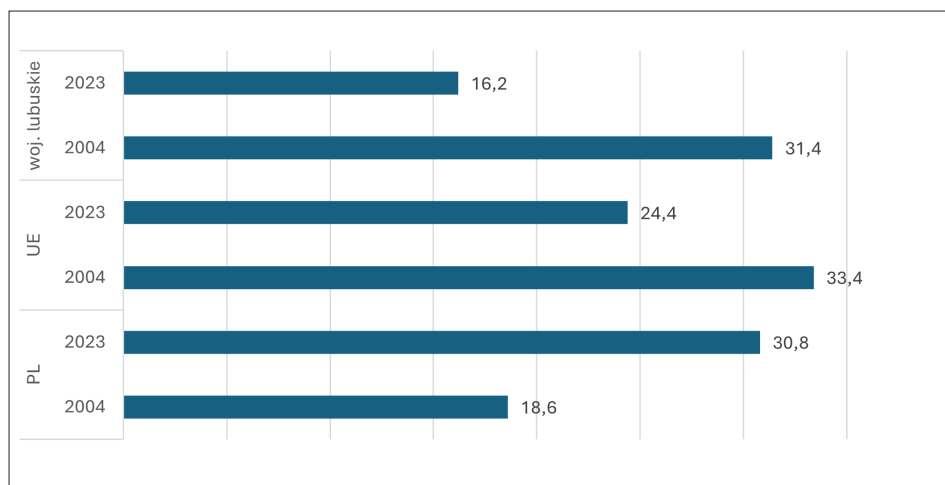
Zmiany demograficzne wpływają na różnorodne aspekty funkcjonowania społeczeństw, w tym bezpośrednio na rynek pracy, co jest jednym z głównych obszarów związanych z przyszłością unijnej integracji. Starzejące się społeczeństwa oznaczają kurczącą się liczbę osób w wieku produkcyjnym, co może prowadzić do niedoborów siły roboczej, spadku produktywności oraz ograniczenia wzrostu gospodarczego. Polityka spójności, której celem jest wyrównywanie różnic regionalnych, uwzględnia rosnącą liczbę osób starszych w poszczególnych krajach członkowskich oraz różnorodne tempo starzenia się populacji w różnych częściach Europy (południowe i zachodnie regiony starzeją się szybciej niż kraje Europy Środkowo-Wschodniej, chociaż sytuacja zmieni się w ciągu kolejnych dekad). Regiony, które borykają się z wyższym wskaźnikiem starzenia się, mogą wymagać większego wsparcia w dostosowywaniu lokalnych gospodarek do nowych wyzwań, takich jak potrzeba inwestycji w opiekę zdrowotną, wsparcie osób starszych oraz tworzenie miejsc pracy w sektorach związanych z usługami społecznymi (Dąbrowska, Janoś-Kresło, Lubowiecki-Vikuk 2019; Kaczmarczyk, Trafiałek 2007). Dane GUS wskazują, że Polska starzeje się niemalże w tempie europejskim, chociaż można dostrzec na poziomie regionalnym znaczące różnice. Na tle krajowym i europejskim województwo lubuskie starzeje się wolniej – tu struktura ludności jest nieco bardziej korzystna, ale mimo że w ostatnich latach rozwija się gospodarczo, również odczuwa skutki starzejącej się populacji, co wpływa na lokalny rynek pracy oraz poziom zatrudnienia.

Wykres 10. Struktura ludności wg grup wieku w perspektywie dynamicznej [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników Lubuskiego Sondażu Społecznego 2014.

Starzenie się populacji stanowi jedno z kluczowych wyzwań dla Unii Europejskiej, w tym również dla Polski, mając dalekosiężne konsekwencje społeczno-ekonomiczne (Zych 2001; Lutz i in. 2019). Jednym z głównych mierników tego procesu jest współczynnik obciążenia osobami starszymi, który określa relację między liczbą osób w wieku 65 lat i więcej a liczbą osób w wieku produkcyjnym (15-64 lata). W Polsce, podobnie jak w innych krajach UE, ten współczynnik systematycznie rośnie, co oznacza, że coraz mniejsza liczba osób aktywnych zawodowo musi wspierać finansowo coraz większą liczbę osób w wieku emerytalnym. To prowadzi do presji na systemy zabezpieczeń społecznych, w tym na system emerytalny i opiekę zdrowotną, które muszą stawić czoła rosnącym kosztom. Dodatkowo starzenie się społeczeństwa może ograniczać dynamikę wzrostu gospodarczego, zmniejszając liczbę osób aktywnych na rynku pracy, co wymaga strategicznych działań, zarówno na poziomie krajowym, jak i unijnym, aby zrównoważyć negatywne skutki tego zjawiska (Jurek 2016; Łakomy 2017).

Wykres 11. Współczynnik obciążenia osobami starszymi

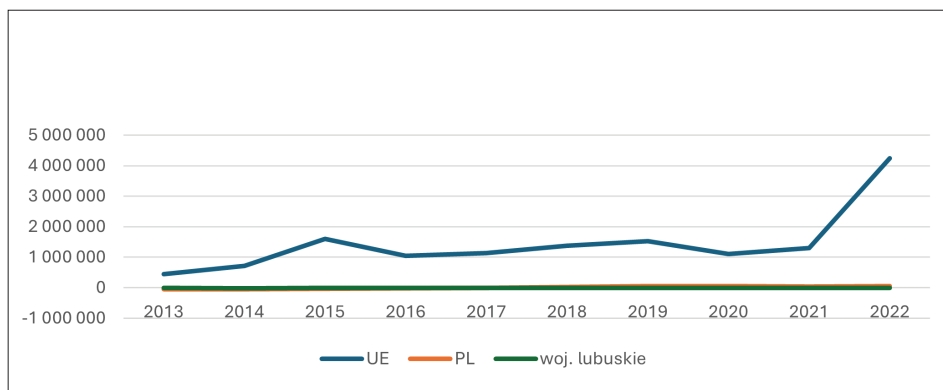
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Jednym z rozwiązań problemów demograficznych jest zwiększenie mobilności wewnątrzunijnej oraz przyciąganie migracji z zewnątrz, co może pomóc w wypełnieniu luk na rynku pracy (Fihel 2016). Jednak te rozwiązania niosą ze sobą wyzwania związane z integracją migrantów oraz zapewnieniem im odpowiednich warunków pracy i życia (Browarek i in., red. 2018; Pszczółkowska 2024). W dłuższej perspektywie starzenie się populacji może wymusić zmiany w systemach emerytalnych i opiece zdrowotnej, zarówno na poziomie krajowym, jak

i unijnym. Reformy te są niezbędne do utrzymania stabilności finansowej państw członkowskich oraz zapewnienia godnej jakości życia obywatelom.

Migracja w kontekście integracji europejskiej przynosi istotne konsekwencje demograficzne, szczególnie po 2021 roku, kiedy to wskaźniki migracji netto znacząco wzrosły (Pszczółkowska 2024; Duszczyk, Pachowska, Pszczółkowska, red. 2020). Zjawisko to można częściowo przypisać wojnie w Ukrainie, która spowodowała masowe przemieszczenie się ludności, w tym wielu Ukraińców, którzy znaleźli schronienie w Polsce i innych krajach Unii. Wskaźniki migracji w Polsce nie tylko rosną, ale ich dynamika jest skokowa, co sprawia, że sytuacja demograficzna kraju ulega szybkim zmianom. Województwo lubuskie nie doświadcza migracji na taką skalę, ale tu także można odnotować dużą dynamikę. Po kilku latach utrzymywania się relatywnie wysokiego salda migracji zagranicznych, w 2022 wartość ta znacząco się obniżyła.

Warto zauważyć, że polska statystyka publiczna koncentruje się na danych dotyczących migracji formalnych, które wymagają dopełnienia określonych procedur i rejestracji. Tego rodzaju dane dostarczają istotnych informacji na temat skali i charakteru migracji, ale nie oddają pełnego obrazu migracji nieformalnych, które mogą mieć równie duże znaczenie dla demografii kraju. Wzrost migracji może prowadzić do zmian w strukturze społecznej, rynku pracy oraz w systemach wsparcia społecznego, co stanowi wyzwanie dla polityki państwowej. Integracja europejska, w kontekście tych zmian, staje się kluczowym elementem zarządzania migracją oraz jej skutków w dłuższej perspektywie.

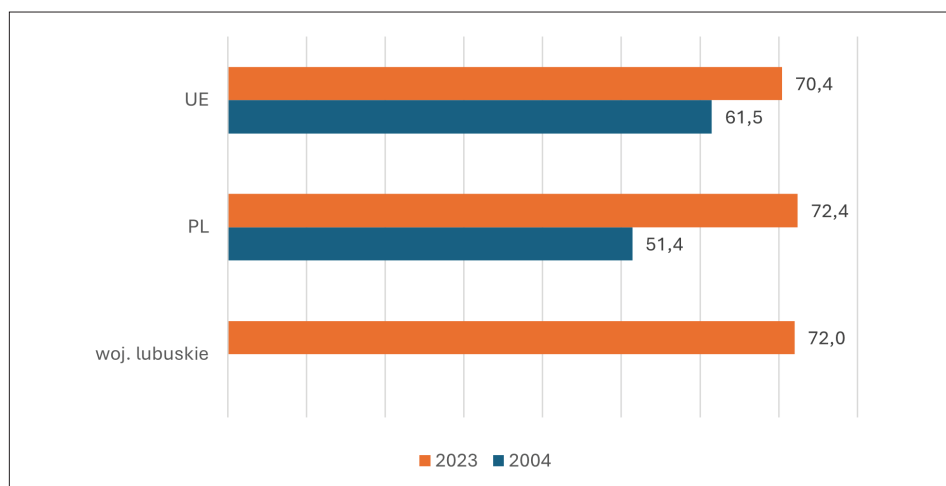

Wykres 12. Saldo migracji

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Konsekwencje ekonomiczne

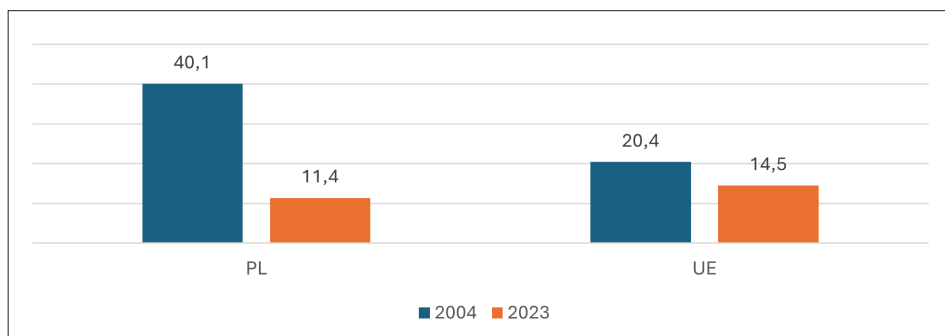
Konsekwencje przemian społecznych i demograficznych, w tym starzenie się populacji krajów członkowskich oraz migracje będą przekładały się na procesy na rynku pracy. Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lata oraz stopa bezrobocia osób w wieku 15-24 lata są kluczowymi wskaźnikami, które wpisują się w wyzwania, przed jakimi stoi Unia Europejska, szczególnie w kontekście starzejącego się społeczeństwa i potrzeby utrzymania stabilnego wzrostu gospodarczego. Wysoki wskaźnik zatrudnienia w tej grupie wiekowej jest istotny, ponieważ większa liczba osób aktywnych zawodowo może zrównoważyć rosnące obciążenie systemów emerytalnych związane z coraz większą populacją osób starszych. Polska w ostatnich latach osiągnęła wskaźnik zatrudnienia zbliżony do średniej unijnej, co stanowi pozytywny sygnał w kontekście wyzwań demograficznych.

Wykres 13. Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lata

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Jednak problemem pozostaje stopa bezrobocia wśród młodych osób (15-24 lata), która wciąż jest relatywnie wysoka, choć na tle Unii Europejskiej Polska znajduje się poniżej średniej. To pokazuje, że mimo postępów na rynku pracy, młodsze pokolenia nadal napotykają trudności z integracją zawodową, co może mieć długofalowe skutki dla stabilności gospodarczej i społecznej. Ze względu na rosnącą potrzebę utrzymania odpowiedniego poziomu zatrudnienia, zarówno Polska, jak i UE muszą priorytetowo traktować kwestie aktywizacji zawodowej młodych ludzi, aby zminimalizować negatywne konsekwencje związane z przyszłymi niedoborami siły roboczej w starzejących się społeczeństwach.

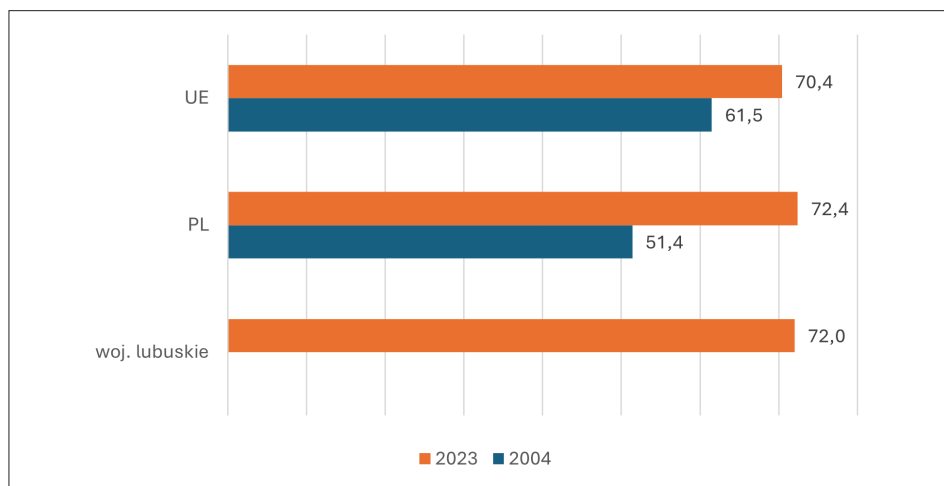

Wykres 14. Stopa bezrobocia osób w wieku 15-24 lata [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Rozwój gospodarczy każdego kraju zależy od wielu zróżnicowanych czynników, zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Trudno jednoznacznie oddzielić społeczne, demograficzne i ekonomiczne skutki integracji z Unią Europejską od efektów równolegle prowadzonej polityki gospodarczej na szczeblu krajowym i regionalnym oraz przemian kulturowych. Brakuje powszechnie uznanej metody, która pozwalałaby na precyzyjne obliczenie kosztów i korzyści wynikających z członkostwa w UE. Nie istnieje także model, który kompleksowo uwzględniałby i szacował zarówno pozytywne, jak i negatywne efekty integracji, by przedstawić pełny bilans netto. Integracja europejska oddziałuje na gospodarkę krajową poprzez kilka kluczowych mechanizmów, m.in. poprzez handel zagraniczny, bezpośrednie inwestycje, swobodny przepływ osób oraz unijne regulacje, które wynikają z udziału w unii celnej i jednolitego rynku. Obiektywnym miernikiem rozwoju, który jest rezultatem członkostwa w Unii może być mierzony wielkością PKB na 1 mieszkańca.

PKB na 1 mieszkańca w tysiącach euro w cenach bieżących jest istotnym wskaźnikiem obrazującym poziom rozwoju gospodarczego danego kraju lub regionu. Dynamiczny wzrost tego wskaźnika zarówno na poziomie unijnym, krajowym, jak i regionalnym – jak w przypadku województwa lubuskiego – w ciągu ostatnich dwudziestu lat wskazuje na poprawę standardu życia oraz wzrost produktywności gospodarki. Na poziomie krajowym i regionalnym wzrost ten odzwierciedla rosnącą wartość produkcji dóbr i usług przypadających na mieszkańca, co może być wynikiem napływu inwestycji, lepszej integracji z rynkiem unijnym oraz wykorzystania funduszy strukturalnych. W kontekście Polski i województwa lubuskiego wzrost PKB na mieszkańca zbliża je do średniego poziomu w UE, co pokazuje postępującą konwergencję ekonomiczną i zmniejszanie różnic rozwojowych. Wzrost ten wskazuje także na poprawę konkurencyjności regionów oraz zwiększoną produktywność, które przekładają się na wyższe dochody i lepsze warunki życia.

Wykres 15. Wskaźnik PKB na 1 mieszkańca w tys. euro (ceny bieżące)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Podsumowanie

Artykuł omawia społeczne, demograficzne i ekonomiczne konsekwencje dwudziestoletniego członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Analizuje wybrane wskaźniki (zarówno z danych sondażowych, jak i zasobów statystyki publicznej), aby uchwycić zmiany postaw i sytuacji w czasie, porównując doświadczenia Polski ze średnimi wskaźnikami w Unii Europejskiej, przy czym uwzględniono również statystyki regionalne tam, gdzie to było możliwe. Z jednej strony, społeczne konsekwencje integracji ujawniają rosnący sceptycyzm w odniesieniu do relacji międzyludzkich i międzynarodowych w Polsce. Z drugiej strony, rośnie optymizm dotyczący wpływu członkostwa oraz imigracji na gospodarkę oraz ogólny rozwój kraju. W przeciwieństwie do tego, obywatele innych krajów europejskich wyrażają większe zadowolenie z funkcjonowania swoich krajów w ramach wspólnoty oraz pozytywniej oceniają relacje z innymi ludźmi.

Wyzwania demograficzne dotyczą wszystkich krajów UE, choć ich konkretne skutki się różnią. Polska, mimo że niedawno zaczęła doświadczać imigracji, nie zmaga się z jej tak dużą skalą, jak inne państwa europejskie. Niemniej jednak zmiany demograficzne połączone z wyzwaniami starzejącego się społeczeństwa oraz transformacją struktury społecznej stanowią istotne wyzwanie dla funkcjonowania gospodarki, społeczeństwa i kultury. Unijne polityki spójności oraz fundusze przeznaczone na rozwój regionalny umożliwiły Polsce realizację projektów mających na celu poprawę jakości życia, jednak nie zdołały zahamować niekorzystnych trendów demograficznych, które nadal stanowią wyzwanie dla

polityki państwa. Wskazane charakterystyki identyfikują potrzebę skoncentrowania kolejnych działań politycznych oraz zadań wspólnotowych na tych kwestiach. Można mówić o konieczności wprowadzenia ukierunkowanych strategii na poziomie krajowym i regionalnym, aby skutecznie zająć się implikacjami transformacji demograficznej oraz trendów migracyjnych w Polsce, nie zapominając o reagowaniu na najważniejsze problemy gospodarcze i elementy kształtujące jakość życia mieszkańców.

Bibliografia

- Badinger H. (2005), *Growth effects of economic integration: Evidence from the EU member states*, „Review of World Economics”, 141, 50-78.
- Browarek T., Chałupczak H., Lesińska M., Pogorzała E. (red.) (2018), *Polityka migracyjna w obliczu współczesnych wyzwań. Teoria i praktyka*, UMCS, Lublin.
- Cichocki P. (2009), *Wybrane problemy badań nad tożsamością europejską*, PAN, Poznań.
- Dąbrowska A., Janoś-Kresło M., Lubowiecki-Vikuk A. (2019), *Potrzeby usługowe osób starszych w warunkach przemian demograficznych w Polsce*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- Duszczyk M., Pachocka M., Pszczółkowska D. (red.) (2020), *Relations between immigration and integration policies in Europe. Challenges, opportunities and perspectives in selected EU member states*, Routledge, London.
- European Commission Report on the Impact of Demographic Change (2020), https://commission.europa.eu/system/files/2020-e_06/demography_report_2020_n.pdf [dostęp: 3.10.2024].
- Fihel A. (2016), *Demograficzne i społeczno-gospodarcze skutki migracji zagranicznych*, [w:] *Przemiany demograficzne w Polsce i ich społeczno-ekonomiczne konsekwencje*, red. B. Kłos, P. Russel, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa.
- Grosse T.G. (2000), *Polityka regionalna Unii Europejskiej i jej wpływ na rozwój gospodarczy*, ISP, Warszawa.
- Jurek Ł. (2016), *Active Ageing Index as an evaluation tool for policy towards elderly*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Oeconomica”, 4(315), 43-53.
- Kaczmarczyk M., Trafiałek E. (2007), *Aktywizacja osób w starszym wieku jako szansa na pomyślnie starzenie*, „Gerontologia Polska”, 15(4), 116-118.
- Kotowska I.E., Józwiak J. (2012), *Nowa demografia Europy a rodzina*, „Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych”, 28, 9-33.
- Łakomy M. (2017), *Bezpieczeństwo demograficzne Europy w XXI wieku*, „Przegląd Geopolityczny”, 21, 31-47.

- Lipiński Ł., Szyszko J. (2019), *Polityczne sukcesy i porażki pierwszych 15 lat Polski w Unii Europejskiej*, [w:] *15 lat Polski w Unii Europejskiej. Raport*, red. A. Radwan-Röhrenschef, Instytut In.Europa, Warszawa, <http://ineuropa.pl/in15/polityczne-sukcesy-i-porazki> [dostęp: 29.04.2019].
- Lisowski K., Trzop B. (2022), *Mechanisms of shaping senior policy in Poland in the face of challenges of an ageing society*, [w:] *Designing and Implementing Public Policy in Contemporary Society: New Perspectives*, red. D. Szaban, M. Zapotoczna, P. Pochyły, Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, Göttingen, 55–66.
- Lutz W. (red.) (2019), Amran G., Bélanger A., Conte A., Gailey N., Ghio D., Grapsa E., Jensen K., Loichinger E., Marois G., Muttarak R., Potančoková M., Sabourin P., Stonawski M., *Demographic Scenarios for the EU. Migration, population and education: executive summary*, Publications Office, Luxembourg, doi:10.2760/98611.
- Morris I. (2013), *The Measure of civilization: How Social Development Decides the Fate of Nations*, Princeton, Oxford.
- Pszczółkowska D. (2024), *How Migrants Choose Their Destinations. Factors Influencing Post-EU Accession Choices and Decisions to Remain*, Routledge, London.
- Słomczyński K.M., Tomescu-Dubrow I. (2012), *Demokracja, poczucie tożsamości i zaufanie wobec instytucji Unii Europejskiej: wyjaśnienia typu makro-mikro*, [w:] *Tożsamość, zaufanie, integracja. Polska i Europa*, red. W. Wesołowski, K.M. Słomczyński, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- Springford J. i in. (2014), *The economic consequences of leaving the EU. The final report of the CER commission on the UK and the EU single market*, The Centre for Economic Reform, London.
- Szaban D. (red.) (2015), *Diagnoza jakości i poziomu życia mieszkańców województwa lubuskiego*, Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego, Zielona Góra.
- Ściegienny J. (2005), *Opinia publiczna. Polacy wobec integracji europejskiej*, [w:] *Obywatele Europy: integracja europejska w polskim życiu publicznym*, red. M. Fałkowski, J. Kucharczyk, ISP, Warszawa.
- Vollaard H. (2014), *Explaining European Disintegration*, „JCMS: Journal of Common Market Studies”, 52/5.
- Wal K. van der (2008), *Europe, Idea of a Continent: The Quest for the European Identity*, „Limes”, 2(1).
- Zych A.A. (2001), *Demograficzne i indywidualne starzenie się*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce.

Stefan Garsztecki

Technische Universität Chemnitz

ORCID 0000-0001-7976-7746

Przystąpienie Polski do UE – szanse i wyzwania dla wschodnioniemieckich landów

Wprowadzenie

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej (UE) w 2004 roku miało ogromne znaczenie dla kraju. Stworzyło możliwości korzystania ze środków z funduszy strukturalnych w wysokości 261 mld euro, przy czym Polska zapłaciła do wspólnej kasy 85,8 mld euro, według danych z ministerstwa funduszy i polityki regionalnej (TVN24 Biznes/Pieniądze 2024). Unia dała możliwość wymiany doświadczeń we wspólnocie, powstał wspólny rynek ze wszystkimi możliwościami i wyzwaniami dla polskich przedsiębiorstw. I na koniec dała mocny impuls dla politycznej, ekonomicznej i społecznej transformacji i modernizacji Polski. Przebieg i efekty polskiego członkostwa w UE są szeroko znane i w roku dwudziestolecia przystąpienia okazały się liczne opracowania na ten temat (Fiszer 2016, 192; Raport PAP 2024). Znacznie mniej znane są jednak konsekwencje przystąpienia Polski dla wschodnioniemieckich landów, które bezpośrednio, w nieco innych warunkach i bez okresu przejściowego, tuż po zjednoczeniu Niemiec, zostały zintegrowane we wspólny rynek. Dla nich przystąpienie Polski do UE z jednej strony oferowało szanse i stawiało wyzwania, a z drugiej strony zmieniło sąsiedztwo i współżycie obywateli po obu stronach Odry.

Na początku tej krótkiej analizy chciałbym najpierw zarysować efekty polskiego przystąpienia do UE dla landów wschodnioniemieckich w sferze polityki (I), a następnie przeanalizować konsekwencje w dziedzinie ekonomicznej (II), żeby potem spojrzeć na efekty tych zmian w społeczeństwach wschodnioniemieckich (III).

Podsumowując dyskusję, przedstawiłem aktualny stan sąsiedztwa i zadania, które stoją przed landami w następnych latach, jeżeli chodzi o polsko-(wschodnio)niemieckie sąsiedztwo. Z powodu bezpośredniego styku i wspólnej granicy z Polską skupię się na trzech następujących landach: Meklemburgia-Pomorze Przednie, Brandenburgia i Saksonia.

I. Polska jako nowy partner

1. Meklemburgia-Pomorze Przednie

Wszystkie wschodnioniemieckie landy, które łączy bezpośrednia granica z Polską, rozwijały już przed przystąpieniem naszego kraju do UE intensywne stosunki. W przypadku Meklemburgii-Pomorza Przedniego te stosunki z Polską są częścią kooperacji międzynarodowej, która skupi się na regionie Morza Bałtyckiego. Kooperacja z Polską jest zdecydowanie najważniejsza. Prawną podstawą był i nadal jest Polsko-niemiecki traktat o dobrym sąsiedztwie z czerwca 1991 roku. Nawiązując do tego, powstała ścisła kooperacja między Meklemburgią-Pomorzem Przednim a województwem zachodniopomorskim w dziedzinie gospodarki wodnej wzdłuż 80 kilometrów Odry. W maju 1992 roku powstała polsko-niemiecka komisja ds. wód granicznych, która implementuje swoją konkretną pracę w pięciu grupach roboczych (<https://www.regierung-mv.de/Landesregierung/stk/Themen/Internationales/>).

Odra jest też w centrum Partnerstwa Odry, które istnieje od 2006 roku i obejmuje po niemieckiej stronie Berlin, Brandenburgię, Meklemburgię-Pomorze Przednie i Saksonię oraz po polskiej stronie województwa zachodniopomorskie, lubuskie, wielkopolskie i dolnośląskie. Partnerstwo Odry pracowało do tej pory nad polepszaniem infrastruktury transportowej, kolejowej i komunikacyjnej oraz promocją turystyczną tego regionu i nawiązuje w ten sposób do wcześniejszych planów z obu stron, aby poprawić atrakcyjność tego regionu (Bednarski 2010). Z wcześniejszych planów wynika nie tylko, że Berlin jest ważnym punktem odniesienia, lecz także, że tych ambitnych planów nie udało się zrealizować. Plan stworzenia superregionu istniał w 2006 roku i został zaproponowany przez stronę niemiecką, ale cytata z wypowiedzi berlińskiego polityka Haralda Wolfa pokazuje, jak ambitne i jednocześnie mało przemyślane były te plany: „Jaki jest cel? – Taki, by w 2020 r. w naszym regionie mieszkało doskonale rozumiejące się dwujęzyczne społeczeństwo, by nauka i gospodarka wdrażały nowoczesne technologie, a ponad dzisiejszą granicą istniała świetnie rozwinięta infrastruktura transportowa z Berlinem jako ponadregionalnym węzłem komunikacyjnym” (Bednarski 2010, 9).

Dodatkowo istniały jeszcze inne propozycje dotyczące rozwoju tego regionu, będące bardziej pod wpływem narodowej, a nie regionalnej polityki. A fundusze

europiejskie oferują przecież możliwości transregionalnej kooperacji, na przykład za pomocą programu Interreg, co ma przewagę nad pomysłami ze stolic, ponieważ bardziej uwzględnia regionalne warunki i regionalnych aktorów.

Raport odnośnie do rozwoju infrastruktury na pograniczu polsko-niemieckim jasno opisuje ciągle istniejące luki w sieci infrastrukturalnej. Połączenie między Berlinem i Wrocławiem jest na przykład nadal w złym stanie. Raport z 2012 roku stwierdził, że istniało tylko jedno bezpośrednie połączenie kolejną w ciągu dnia (Kurnol, Gebhardt 2012, 10), co poprawiło się w 2024 roku i wzrosło do dwóch połączeń!

Dodatkowo Meklemburgia-Pomorze Przednie kooperuje w ramach Komisji międzyrządowej do spraw współpracy regionalnej i przygranicznej, która została powołana na podstawie artykułu 12 z traktatu między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 17 czerwca 1991 roku.

Także na przemian w Polsce lub w Meklemburgii-Pomorzu Przednim są organizowane co roku polsko-niemieckie dni mediów, które mają wspierać wymiany społeczeństw obywatelskich i fachowców z obu stron.

Cała współpraca z Polską jest koordynowana po niemieckiej stronie przez kancelarię Premiera Meklemburgii-Pomorza Przedniego i przez to ma odpowiednią wagę. W przeciwieństwie do Brandenburgii, Meklemburgia-Pomorze Przednie nie posiada odrębnej koncepcji dla kooperacji z Polską, ale integruje tę współpracę w strategię regionu Morza Bałtyckiego (Ministerium für Wissenschaft, Kultur, Bundes- und Europaangelegenheiten Mecklenburg-Vorpommern 2024).

2. Brandenburgia

Brandenburgia nadała kooperacji z Polską rangę konstytucyjną. Artykuł 2 brandenburskiej konstytucji z 1992 roku mówi, że Brandenburgia dąży do współpracy z innymi narodami i tu przede wszystkim z Polską. Pokojowa kooperacja z Polską jest wymieniona również w ustawie szkolnej. Dodatkowo Brandenburgia ma pełnomocnika dla kooperacji z województwem wielkopolskim i uczestniczy w partnerstwie Odry (Garsztecki 2011).

W 2021 roku Brandenburgia uchwaliła strategię sąsiedztwa na współpracę na następne lata. Dokument ten nawiązuje do Wspólnej Koncepcji Przyszłości dla polsko-niemieckiego obszaru powiązań, która została przyjęta przez Polsko-Niemiecką Komisję Międzyrządową w 2016 roku. Według tej strategii land Brandenburgia chciałby po pierwsze pracować nad większym zbliżeniem polityki, administracji i społeczeństw obywatelskich obu stron, czyli dana strategia ma rozwijać spójność wspólnego obszaru. Po drugie strategia ma wspierać zrównoważony wzrost na tym obszarze i po trzecie ma podnieść jakość życia obywateli, między innymi poprzez lepszą dostępność dróg, linii kolejowych i transpor-

tu, przez współpracę policyjną i kooperację w sektorze zdrowotnym. Istotne dla współpracy jest także Wspólna Koncepcja Przyszłości dla polsko-niemieckiego obszaru powiązań – Wizja 2030. Wszystkie pola działania odnoszą się do tej koncepcji (Ministerium der Finanzen und für Europa des Landes Brandenburg 2021). Raport śródkresowy 2021-2024 analizuje aktualny stan implementacji tej strategii i wymienia liczne zrealizowane projekty w tym czasie, stworzenie nowych narzędzi i instytucji dla współpracy (np. nowo utworzona Rada ds. Wielożyczności lub polsko-niemiecka platforma internetowa dotycząca Regionu Metropolitalnego Szczecina). Covid okazał się dużą przeszkodą dla pogłębienia współpracy, aktualnie Brandenburgia chciałaby wrócić na wcześniejsze tory zacieśniania powiązań, żeby implementować wizję 2030. Co dwa lata kolejne raporty mają zweryfikować dalszą realizację tej strategii (Ministerium der Finanzen und für Europa des Landes Brandenburg 2024).

Niniejsza strategia jest głównym narzędziem działań wobec Polski, choć nie obejmuje wszystkich inicjatyw. Sygnalizuje jednak wyraźnie wagę tej kooperacji dla Brandenburgii na zewnątrz.

3. Saksonia

Saksonia także pielęgnuje intensywne kontakty z Polską, a przede wszystkim z województwami lubuskim i dolnośląskim. Z jednej strony są to bilateralne kontakty, z drugiej strony to kontakty w ramach partnerstwa Odry. Aby wspierać i rozbudować współpracę, Saksonia utrzymuje biuro we Wrocławiu pełniące funkcję giełdy kontaktów. Podobnie jak inne landy wzdłuż polsko-niemieckiej granicy, również Saksonia korzysta z funduszy europejskich, głównie z programu Interreg. „Wspólna Koncepcja Przyszłości dla polsko-niemieckiego obszaru powiązań – wizja 2030”, która została uchwalona przez Polsko-Niemiecką Komisję Międzyrządową w 2016 roku, jest także dla Saksonii głównym wskazaniem dla współpracy z Polską. Dla rządu w Dreźnie wspólna przestrzeń ekonomiczna, w przeciwieństwie do innych landów wschodnioniemieckich, obejmuje również Republikę Czeską.

W celu wzmacniania stosunków z Polską wschodnioniemieckie landy razem z Nadrenią Północną-Westfalią i ze Szlezwikiem-Holsztynem złożyły w maju 2024 roku wniosek do Bundesratu, aby otrzymać więcej środków na rozbudowę nauki języka polskiego, dla Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży i dla Interrail – polsko-niemieckiego biletu kolejowego. Niniejszy projekt opiera się na modelu francusko-niemieckim. Wymienione landy proponują również nowy traktat polsko-niemiecki, który można, tak jak francusko-niemiecki traktat, analogicznie zmodernizować (Schlie 2024). Niemcy podpisali z zachodnim sąsiadem nowy traktat w Akwizgranie w 2019 roku – 56 lat po podpisaniu Traktatu Elizejskiego w 1963 roku.

Przystąpienie Polski do UE dało wschodnioniemieckim landom możliwość rozbudowy już istniejących kontaktów. Polska jest dla tych landów głównym partnerem międzynarodowym i chociaż podejście do współpracy międzynarodowej różni się między landami, to każdy rząd w tych landach postawił na współpracę z Polską. Partnerstwo Odry i wspólna wizja 2030 z Polsko-Niemieckiej Komisji Międzyrządowej są aktualnymi wytycznymi dla rozbudowy tej kooperacji z Polską. Ważnym bodźcem dla współpracy były i nadal są perspektywy ekonomiczne wynikające ze wspólnego obszaru.

II. Współpraca ekonomiczna

Tuż przed przystąpieniem Polski do UE wschodnioniemieckie przedsiębiorstwa, a także politycy patrzyli na ten proces raczej sceptycznie. Wynegocjowanie przez niemiecki rząd federalny okresu przejściowego dla rynku pracy miało chronić niemiecki rynek przed tańszą siłą roboczą z nowych krajów członkowskich. Wskaźnik bezrobocia w zjednoczonych Niemczech wynosił w 2004 roku 10,5%, a we wschodnich landach nawet 18,4%. Kwota na całe Niemcy w 2023 roku wyniosła 5,7%, a we wschodnich landach 7,2% (BA 2024). Obawy przed polskimi robotnikami były duże, tym bardziej że stopa bezrobocia w Polsce wynosił w 2004 roku 19%, a w województwach, które graniczą z Niemcami wyglądało to następująco: w województwie wielkopolskim stopa bezrobocia była poniżej średniej krajowej (15,9%), ale w dolnośląskim (22,4%), w lubuskim (25,6%) i zachodniopomorskim województwie (27,5%) znacznie wyżej niż w całej Polsce (GUS 2005). Jednak wzrost gospodarczy w 2004 roku wynosił w Polsce 5,4% (GUS 2005) i był wyższy niż w Niemczech (1,7%) (Hartmann i in. 2005).

Wschodnioniemiecka gospodarka była zatem słabo zainteresowana Polską i często przedsiębiorstwa nie były jeszcze przygotowane na tę współpracę. Według analizy Instytutu Ifo (Instytut Badań Ekonomicznych) z 2003, który bazuje na sondażu wśród przedsiębiorstw, 16% ankietowanych firm nie widziało potrzeby przygotowania się do rozszerzenia UE, a 62% jeszcze się nad tym zastanawiało (Gerstenberger 2004, 15).

Ogólnie rzecz biorąc, obawy przed rozszerzeniem nie potwierdziły się, nie doszło do wypierania wschodnioniemieckiej siły roboczej przez pracowników z nowych krajów członkowskich. Z powodu kryzysu demograficznego brakuje dziś w Niemczech wykwalifikowanej siły roboczej. Według danych Federalnego Ministerstwa Gospodarki w Berlinie obecnie we wszystkich grupach zawodowych brakuje 44% wykwalifikowanych pracowników, przede wszystkim w zawodach socjalnych (pedagodzy socjalni pomocnicy różnego rodzaju itp.), rzemiośle, opiece zdrowotnej i zawodach technicznych. W tym kontekście mówimy o tysiącach nieobsadzonych miejsc pracy (Appel 2024). Bez imigracji utrzymanie wysoko-

ści niemieckiego produktu krajowego brutto stanowi poważny problem. Instytut Niemieckiej Gospodarki z Kolonii szacuje, że w 2024 roku brakuje około 570 tys. wykwalifikowanych pracowników i jeżeli wszystkie te miejsca byłyby obsadzone, to niemiecki produkt krajowy brutto byłby wyższy o 49 mld euro (Burstedde, Kolev-Schaefer 2024, 1).

Faktycznie Niemcy stały się atrakcyjnym miejscem pracy dla ludzi z nowych krajów członkowskich. Według oficjalnych danych z zeszłego roku (2023) w Niemczech pracowało 820 tys. pracowników z nowych krajów członkowskich (z rozszerzenia z 2004 r.), co wynosi 2,4% wszystkich pracowników. Ci pracownicy są czynni przede wszystkim w mniej atrakcyjnych zawodach, o niższych kwalifikacjach i z niskimi zarobkami. Jednak w powiatach w pobliżu granicy polsko-niemieckiej w Brandenburgii odsetek tych osób jest znacznie wyższy i wynosi na przykład w powiecie Frankfurt nad Odrą 12,3%. Jeżeli do tej grupy pracowników doliczymy jeszcze osoby z następnych rund rozszerzenia UE z 2007 i 2013 roku, czyli Rumunów, Bułgarów i Chorwatów, to ich odsetek z całej ludności pracującej w Niemczech wynosi już 5%, co stanowi prawie jedną trzecią wszystkich pracujących tam obcokrajowców. Z tych 820 tys. osób z nowych krajów członkowskich z 2004 roku aż 65% jest z Polski. Większość z nich pracuje w komunikacji drogowej i logistyce (14%), w budownictwie (11%) lub jako najemnicy do pracy czasowej (11%). Odsetek tych imigrantów w zawodach wyspecjalizowanych jest ciągle niski (5%) (Ragnitz 2024).

Pomimo dobrego rozwoju ekonomicznego w ostatnich dwudziestu latach, Polska musi doganiać kraje zachodnie i wciąż jest odbiorcą funduszy strukturalnych z UE. W 2023 roku około 106 tys. osób wyjechało z Polski do Niemiec. Zarobki w Polsce są co prawda coraz wyższe, ale koszty produkcji są nadal niższe niż w Niemczech i nasz kraj pod tym względem pozostaje atrakcyjny dla niemieckich przedsiębiorstw (Schröder, Seele 2024).

Na koniec 2023 roku w Meklemburgii-Pomorzu Przednim mieszkało 17 425 Polaków, w Brandenburgii 29 460, a w Saksonii 25 170, co stanowi drugą lub trzecią grupę co do liczebności, za Ukraińcami lub za Ukraińcami i Syryjczykami w Saksonii. W przypadku Meklemburgii-Pomorza Przedniego odsetek obcokrajowców wynosił na koniec 2023 roku 7,9%, w Brandenburgii 7,5%, a w Saksonii 8,1%, podczas gdy odsetek obcokrajowców w całych Niemczech wynosił 15,2% (Statista 2024). Patrząc na stały odpływ ludności z landów wschodnionieemieckich, imigracja z Polski i innych nowych krajów członkowskich jest mile widziana przez rządy, szkoły, urzędy i pracodawców, ponieważ łagodzi skutki zmian demograficznych. Czasami powstają nawet polskojęzyczne enklawy na korzyść obu stron. Znany jest przykład powiatu Uecker-Randow i związku gmin Löcknitz-Penku. W powiecie Uecker-Randow żyło, jako wynik suburbanizacji Szczecina, pod koniec 2010 roku 1258 Polaków, czyli 76% wszystkich obcokra-

jowców. Opis tej imigracji pokazuje po pierwsze, że asymetria czasami może być odwrotna. W tym przypadku lepiej wykwalifikowanymi pracownikami są przybysze z wielkiej aglomeracji szczecińskiej. Po drugie ten przykład podkreśla, że pomimo protestów prawicowych grup akceptacja i postawy gmin i urzędów są jednak przeważnie pozytywne (Łada, Segeš Frelak, red. 2012). Te dane można uzupełnić liczbą polskich lekarzy i personelu medycznego pracującego w Niemczech. Według Federalnej Izby Lekarskiej w 2019 roku w Niemczech pracowało 2163 polskich lekarzy, a wielu z nich w landach wschodnioniemieckich. Do tego trzeba jeszcze dodać polskich lekarzy, którzy mają już niemieckie paszporty (Puto 2021). Wśród personelu opieki zdrowotnej około jedna czwarta pochodzi z Polski (Propson-Hauck 2023).

Oprócz migracji i związanych z tym pozytywnych efektów na rynku pracy, również handel z Polską jest coraz bardziej atrakcyjny dla wschodnioniemieckich landów. Analizy Instytutu ifo pokazują, że po pierwsze handel między Polską a Niemcami po 2004 roku wzrósł znacznie – co powszechnie wiadomo, a po drugie, że wschodnioniemieckie landy najbardziej na tym zyskały. Główny udział w tym handlu mają oczywiście większe i przemysłowo mocne kraje zachodnioniemieckie jak Bawaria, Badenia Wirtembergia i Nadrenia Północna-Westfalia, ale handel wschodnioniemieckich landów z nowymi krajami członkowskimi wzrósł po 2004 roku bardziej niż w przypadku zachodnioniemieckich landów (Hansen, Heisig 2018).

Inna analiza z 2022 roku, która powstała w ramach projektu Interreg Polska-Saksonia, wymienia dodatkowo aspekt, który w przyszłości zyska na znaczeniu, mianowicie zmiany strukturalne w Saksonii i Brandenburgii wynikające z końca wydobywania węgla brunatnego. Ta zmiana wymaga znacznych prywatnych i państwowych inwestycji i od rozmiaru i sukcesu tego procesu w regionie, bezpośrednio przy granicy polsko-niemieckiej, zależy częściowo też dalszy rozwój ekonomiczny po polskiej stronie. Niemieckie inwestycje mają potencjał do przyciągnięcia kolejnych pracowników z polskiej strony, w wyniku czego dysproporcje i asymetrie nadal istniałyby lub nawet powiększyłyby się. Potrzebna jest więc dobra koordynacja i współpraca, żeby działać według zasady przewag komparatywnych. Innowacja, rynek pracy, energie i turystyka są według tej analizy dziedzinami, w których ścisła współpraca jest możliwa i polecana (Marschallamt der Woiwodschaft Niederschlesien 2022, 93-96).

III. Społeczna kooperacja

Dla przybliżenia polskiego i niemieckiego społeczeństwa istotne są kontakty międzyludzkie i współpraca organizacji pozarządowych. Ważną rolę w tym kontekście po przystąpieniu Polski do UE odgrywały euroregiony. Na granicy polsko-

-niemieckiej istnieją cztery euroregiony: Pomerania, Pro Europa Viadrina, Sprewa-Nysa-Bóbr i Neisse-Nisa-Nysa. Euroregiony te implementują europejskie projekty, mają grupy robocze w rozmaitych dziedzinach i pogłębiają współpracę między wschodnioniemieckimi landami i Polską. Przede wszystkim małe projekty, w których obywatele mogą się bezpośrednio spotkać w ramach wspólnego, dobrze przygotowanego tematu, służą budowie kapitału społecznego (Sarmiento-Mirwaldt, Płoszaj 2014, 35-36). Zaufanie wśród mieszkańców pogranicza rośnie, podobnie jak wiedza o sąsiedzie. Nie zawsze wielkie projekty infrastrukturalne lub prestiżowe spotkania polityczne są podporą współpracy polsko-niemieckiej, lecz bardziej obywatelskie kontakty.

Wciąż ważnym zadaniem jest poprawa przepływu informacji, co potwierdziła pandemia, a aktualnie obchodzenie się z migracją. Tymczasowe zamknięcie granicy bez zapowiedzi zirytowało rządy i były istotną barierą dla osób pracujących w sąsiednim kraju.

Pomimo to tendencje współpracy polsko-niemieckiej ponad granicą są pozytywne. Liczne kontakty obywatelskie, wspólne projekty, grupy robocze polskich i niemieckich instytucji, kontakty szkolne itd. stworzyły intensywną sieć, która jest dziś znacznie bardziej rozwinięta niż dwadzieścia lat temu. Powoli powstaje poczucie wspólnej granicy (Opilowska 2021). Sondaż przeprowadzony przez UE w 2020 roku wskazuje jednak także na braki. Według tego sondażu mieszkańcy pogranicza nie mają wiedzy o europejskich projektach. Tylko 22% słyszało już o takich przedsięwzięciach. Mocno są też podkreślane bariery takiej współpracy i tu na pierwszym miejscu jest język (77%), a potem różnice ekonomiczno-społeczne (55%), prawno-administracyjne (52%) i kulturalne (47%) (Opilowska 2021; European Commission 2020).

W tym kontekście trzeba – niestety – wyraźnie stwierdzić, że niemiecka strona ciągle za mało robi dla wsparcia nauki języka polskiego. Według danych z ministerstw z trzech przygranicznych wschodnioniemieckich landów w roku szkolnym 2022/2023 w Meklemburgii-Pomorzu Przednim polskiego uczyło się 1374, w Brandenburgii 3000 i w Saksonii 2378 uczniów i to już jest znaczna poprawa sytuacji. Praktyki z tych landów pokazują, że po pierwsze jest potrzebna infrastruktura, a po drugie, że projekty i inicjatywy pomagają. W Brandenburgii język polski jest oferowany już w podstawówce i także w nauczaniu szkół zawodowych. W Meklemburgii-Pomorzu Przednim Interreg-projekt „Polnisch liegt nahe. Zwei Sprachen, eine Region. Niemiecki zbliża. Dwa języki, jeden region (<https://niemieckizbliża.pl/>) zakłada umożliwienie nauczania języka sąsiada od przedszkola do końca drogi szkolnej. W Saksonii istnieją dwa licea oferujące naukę języka polskiego. Tak jest zresztą również w innych wschodnioniemieckich landach, gdzie kilka liceów ma w swojej ofercie naukę języka polskiego. Najlepszą propozycję ma niewątpliwie Brandenburgia. Instytucja, która ma na celu zmienić

ten stan rzeczy jest Kokopol, który powstał w lipcu 2020 roku w Ostritz (Saksonia). Ta organizacja przede wszystkim wspiera język polski jako dziedziczny, ale jej działalność ma dodatkowo rozszerzyć znajomość języka polskiego i w połowie jest finansowana przez niemieckie Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Saksonię.

Ostatni Barometr Polska – Niemcy 2024 pokazał wyraźnie, że wiedza Niemców o Polsce ciągle pozostawia wiele do życzenia (Kucharczyk, Łada-Konefał 2024). Więc nad dalszą poprawą stosunków polsko-niemieckich trzeba jeszcze popracować, a stosunki międzyludzkie są chyba najlepszym na to sposobem.

IV. W drodze do nowego sąsiedztwa dwadzieścia lat po przystąpieniu Polski do UE?

Na koniec chciałbym rozważyć obecną sytuację, patrząc na polsko-niemieckie sąsiedztwo.

Wciąż jeszcze istnieją znaczne różnice językowe, kulturalne i administracyjne między Polską a Niemcami. Jednakże współpraca polityczna od momentu zmiany rządu w Polsce na jesieni 2023 roku wygląda znacznie lepiej (Garsztecki 2024). Dla kontaktów międzyludzkich ważny jest naturalnie język, a liczba niemieckich uczniów, którzy uczą się polskiego jest nadal niska. Na tym polu z jednej strony (wschodnio)niemieckie landy muszą zrobić więcej, z drugiej strony rząd polski i sami Polacy mieszkający w Niemczech mogą się także przyczynić do tego, żeby podnieść prestiż języka polskiego: Polacy poprzez wysłanie dzieci na lekcje języka ojczystego, wspierane przez Kokopol (Lepiarz 2024), a państwo polskie przez finansowanie lektoratów na niemieckich uniwersytetach. Od początku 2024 roku Narodowa Agencja Wymiany Akademickiej (NAWA) wspiera takie lektoraty na zagranicznych uczelniach. Sądzę, że niemieckie uniwersytety jeszcze nie wiedzą o tej możliwości.

Obywatelskie projekty i konkretna współpraca niemieckich i polskich urzędów zbliżyły oba kraje od momentu przystąpienia Polski do UE. Przede wszystkim skorzystały wschodnioniemieckie landy, ponieważ poprzez współpracę z Polską umiędzynarodowiły się, zyskały siłę roboczą z Polski i czerpały korzyści z wymiany handlowej, w tym przypadku zyskała także Polska.

Dystans kulturowy między Niemcami a Polakami jednak nadal istnieje, jak pokazały badania CBOS-u w 2015 roku. Niemcy są Polakom bardziej obcy niż inne słowiańskie narody (CBOS 2015), ale pod wpływem wojny na Ukrainie i postępującej integracji europejskiej można się spodziewać redukcji tego dystansu. Barometr Polska – Niemcy 2024 podkreśla, że ankietowani oczekują, iż rządy i społeczeństwa powinny się bardziej skupić na kwestiach teraźniejszości i przyszłości niż na historii (Kucharczyk, Łada-Konefał 2024, 31), co powinno dalej redukować bariery i obciążenia historyczne.

I wreszcie ostatnie dwadzieścia lat pokazało, że już nie mamy do czynienia z peryferiami po obu stronach granicy, lecz z pograniczem, które oferuje sporo możliwości ekonomicznych, społecznych i kulturalnych – jeżeli polityka stworzy odpowiednie ramy. Szansa, którą oferowało przystąpienia Polski do UE może nie do końca została wykorzystana, ale to przystąpienie zmieniło oblicze pogranicza.

Bibliografia

- Appel G. (2024), *Fachkräftemangel in Deutschland: Das steckt hinter dem Personalmangel*, marzec 2024, <https://mittelstandsschutz.de/magazin/fachkraeftemangel-welche-berufe/> [dostęp: 23.11.2024].
- Bednarski R. (2010), *Superregion polsko-niemiecki jako próba reaktywacji planu Stolpego-Willersa. Polish – German Superregion as an attempt to reactivate the Stolpe – Willers Plan*, „Ekonomia i Zarządzanie”, vol. 2, nr 2, s. 7-25.
- Bundesagentur für Arbeit (BA): Arbeitslosigkeit im Zeitverlauf (2024), <https://www.bpb.de/kurz-knapp/zahlen-und-fakten/soziale-situation-in-deutschland/61718/arbeitslose-und-arbeitslosenquote/> [dostęp: 23.11.2024].
- Burstedde A., Kolev-Schaefer G. (2024), *Die Kosten des Fachkräftemangels*, „IW-Kurzbericht” Nr. 27, s. 1-3.
- CBOS (2015), Autoportret Polaków i postrzegany dystans kulturowy wobec sąsiadów, Nr. 126, wrzesień.
- European Commission (2020), Cross-border cooperation in the EU. Report, July (https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/cooperation/european-territorial/survey-2020/cross-border-survey-2020-report_en.pdf) [dostęp: 23.11.2024].
- Fiszer J.M. (2016), *Wady i zalety członkostwa w Unii Europejskiej oraz nowe wyzwania dla polityki integracyjnej Polski*, „Politeja”, nr 13(43), s. 181-215.
- Garsztecki S. (2011), *Der deutsch-polnische Grenzraum: Verflechtungszone oder anhaltende Asymmetrien?*, „Polen-Analysen”, Nr. 99, 15.11.2011, <https://laender-analysen.de/polen-analysen/99/der-deutsch-polnische-grenzraum-verflechtungszone-oder-anhaltende-asymmetrien/> [dostęp: 23.11.2024].
- Garsztecki S. (2024), *Mühsamer Wiedereinzug der Demokratie – das erste Jahr der Regierung Tusk*, w: *Mühsamer Wiedereinzug der Demokratie – das erste Jahr der Regierung Tusk*, „Polen-Analysen”, Nr. 335, 15.10., <https://laender-analysen.de/polen-analysen/99/der-deutsch-polnische-grenzraum-verflechtungszone-oder-anhaltende-asymmetrien/> [dostęp: 23.11.2024].
- Gerstenberger W. (2004), *Auswirkungen der EU-Osterweiterung auf Wirtschaft und Arbeitsmarkt in Sachsen*, „ifo DRESDEN BERICHTET”, 1, s. 5-18.
- Główny Urząd Statystyczny (2005), Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2005, Warszawa.

- Hansen J., Heisig K. (2018), *15 Jahre EU-Osterweiterung: Ostdeutsche Bundesländer profitieren am meisten von neuen Handelspartnerschaften*, „ifo Dresden berichtet” 5, s. 5-9.
- Hartmann N. i in. (2004), Bruttoinlandsprodukt 2004, https://www.destatis.de/DE/Methoden/WISTA-Wirtschaft-und-Statistik/2005/01/bruttoinlandsprodukt-04-012005.pdf?__blob=publicationFile [dostęp: 23.11.2024].
- Kucharczyk J., Łada-Konefał A. (2024), *Nadzieja i kryzys: Opinia publiczna o wzajemnych relacjach i wspólnych wyzwaniach. Barometr Polska–Niemcy 2024*, Warszawa–Darmstadt, <https://www.deutsches-polen-institut.de/assets/downloads/Barometer-DE-PL/Barometr-24-PL.pdf> [dostęp: 23.11.2024].
- Kurnol J., Gebhardt D. (2012), *Verkehrsinfrastruktur im deutsch-polnischen Grenzraum, hrsg. vom Bundesinstitut für Bau-, Stadt- und Raumforschung im Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung*, „BBSR-Berichte kompakt”, s. 1-12.
- Lepiarz J. (2024), *Język polski w Niemczech. Jak podnieść jego prestiż?*, 14.11, <https://www.dw.com/pl/polski-jest-cool-jak-podnie%C5%9B%C4%87-presti%C5%BC-j%C4%99zyka-ojczystego-w-niemczech/a-70771615> [dostęp: 23.11.2024].
- Łada A., Segeš Frelak J. (red.) (2012), *Znikająca granica. Nowa polska migracja do Niemiec – perspektywa lokalna*, Warszawa 2012.
- Marschallamt der Woiwodschaft Niederschlesien (Hrsg.) (2022), *Analyse der Auswirkungen des Strukturwandels in Sachsen auf die regionale und räumliche Entwicklung des niederschlesischen Grenzgebiets. Abschlussbericht*, Wrocław.
- Ministerium der Finanzen und für Europa des Landes Brandenburg (Hrsg.) (2021), *Nachbarschaftsstrategie Brandenburg–Polen. Strategie des Landes Brandenburg für die nachbarschaftliche Zusammenarbeit im deutsch-polnischen Verflechtungsraum. Konzeption des Landes Brandenburg für die Zusammenarbeit im deutsch-polnischen Verflechtungsraum. Konzeption des Landes Brandenburg für die Zusammenarbeit im deutsch-polnischen Verflechtungsraum. Konzeption des Landes Brandenburg für die Zusammenarbeit im deutsch-polnischen Verflechtungsraum*.
- Ministerium der Finanzen und für Europa des Landes Brandenburg (Hrsg.) (2024), *Nachbarschaftsstrategie Brandenburg–Polen. Zwischenbericht 2021-2024. Konzeption des Landes Brandenburg für die Zusammenarbeit im deutsch-polnischen Verflechtungsraum. Konzeption des Landes Brandenburg für die Zusammenarbeit im deutsch-polnischen Verflechtungsraum. Konzeption des Landes Brandenburg für die Zusammenarbeit im deutsch-polnischen Verflechtungsraum*.
- Ministerium für Wissenschaft, Kultur, Bundes- und Europaangelegenheiten Mecklenburg-Vorpommern (Hrsg.) (2024), *MV-Ostseestrategie. Strategie der Landesregierung Mecklenburg-Vorpommern für die Zusammenarbeit im Ostseeraum, Schwerin*.
- Opilowska E. (2021), *Von der Grenze der Versöhnung zur Grenze als Ressource: 30 Jahre deutsch-polnische grenzüberschreitende Zusammenarbeit – Versuch einer Bilanz*, „Polen-Analysen”, Nr. 276, 1.06, <https://laender-analysen.de/polen-analysen/276/> [dostęp: 23.11.2024].
- Propson-Hauck M. (2023), *Für die Pflege nach Deutschland*, 17.05, <https://www.deutschland.de/de/topic/wirtschaft/arbeiten-in-deutschland-pflegekraefte-aus-polen-sehr-gesucht> [dostęp: 23.11.2024].

- Puto K. (2021), *Polnische Ärztinnen und Ärzte zieht es nach Deutschland*, Goethe-Institut Polen, <https://www.goethe.de/ins/pl/de/kul/ges/22151632.html#:~:text=Nach%20Angaben%20der%20deutschen%20Bundes%C3%A4rztekammer,registriert%2C%20davon%202163%20aus%20Polen> [dostęp: 23.11.2024].
- Ragnitz J. (2024), *20 Jahre EU-Osterweiterung: Beschäftigte aus den EU-Beitrittsländern in Deutschland*, „ifo Dresden berichtet”, 2, s. 9-12.
- Raport PAP (2024), 20 lat Polski w Unii Europejskiej, https://samorzad.pap.pl/sites/default/files/2024-04/raport-PAP_20-lat-w-UE.pdf [dostęp: 23.11.2024].
- Sarmiento-Mirwaldt K., Płoszaj A. (2014), *Der Aufbau von Sozialkapital in der deutsch-polnischen Grenzregion: Eine Bewertung der Effektivität von EU-finanzierten Kleinprojekten*, Warschau.
- Schlie A. (2024), *Ostländer wollen Zusammenarbeit mit Polen ausbauen*, 30.04, <https://wirtschaft-seenplatte.de/ostlaender-wollen-zusammenarbeit-mit-polen-ausbauen/> [dostęp: 23.11.2024].
- Schröder Ch., Seele S. (2024), *20 Jahre nach der EU-Erweiterung: Visegrád-Länder haben weiterhin einen Vorteil bei der Kostenwettbewerbsfähigkeit*, „Wirtschaftsdienst”, 104(6), s. 372-376.
- Statista 2024, <https://de.statista.com/> [dostęp: 23.11.2024].
- TVN24 Biznes/Pieniądze (2024), *Ile pieniędzy Polska otrzymała z UE? Minister podała „bilans na czysto”*, 30.04, <https://tvn24.pl/biznes/pieniadze/polska-w-unii-europejskiej-ile-pieniedzy-polska-otrzymala-z-ue-katarzyna-pelczynska-nalecz-minister-funduszy-i-polityki-wregionalnej-podala-kwote-st7894541> [dostęp: 23.11.2024].

Justyna Nyćkowiak

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID 0000-0003-3042-5475

Cyfrowe umiejętności mieszkańców województwa lubuskiego w kontekście procesów cyfryzacji związanych z członkostwem Polski w UE

Początek członkostwa Polski w Unii Europejskiej przypadał na moment wprowadzania na poziomie wszystkich państw unijnych ważnych zmian w obszarze monitorowania przebiegu i kierunku procesów w ramach tworzenia tzw. społeczeństwa informacyjnego¹ (Krztoń 2015). Metodologia badań nad poziomem umiejętności cyfrowych, które są niezbędnym warunkiem dla budowy takiego społeczeństwa (Rozkrut 2018), została opracowana dzięki wspólnym wysiłkom Grupy Roboczej ds. Wskaźników Społeczeństwa Informacyjnego (WPIIS – Working Party for Indicators for the Information Society) w ramach Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). Ujednolicony sposób pomiaru wskaźników społeczeństwa informacyjnego² umożliwia dziś prześledzenie zmian związanych z wykorzystaniem technologii ICT³ (Information and Communication Technologies) na przestrze-

¹ Badania wykorzystania ICT włączono do Programu Badań Statystycznych Statystyki Publicznej w Polsce od 2004 r. (1.43.14 (103) Wskaźniki społeczeństwa informacyjnego).

² Dokumenty określające zakres badań z tematyki społeczeństwa informacyjnego na poziomie państwa członkowskich UE: Rozporządzenie (WE) Nr 808/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 kwietnia 2004 r. dotyczące statystyk Wspólnoty w sprawie społeczeństwa informacyjnego; Rozporządzenie Komisji (EC) (UE) Nr 2016/2015 z dnia 17 listopada 2016 r. w sprawie wykonania rozporządzenia (WE) nr 808/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady dotyczącego statystyk Wspólnoty w sprawie społeczeństwa informacyjnego.

³ Technologie przetwarzające, gromadzące i przesyłające informacje w formie elektronicznej.

ni ostatnich dwudziestu lat, a zatem pokrywa się on z okresem członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Dzięki realizowanym od 2004 roku przez Główny Urząd Statystyczny badaniom dotyczącym wykorzystania technologii informacyjno-telekomunikacyjnych w przedsiębiorstwach i gospodarstwach domowych, przeprowadzanych zgodnie z unijną metodologią, jesteśmy w stanie odpowiedzieć na pytanie, jakie zmiany zaszły w ostatnich dwudziestu latach w obszarze dostępu do Internetu w Polsce. Co więcej, potrafimy powiązać je ze zmianami poziomu cyfrowych umiejętności interesujących nas mieszkańców województwa lubuskiego.

Cyfrowa rewolucja w województwie lubuskim

Zgodnie z danymi GUS za 2006 rok, dostęp do Internetu w gospodarstwach domowych w Unii Europejskiej był szacowany na 49%, a w tym samym czasie w Polsce na 36%. Oznacza to, że początek członkostwa Polski w Unii Europejskiej wiązał się z jednym z najniższych w UE odsetków gospodarstw domowych korzystających z jakiegokolwiek formy dostępu do Internetu. W tym samym czasie w krajach Unii Europejskiej o najwyższych wskaźnikach pokrycia siecią dostęp do Internetu miało nawet 80% gospodarstw domowych (np. Holandia). Ważnym aspektem, decydującym o jakości transferu danych, była w tamtym okresie kwestia pokrycia łączami szerokopasmowymi (Babis 2018, 31-32), do których dostęp miałyby gospodarstwa domowe. Chociaż w 2006 roku tylko 22% gospodarstw domowych w Polsce znajdowało się w zasięgu dostępu szerokopasmowego, w 2007 roku wskaźnik ten osiągnął już 30%, jednak nadal pozostawiał Polskę w kategorii państw o najniższym nasyceniu infrastrukturą szerokopasmową. Sytuacja zmieniła się diametralnie w związku z realizacją unijnych programów inwestycyjnych, skierowanych na poprawę nasycenia obszaru Polski szerokopasmowym dostępem do Internetu. W województwie lubuskim kwestię tę potraktowano priorytetowo, wpisując takie działania do Lubuskiego Regionalnego Programu Operacyjnego (LRPO) na lata 2007-2013. W ramach LRPO na lata 2007-2013 w Polsce zrealizowano 29 projektów, których całkowity koszt wyniósł 226 mln zł, przy wsparciu finansowym Unii Europejskiej w wysokości 110 mln zł. Największym przedsięwzięciem w tym zakresie była inicjatywa „Szerokopasmowe Lubuskie”⁴ realizowana we współpracy z firmą Orange. Miała ona na celu budowę szerokopasmowej infrastruktury internetowej, eliminującej tzw. białe plamy w dostępie do sieci. Inicjatywa ta, jako pierwszy tego typu projekt w Polsce, przyczyniła się także do wzmocnienia wizerunku województwa lubuskiego jako wzoru skutecznego podejścia do budowy społeczeństwa informacyjnego. Cele te były realizowane w ko-

⁴ Projekt był współfinansowany ze środków unijnych (Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego) w ramach Lubuskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007-2013. Łączna wartość projektu to 152 mln zł, w tym dofinansowanie z LRPO to 51 mln zł.

lejszych latach w ramach Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa. Wymienione działania doprowadziły do zasadniczej zmiany w infrastrukturze oraz umożliwiły, a częściowo wymusiły dalsze zmiany w obszarze cyfryzacji procesów gospodarczych, politycznych i społecznych. Uwidacznia się to w danych GUS za 2024 rok, zgodnie z którymi dostęp do Internetu miało w Polsce ponad 93%, a w województwie lubuskim ponad 91% gospodarstw domowych z osobami w wieku 16-74 lata. Oznacza to, że w perspektywie dwudziestu lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej skutecznie wdrożono programy infrastrukturalne zapewniające niemal każdemu gospodarstwu domowemu w kraju dostęp do Internetu. Jest on oczywiście wciąż zróżnicowany technologicznie, a gospodarstwa domowe korzystają z łączy stałych z dostępem szerokopasmowym lub szerokopasmowych łączy mobilnych.

Tabela 1. Rodzaje połączeń internetowych w gospodarstwach domowych z osobami w wieku 16-74 lata [%]

Rodzaje połączeń internetowych w gospodarstwach domowych	Polska	Lubuskie
Gospodarstwa domowe z dostępem do Internetu poprzez:	93,3	91,2
Połączenia szerokopasmowe	92,8	90,2
Łącze stacjonarne z dostępem szerokopasmowym, np. DSL	69,5	65,7
Szerokopasmowe łącza mobilne	73,7	69,1
Rodzaj połączenia jest nieznan	0,5	0,9

Źródło: opracowanie na podstawie GUS 2024.

Pytaniem otwartym pozostaje to, czy poprawa dostępu do Internetu przełożyła się na istotny wzrost aktywności cyfrowej Polaków, a także na poprawę jakości tej aktywności. Przypomnijmy, że w 2007 roku tylko 48% Polaków deklarowało umiejętność korzystania z wyszukiwarki internetowej, 35% wysyłało e-maile z załącznikami, tylko 14% potrafiło wyszukiwać oraz instalować programy, a 13% umiało ustawić zabezpieczenia cyfrowe. Wątpliwości dotyczące wzrostu poziomu umiejętności cyfrowych wydają się zasadne, biorąc pod uwagę, że w pierwszym okresie wykorzystywania środków unijnych w ramach LRPO 2007-2013 wdrożonych zostało wiele programów, z których korzystanie było uwarunkowane nabywaniem przez mieszkańców województwa określonych umiejętności cyfrowych. Finansowanie to w wielu obszarach miało na celu zapewnienie powszechnego dostępu do szybkiego Internetu, poprzez budowę infrastruktury telekomunikacyjnej, w szczególności na terenach słabo zaludnionych. Miało to umożliwić powszechne, inkluzywne korzystanie z cyfrowych form komunikacji oraz informacji, w tym zwłaszcza uczestnictwo w rynku pracy

online, korzystanie z e-usług, czyli e-administracji, e-medycyny, czy e-edukacji itp. Warto wspomnieć przynajmniej o kilku z takich projektów, które stanowią przykłady rozwiązań implementowanych następnie w innych rejonach kraju. Chodzi tu oczywiście o projekty takie, jak: Lubuskie e-Zdrowie (wartość projektu 5,9 mln zł), Lubuski e-Urząd (25 mln zł), Regionalny System Informacji Przesztrzennej Województwa Lubuskiego (1 mln zł), czy Elektroniczny System Obiegu Dokumentów (ESOD). Inne istotne z punktu widzenia województwa projekty wdrażania usług cyfrowych to m.in.: Budowa zintegrowanego systemu e-usług dla Lubuszan w ramach portalu e-kultura, Budowa zintegrowanego systemu e-usług w Szpitalu Wojewódzkim w Zielonej Górze, Lubuska Sieć Teleradiologii e-zdrowie w diagnostyce obrazowej oraz Nowoczesne e-usługi Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. C. Norwida w Zielonej Górze.

Możliwość korzystania z funkcjonujących w województwie systemów teleinformatycznych jest uzależniona od poziomu umiejętności cyfrowych mieszkańców województwa. Diagnozowanie poziomu umiejętności cyfrowych stanowi jednak wyzwanie ze względu na konieczność uwzględnienia kilku wymiarów aktywności dotyczącej przetwarzania, gromadzenia i przesyłania informacji w formie elektronicznej. Dodatkowym utrudnieniem jest także silne uwarunkowanie procesu nabywania umiejętności cyfrowych wiekiem osób, których kompetencje cyfrowe diagnozujemy. Ze względu na to, że część e-usług jest kierowanych do odbiorców w każdym wieku, a część dotyczy przede wszystkim osób narażonych na wykluczenie cyfrowe, poza dotykającym ich skądinąd wykluczeniem społecznym, wdrażane są także programy wspierające rozwój umiejętności cyfrowych (Ćwiek 2018; Kujawski 2018; Orłowska, Błeszyńska 2020; Czarnecka, Kelm, Koczur 2023). Aby były one trafnie kierowane i przynosiły oczekiwane rezultaty, ważne jest dokonywanie diagnozy poziomu umiejętności cyfrowych mieszkańców województwa.

Pomiar umiejętności cyfrowych

Z perspektywy diagnozowania kompetencji cyfrowych mieszkańców województwa lubuskiego istotne wydają się przede wszystkim wyniki badań GUS, bazujące na wystandaryzowanych narzędziach pomiarowych stosowanych w całej UE, a dodatkowo prezentowane w odniesieniu do poziomu województw. Prowadząc tego typu badania, GUS posługuje się ramą nakreśloną w Digital Skills Indicator. W tym wskaźniku ustalono, że dla wielowymiarowego pomiaru umiejętności cyfrowych niezbędna jest diagnoza pięciu obszarów kluczowych z perspektywy doświadczeń użytkownika technologii ICT. Wyodrębniono w tym celu takie obszary umiejętności, jak: (1) informacyjne i dotyczące korzystania z danych, (2) komunikacji i współpracy, (3) tworzenia treści cyfrowych, (4) zachowania bez-

Rycina 1. Umiejętności brane pod uwagę przy wyliczaniu wskaźnika umiejętności cyfrowych (Digital Skills Indicator)

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

pieczeństwa i (5) rozwiązywania problemów. Wymieniony zestaw koresponduje z tzw. kompetencjami przyszłości i jest osadzony w szczególnym, cyfrowym środowisku⁵.

W ramach umiejętności informacyjnych i dotyczących korzystania z danych diagnozowane są poziomy takich umiejętności, jak: wyszukiwanie informacji o towarach lub usługach; poszukiwanie informacji związanych ze zdrowiem; czytanie internetowych serwisów informacyjnych, gazet lub magazynów informacyjnych; sprawdzanie prawdziwości informacji znalezionych w mediach społecznościowych lub w serwisach online. Ten obszar umiejętności cyfrowych stanowi jedno z największych wyzwań ze względu na rosnącą liczbę kanałów i metod produkowania treści dostępnych za pomocą technologii ICT. Posiadanie umiejętności

⁵ W dokumencie DigComp 2.2 Ramy kompetencji cyfrowych dla obywateli z nowymi przykładami wiedzy, umiejętności i postaw zawarte jest rozszerzenie sposobu definiowania i pomiaru kompetencji cyfrowych, przy zachowaniu podziału na pięć kluczowych obszarów. Uwzględniają one oddziaływanie sztucznej inteligencji oraz kwestie dotyczące dostępności cyfrowej, wskazując szczegółowe aspekty wiedzy, umiejętności postaw, które są niezbędne dla funkcjonowania społeczeństwa informacyjnego (R. Vuorikari, S. Kluzer, Y. Punie (2022), *DigComp 2.2. Ramy kompetencji cyfrowych dla obywateli z nowymi przykładami wiedzy, umiejętności i postaw*, tłum. K. Urban, Fundacja ECCC, https://www.digcomp.pl/wp-content/uploads/2023/03/DigComp2.2_TEXT_pl.pdf).

w zakresie wyszukiwania i oceny wiarygodności informacji uważa się obecnie za podstawowe kompetencje każdego użytkownika mediów cyfrowych.

Umiejętności komunikacji i współpracy dotyczą z kolei: wysyłania i odbierania e-maili; telefonowania/prowadzenia rozmowy wideo przez Internet; korzystania z komunikatorów internetowych; uczestnictwa w sieciach społecznościowych; wyrażania opinii na stronach internetowych lub w mediach społecznościowych; udziału w konsultacjach społecznych, na przykład głosowanie w sprawach obywatelskich lub politycznych online. Widać tu wyraźnie, że istotą pomiaru umiejętności cyfrowych jest odnalezienie w obszarze codziennych aktywności tych kluczowych form komunikacji i współpracy, które coraz silniej są warunkowane przez dostęp i korzystanie z narzędzi cyfrowych. Z punktu widzenia rozwoju e-administracji nie sposób wyobrazić sobie aktywność obywatelską bez posiadania podstawowych umiejętności cyfrowych.

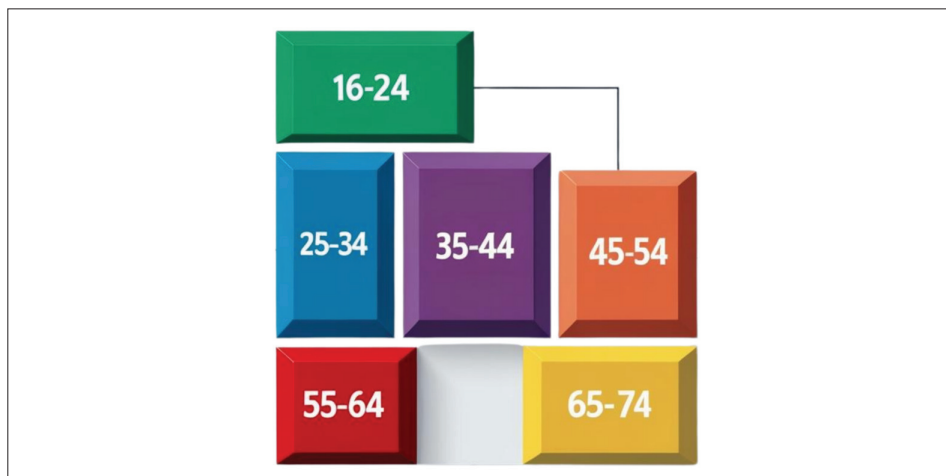
Kolejnym wymiarem umiejętności cyfrowych jest obszar tworzenia treści. Chodzi tu zatem o takie podstawowe formy aktywności, jak: korzystanie z edytorów tekstu i arkuszy kalkulacyjnych; edytowanie zdjęć, plików wideo lub audio; kopiowanie lub przenoszenie plików między folderami, urządzeniami lub w chmurze. Dodatkowo pomiar dotyczy także umiejętności tworzenia plików łączących kilka elementów; korzystania z zaawansowanych funkcji arkusza kalkulacyjnego do organizowania, analizowania lub zarządzania danymi, czy wreszcie kodowania w języku programowania. Ten obszar cyfrowych umiejętności jest niewątpliwie silnie związany z aktywnością zawodową i dla wielu osób stanowi podstawowy zestaw kompetencji profesjonalnych.

Na uwagę zasługuje również czwarty obszar oceny umiejętności cyfrowych, ponieważ dotyczy on kwestii bezpieczeństwa, zarówno w odniesieniu do danych osobistych, jak również kontroli przepływu treści i funkcjonowania oprogramowania. Z tego względu badane są tu przede wszystkim umiejętności zarządzania dostępem do informacji osobistych przez: sprawdzenie czy strona internetowa, na której respondent podał dane jest bezpieczna; czytanie zasad polityki prywatności przed podaniem danych; odmowę dostępu do własnej lokalizacji geograficznej; ograniczenie dostępu do profilu lub treści w serwisach społecznościowych lub współdzielonej przestrzeni w Internecie; odmowę wykorzystania danych w celach reklamowych. Ważne umiejętności w kontekście ochrony i bezpieczeństwa dotyczą także dokonywania zmian ustawień w przeglądarce internetowej w celu uniemożliwienia lub ograniczenia liczby ciasteczek. Stały wzrost poziomu umiejętności cyfrowych w obszarze bezpieczeństwa stanowi jedno z największych wyzwań w obliczu natężenia niekorzystnych zjawisk związanych z cyberprzestępczością, wyciekami danych, ochroną wizerunku i bezpieczeństwem nieletnich, a także w związku ze zwiększonym ryzykiem korzystania z narzędzi wspieranych przez sztuczną inteligencję.

Ostatni z wymiarów, który uwzględnia się w pomiarze poziomu umiejętności cyfrowych, jest związany z rozwiązywaniem problemów właściwych dla sytuacji wymagających użycia technologii ICT. W związku z tym diagnozowane są takie umiejętności, jak: pobieranie lub instalowanie oprogramowania lub aplikacji; dokonywanie zmian ustawień oprogramowania, aplikacji lub urządzenia; dokonywanie zakupów lub sprzedaż w formie online; wykorzystywanie zasobów edukacyjnych online; korzystanie z bankowości internetowej oraz cyfrowa aktywność w celu poszukiwania pracy lub wysyłanie aplikacji o pracę. Posiadanie przynajmniej podstawowych umiejętności cyfrowych odnoszących się do wymienionych aktywności umożliwia wykonywanie codziennych obowiązków, rodzinnych, edukacyjnych czy zawodowych.

Umiejętności cyfrowe mieszkańców województwa lubuskiego

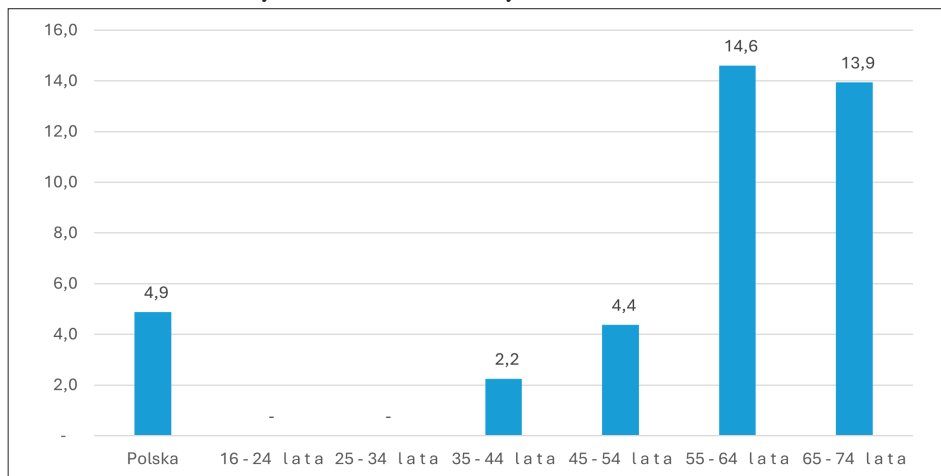
Na podstawie danych GUS gromadzonych w ramach badania dotyczącego wykorzystania technologii informacyjno-telekomunikacyjnych w przedsiębiorstwach i gospodarstwach domowych wśród mieszkańców województwa lubuskiego diagnozowany jest odsetek osób posiadających określony poziom umiejętności cyfrowych. Ze względu na opisany wcześniej kontekst demograficzny oraz zróżnicowanie umiejętności cyfrowych z perspektywy wieku badanych, wyniki badań GUS będą omawiane w podziale na kategorie wieku (16-24 lata, 25-34 lata, 35-44 lata, 45-54 lata, 55-64 lata, 65-74 lata).

Rycina 2. Kategorie wieku badanych

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Zacznijmy od opisu sytuacji osób, które nie posiadają żadnych umiejętności cyfrowych. Wśród mieszkańców Polski osoby takie stanowią niespełna 5%. Przeglądając się szczegółowo danym dotyczącym mieszkańców województwa lubuskiego, widzimy znaczące różnice w poziomie umiejętności cyfrowych pomiędzy osobami do 54 roku życia a osobami starszymi.

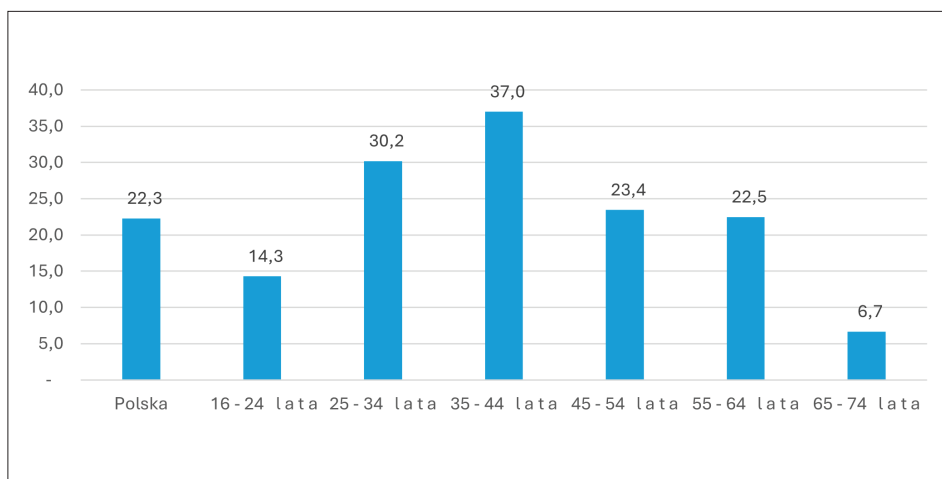
Wykres 1. Osoby nieposiadające żadnych umiejętności cyfrowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Co ciekawe, w kategorii od 16 do 34 lat osób nieposiadających żadnych umiejętności cyfrowych nie ma wcale, w kategorii od 35 do 44 lat osoby takie stanowią tylko nieco ponad 2%, a w kategorii 45-54 lata 4,4%. W przypadku osób starszych deklaracje dotyczące braku umiejętności cyfrowych pojawiają się już zdecydowanie częściej. Wśród osób między 55 a 64 rokiem życia jest ich 14,6%, a w kategorii najstarszej niemal 14%. Wskazuje to na potrzebę skierowania do tej kategorii mieszkańców województwa dedykowanych ich szczególnym potrzebom programów wspierających nabywanie umiejętności cyfrowych. Powinno się to przełożyć na zwiększenie ich aktywności w obszarze e-zdrowia, e-administracji oraz e-edukacji.

Posiadanie podstawowych umiejętności cyfrowych jest diagnozowane u ponad 22% Polaków. Na podobnym poziomie kształtuje się to w kategorii Lubuszan w wieku 45-64 lata. Wśród mieszkańców województwa lubuskiego w wieku 25-44 lata przynajmniej co trzeci, a więc częściej niż w populacji ogólnej, deklaruje posiadanie podstawowych umiejętności cyfrowych. Ponownie obawy wzbudza fakt, że w kategorii najstarszej takie deklaracje składa tylko 6,7% badanych. Można zatem stwierdzić, że osoby po 65 roku życia wymagają wsparcia zarówno w kwestii nabywania jakichkolwiek kompetencji cyfrowych, ale większość z nich

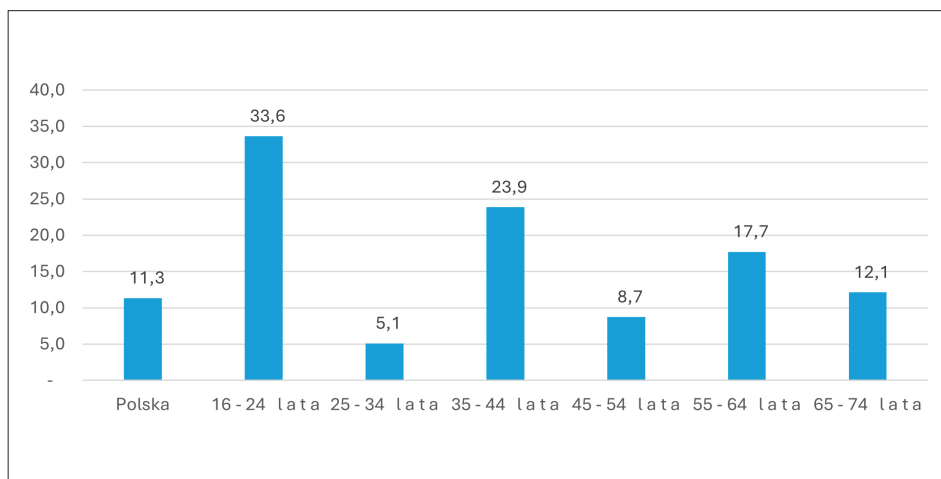
powinna być także wspierana w zakresie rozwoju posiadanych już podstawowych umiejętności cyfrowych. Warto zaznaczyć, że, wbrew stereotypowemu przekonaniu, podstawowe umiejętności cyfrowe nie są powszechne w kategorii najmłodszych mieszkańców województwa lubuskiego. Zgodnie z deklaracjami badanych nieco ponad 14% osób w wieku 16-24 lata posiada tylko podstawowe umiejętności cyfrowe.

Wykres 2. Osoby posiadające podstawowe umiejętności cyfrowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

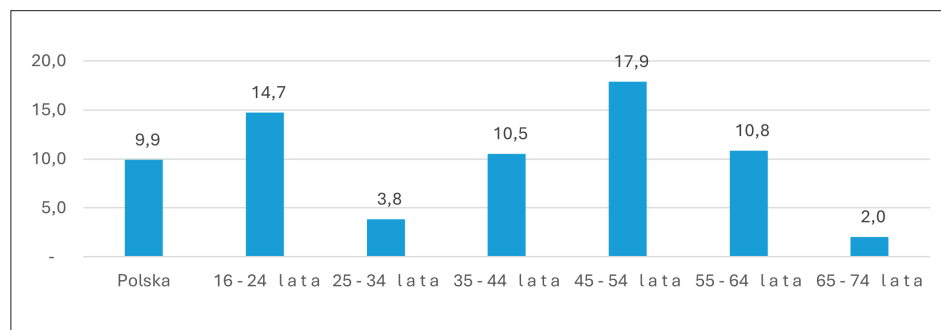
Przypomnijmy, że podstawowe umiejętności cyfrowe odnoszą się do pięciu wspomnianych wcześniej obszarów: korzystania z informacji i danych, komunikacji i współpracy, tworzenia treści cyfrowych, bezpieczeństwa i rozwiązywania problemów. Dane GUS wskazują na to, że poziom pierwszej z diagnozowanych umiejętności jest wśród osób o podstawowych umiejętnościach cyfrowych bardzo zróżnicowany. Na poziomie podstawowym najlepiej radzą sobie z tym obszarem osoby najmłodsze, chociaż możemy mieć tu do czynienia z pewnym przeszacowaniem własnych kompetencji, ponieważ już w kolejnej kategorii badanych deklaracje posiadania takich umiejętności są wyraźnie rzadsze. Być może ma to związek z nabywaniem kompetencji i wiedzy pozaszkolnej i pozaakademickiej oraz konfrontowaniem swoich umiejętności ze środowiskiem pracy, a także bieżącym zdobywaniem ponadpodstawowych umiejętności.

Wykres 3. Osoby posiadające podstawowe umiejętności korzystania z informacji i danych

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

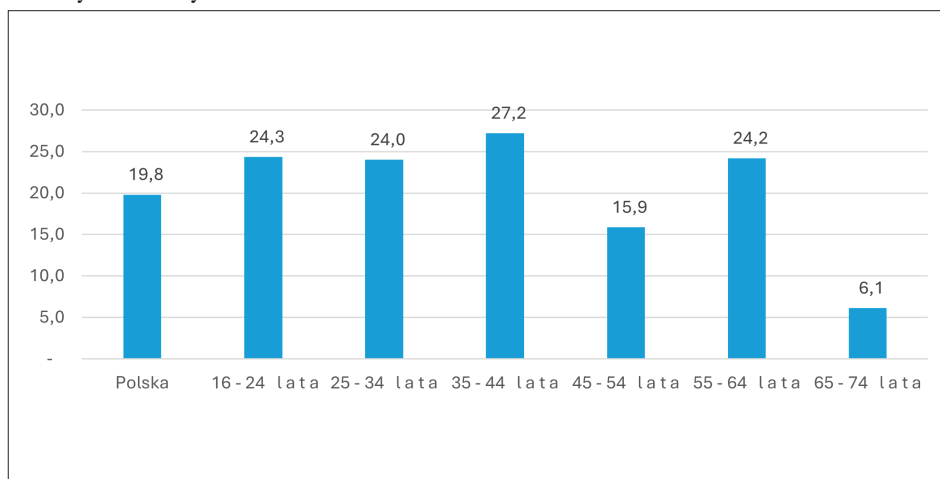
Poziom drugiej z diagnozowanych umiejętności – komunikacji i współpracy, jest wśród osób o podstawowych umiejętnościach cyfrowych bardzo zróżnicowana. Najlepiej na poziomie podstawowym komunikują się i współpracują z wykorzystaniem ICT osoby w wieku 45-54 lata oraz 16-24 lata. Najstarsi mieszkańcy województwa praktycznie nie deklarują posiadania takich podstawowych umiejętności. Wśród osób w wieku 25-34 lata, umiejętności podstawowe zdarzają się stosunkowo rzadko, co oczywiście jest rekompensowane najwyższymi wskazaniami w tej kategorii w przypadku umiejętności ponadpodstawowych. Doświadczenia zawodowe tej kategorii badanych umożliwiają im nabywanie umiejętności ponadpodstawowych, a często eksperckich w tym zakresie.

Wykres 4. Osoby posiadające podstawowe umiejętności w zakresie komunikacji i współpracy

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Trzecia z diagnozowanych umiejętności – tworzenie treści cyfrowych – dotyczy w podobnym stopniu wszystkich mieszkańców województwa posiadających podstawowe umiejętności cyfrowe, z wyjątkiem osób najstarszych, które stosunkowo rzadko deklarują ich posiadanie. Można zatem powiedzieć, że przynajmniej co piąty mieszkaniec województwa lubuskiego potrafi w stopniu podstawowym tworzyć treści cyfrowe.

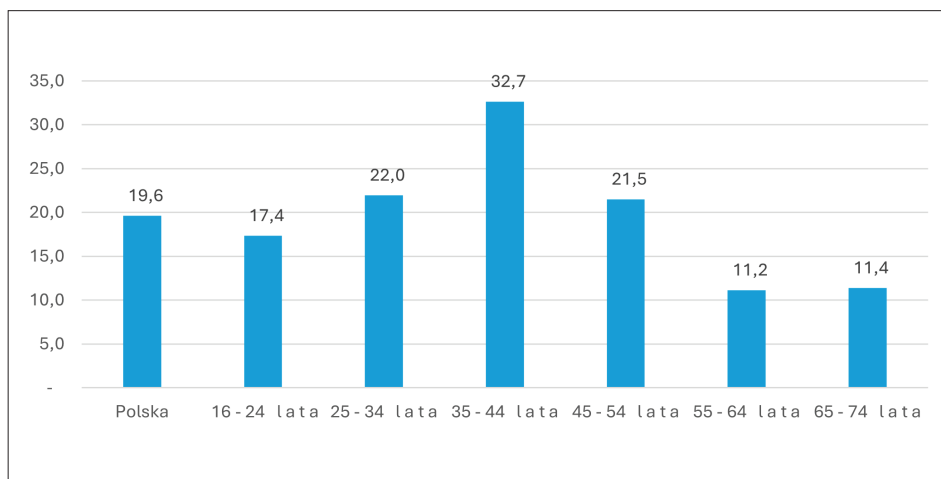

Wykres 5. Osoby posiadające podstawowe umiejętności tworzenia treści cyfrowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

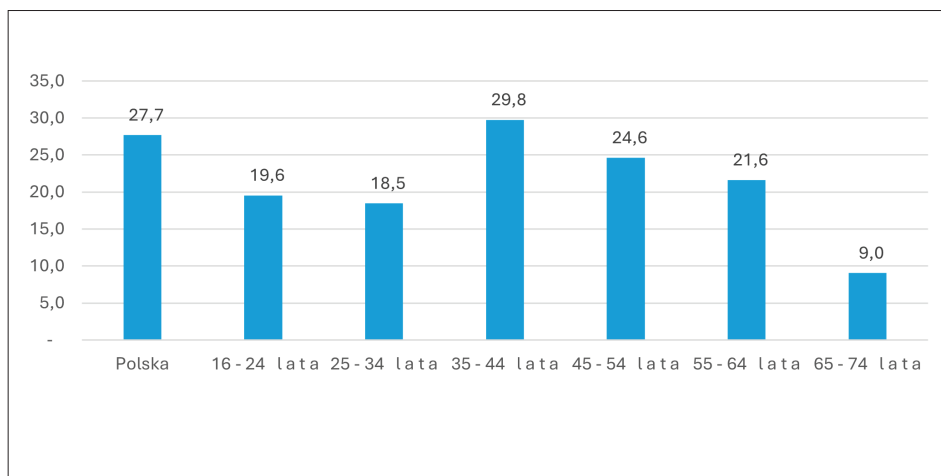
W kwestii posiadania podstawowych umiejętności związanych z bezpieczeństwem korzystania z technologii ICT, wyróżnia się kategoria osób w wieku 35-44 lata. Niemal co trzeci przedstawiciel tej kategorii wiekowej posiada podstawowe umiejętności w tym zakresie, podczas gdy w pozostałych kategoriach wiekowych deklaracje takie dotyczą co piątej osoby. Wśród najstarszych badanych tylko co dziesiąty deklaruje posiadanie umiejętności zadbania o bezpieczeństwo swoich danych i ustawień urządzeń, z których korzystają w sieci.

Lubuszanie rzadziej niż przeciętny mieszkaniec Polski deklarują posiadanie podstawowych umiejętności w zakresie rozwiązywania problemów. Obszar ten wymaga wsparcia w przypadku najstarszej kategorii Lubuszan, dotyczy on codziennych aktywności z wykorzystaniem technologii ICT.

Wykres 6. Osoby posiadające podstawowe umiejętności związane z bezpieczeństwem

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

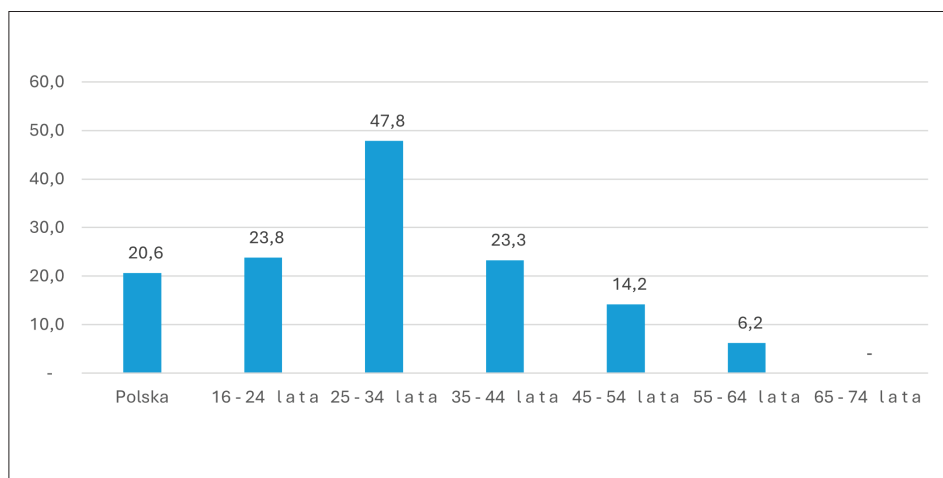
Wykres 7. Osoby posiadające podstawowe umiejętności rozwiązywania problemów

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Podsumowując, podstawowe umiejętności cyfrowe wśród najmłodszych mieszkańców województwa lubuskiego dotyczą przede wszystkim korzystania z informacji i danych oraz tworzenia treści cyfrowych. Wsparcia wymaga tu zatem obszar bezpieczeństwa, rozwiązywania problemów, ale także współpracy

i komunikacji. Najstarsi mieszkańcy województwa wymagają natomiast wsparcia w zakresie podstawowych umiejętności komunikacji i współpracy oraz rozwiązywania problemów z wykorzystaniem technologii ICT, a dodatkowo poszerzenie umiejętności tworzenia treści cyfrowych mogłoby ułatwić procesy włączania społecznego, między innymi dzięki uczestnictwu osób starszych w e-edukacji.

Dane GUS wskazują, że osób posiadających ponadpodstawowe umiejętności cyfrowe jest nieco mniej niż 21%. Oznacza to, że co piąty mieszkaniec Polski deklaruje posiadanie umiejętności cyfrowych opanowanych w stopniu ponadpodstawowym. Wśród najstarszych Lubuszan takie deklaracje się nie zdarzają, a w kategorii 55-64 lata dotyczy to tylko nieco ponad 6% badanych. Zdecydowanie wyróżnia się na tym tle kategoria osób między 25 a 34 rokiem życia. Niemal 48% Lubuszan w tym wieku posiada ponadpodstawowe umiejętności cyfrowe. Dodatkowo co piąty najmłodszy mieszkaniec województwa deklaruje posiadanie ponadpodstawowych umiejętności cyfrowych.

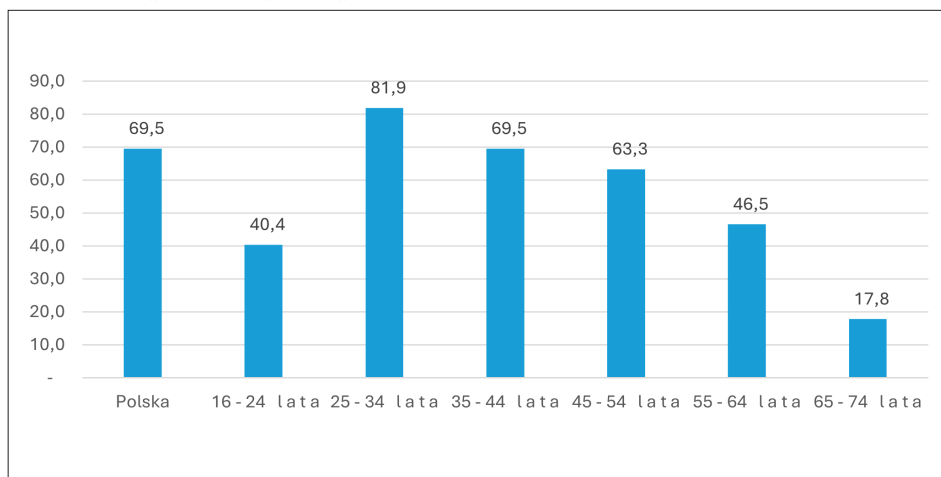

Wykres 8. Osoby posiadające ponadpodstawowe umiejętności cyfrowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Ponadpodstawowe umiejętności cyfrowe korzystania z informacji i danych ma niemal 70% mieszkańców Polski. Na tym tle mieszkańcy województwa lubuskiego w wieku od 25 do 54 lat wypadają dobrze lub lepiej, jak w przypadku kategorii 25-34 lata, w której deklaracje posiadania ponadpodstawowych umiejętności składa niemal 82% badanych. Dane GUS wskazują, że zdecydowanie niżej niż przeciętny Polak swoje umiejętności korzystania z informacji i danych oceniają Lubuszanie w wieku 16-24 lata (przypomnijmy, że jednocześnie stosunkowo często oceniali te umiejętności jako podstawowe) oraz Lubuszanie w wieku 55-64

lata – 46,5% wskazań. Najślabiej ponownie wygląda poziom umiejętności najstarszych Lubuszan. Tylko niespełna 18% z nich deklaruje, że korzysta z informacji i danych na poziomie ponadpodstawowym.

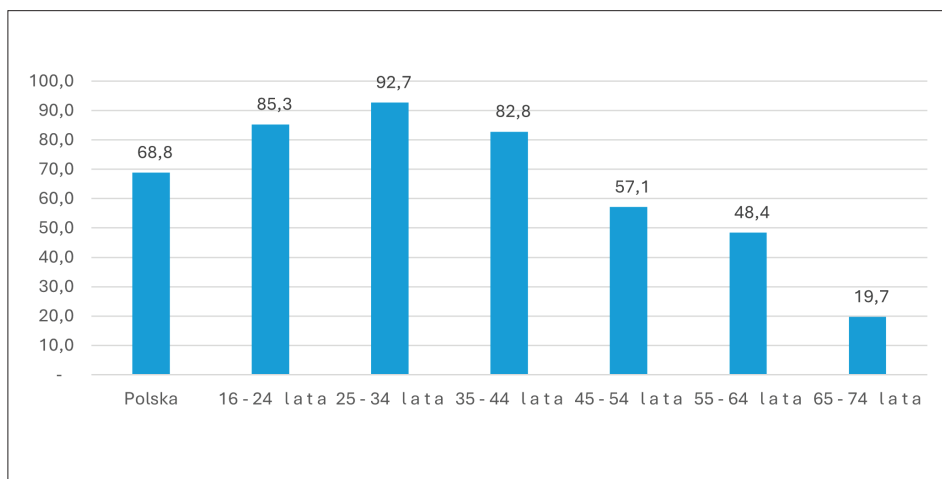
Wykres 9. Osoby posiadające ponadpodstawowe umiejętności korzystania z informacji i danych

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Poziom drugiej z diagnozowanych umiejętności – komunikacji i współpracy, jest wśród osób o ponadpodstawowych umiejętnościach cyfrowych zróżnicowany w taki sposób, że wraz z wiekiem odsetek takich deklaracji jest wysoki, a zaczyna spadać dopiero w kategorii powyżej 45 roku życia. Już tylko mniej niż 20% badanych w wieku 65 lat i więcej ocenia swoje umiejętności komunikowania się i współpracy z wykorzystaniem ICT jako ponadpodstawowe.

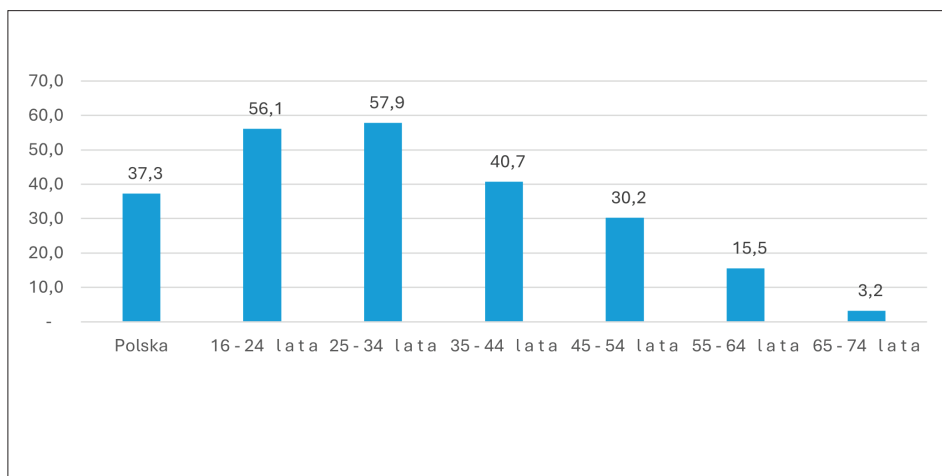
Ponadpodstawowe umiejętności tworzenia treści cyfrowych posiadają mieszkańcy województwa lubuskiego w wieku 16-44 lata. Najlepiej radzą sobie w tym obszarze osoby w wieku 25-34 lata, najślabiej natomiast osoby najstarsze, znacznie poniżej przeciętnej dla całego kraju.

Najczęściej posiadanie podstawowych umiejętności związanych z bezpieczeństwem korzystania z technologii ICT deklarują osoby w wieku 25-34 lata, co tak- że dobrze koresponduje z interpretacją o zawodowych wymaganiach, którym muszą sprostać osoby w tym wieku. Przypomnijmy, że wśród najstarszych badanych tylko co dziesiąty deklaruje posiadanie podstawowych umiejętności cyfrowych dotyczących bezpieczeństwa. W przypadku umiejętności ponadpodstawowych deklaracje takie wśród najstarszych Lubuszan zdarzają się incydentalnie. Warto zatem podkreślić, że istotna część działań edukacyjnych skierowanych do najstarszej kategorii Lubuszan powinna dotyczyć podstaw zachowania bezpieczeństwa danych osobistych oraz bezpiecznego korzystania z technologii ICT.

Wykres 10. Osoby posiadające ponadpodstawowe umiejętności w zakresie komunikacji i współpracy

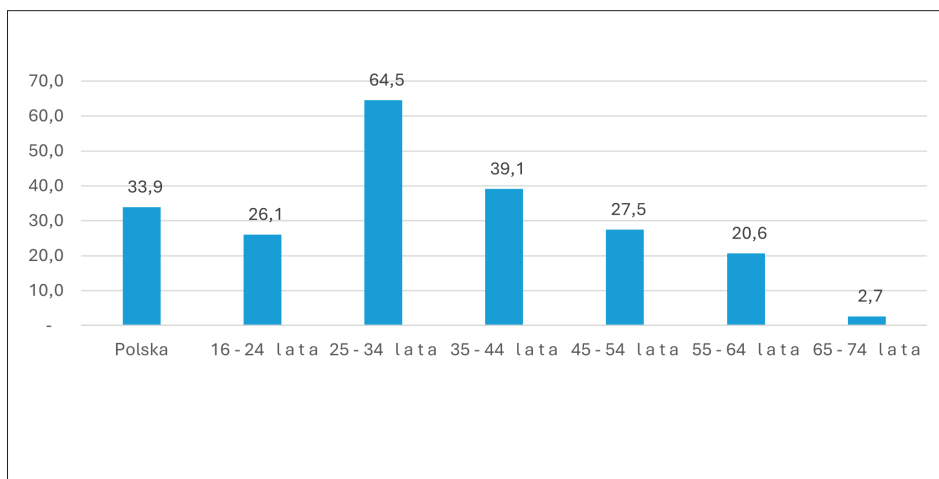
Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Wykres 11. Osoby posiadające ponadpodstawowe umiejętności w zakresie tworzenia treści cyfrowych

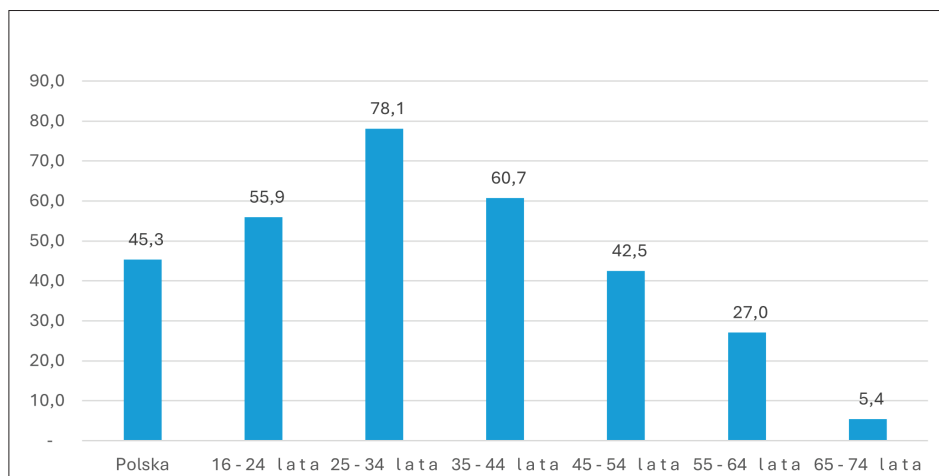
Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Co ciekawe, mieszkańcy województwa lubuskiego w wieku 16-44 lata, częściej niż mieszkańcy Polski, posiadają ponadpodstawowe umiejętności rozwiązywania problemów związanych z wykorzystaniem technologii ICT. Wyjaśnieniem tego zjawiska może być opisywany na wstępie proces cyfryzacji, który w województwie lubuskim miał szczególny przebieg i w wielu przypadkach stanowił przykład roz-

Wykres 12. Osoby posiadające ponadpodstawowe umiejętności związane z bezpieczeństwem

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

Wykres 13. Osoby posiadające ponadpodstawowe umiejętności rozwiązywania problemów

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS.

wiązań pionierskich. Stąd wśród Lubuszan diagnozowane są ponadpodstawowe umiejętności związane z codziennym użytkowaniem rozwiązań ICT. Ponownie niepokój budzi bardzo niski odsetek wskazań dotyczących ponadpodstawowych umiejętności w tym obszarze wśród najstarszych Lubuszan. Tylko 27% osób w wieku 55-64 lata i 5,4% osób w wieku 65-74 lata ma ponadpodstawowe umie-

jętności rozwiązywania problemów i jest to wynik znacząco niższy niż przeciętny w skali kraju.

Ostatnią interesującą kategorią są osoby posiadające doświadczenie w korzystaniu z Internetu, ale nieposiadające określonych umiejętności cyfrowych. Skupmy się na szczególnej sytuacji osób z najstarszej i najmłodszej kategorii wiekowej.

Na uwagę zasługuje interesująca, ale wymagająca pilnych działań, sytuacja, w której kategoria najmłodsza, a więc osoby w wieku 16-24 lata, posiadająca doświadczenie w korzystaniu z Internetu, jest jednocześnie bardzo słabo przygotowana do świadomego korzystania z informacji i danych za pomocą technologii ICT, nie posiada umiejętności rozwiązywania problemów niemal równie często, jak osoby z kategorii najstarszej, a co więcej, jest także najliczniej reprezentowana wśród osób mających podstawowe braki w zakresie bezpieczeństwa poruszania się w Internecie i korzystania z ICT. Natomiast nie ma wśród tej kategorii badanych takich osób, które nie posiadałyby żadnych umiejętności komunikacji i współpracy, co oznacza, że nie mając wiedzy i umiejętności z zakresu pozostałych kompetencji cyfrowych, narażają się na negatywne skutki korzystania z Internetu, w tym nawiązywania relacji.

W przypadku kategorii najstarszych mieszkańców województwa, którzy posiadają doświadczenia w korzystaniu z Internetu, widać wyraźne deficyty umiejętności komunikacji i współpracy oraz rozwiązywania problemów. Z tymi obszarami nie mają niemal żadnych trudności osoby w wieku 25-54 lata. W przypadku osób z najstarszych kategorii wiekowych wydaje się zatem kluczowe zapewnienie optymalnych warunków dla nabywania umiejętności komunikacyjnych i radzenia sobie z codziennością cyfrową, co przełoży się na zmniejszenie poczucia wykluczenia i umożliwi szerszy dostęp do e-usług.

Perspektywy rozwoju umiejętności cyfrowych

W polityce spójności 2021-2027 kluczowe z perspektywy rozwoju umiejętności cyfrowych mieszkańców krajów UE są dwa cele: CP1. Bardziej inteligentna Europa przez innowacje, cyfryzację, transformację gospodarczą oraz wsparcie dla małych i średnich przedsiębiorstw oraz CP3. Lepiej połączona Europa ze strategiczną infrastrukturą transportową i sieciami cyfrowymi. Oba cele strategiczne wskazują na priorytetowe miejsce procesów cyfryzacji w długoterminowej perspektywie. Wynika to z tego, że rewolucja cyfrowa, będąca zjawiskiem globalnym, wywołuje nowe procesy społeczne, a implementacja technologii ICT istotnie stymuluje rozwój społeczeństwa informacyjnego. Zmiany w stylu życia coraz częściej wynikają z konieczności korzystania z cyfrowych produktów i usług, zarówno w gospodarstwach domowych, jak i w przestrzeni publicznej. Spodziewamy się, że zmiany te, najczęściej ułatwiające codzienne funkcjonowanie, mogą się przyczynić

nić do podniesienia jakości życia mieszkańców województwa. Nabywanie nowych i podnoszenie poziomu posiadanych już umiejętności cyfrowych są determinowane przez nieustanny rozwój technologii informacyjnych, a przez to wzrost dostępności usług cyfrowych, takich jak e-bankowość, e-administracja, e-edukacja, telemedycyna czy zakupy online, z których korzystanie staje się codziennością. Warto podkreślić inkluzywny charakter wielu przedsięwzięć z obszaru technologii ICT. W tym kontekście poprawa poziomu umiejętności cyfrowych najstarszych mieszkańców województwa wydaje się pilną potrzebą. Lepszy dostęp i wzrost umiejętności korzystania przez osoby najstarsze z technologii ICT stanowi jedną z odpowiedzi na aktualne trendy dotyczące starzenia się społeczeństwa i związanej z tym konieczności zapewnienia opieki, także zdrowotnej dla tej kategorii osób, przy jak najmniejszym obciążeniu pozostałych kategorii wiekowych (Nowak 2016).

Na poziomie Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030⁶ znajdziemy zapisy mówiące o tym, że za kluczowe uznaje się:

- rozwój infrastruktury, systemów informatycznych i cyfryzacji usług publicznych, umożliwiających korzystanie z nich online w domu; rozwój e-usług i kompetencji cyfrowych społeczeństwa,
- motywowanie młodzieży i dorosłych do systematycznego podnoszenia poziomu kompetencji cyfrowych, wzmacnianie cyfryzacji sektora edukacji i bibliotek,
- tworzenie warunków do inteligentnej reindustrializacji, transformacji cyfrowej firm i rozwoju przemysłu 4.0,
- prowadzenie rzetelnej polityki informacyjnej dla mieszkańców, z wykorzystaniem technik cyfrowych.

Poprzez realizację celu operacyjnego 4.5: Rozwój e-usług i kompetencji cyfrowych społeczeństwa władze województwa deklarują zabieganie o:

[...] rozwój e-administracji i dostępności cyfrowej; zwiększenie dostępności do e-usług publicznych wyższego rzędu; rozwój istniejących oraz wdrożenie nowych e-usług z zakresu społeczeństwa informacyjnego w administracji publicznej, propagowanie informacji o dostępności e-usług z zakresu społeczeństwa informacyjnego, budowanie kompetencji cyfrowych w społeczeństwie; wspieranie edukacji cyfrowej dzieci i młodzieży, w szczególności w zakresie programowania; zapobieganie wykluczeniu cyfrowemu, szczególnie w zakresie edukacji seniorów, poprzez wykorzystanie cyfrowych nośników informacji i systemów e-usług.

Wydaje się więc, że na poziomie zapisów deklaracyjnych w dokumentach strategicznych oraz na podstawie oceny dotychczasowej aktywności podmiotów odpowiedzialnych za przebieg procesów cyfryzacji na poziomie województwa, można spodziewać się intensywnych działań na rzecz upo-

⁶ Uchwała NR XXVIII/397/21 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 15 lutego 2021 r.

wszechnienia umiejętności cyfrowych. Działania te warto skierować przede wszystkim do dwóch kategorii mieszkańców województwa – najmłodszych (najaktywniejszych cyfrowo i jednocześnie, jak wynika z danych GUS, najsłabiej do takiego poziomu aktywności przygotowanych) (Ogonowska, Walecka-Rynduch 2022) oraz najstarszych, do których z kolei kierowanych jest wiele e-usług, które mogą poprawić jakość życia tej kategorii mieszkańców województwa.

Bibliografia

- Babis H. (2018), *Kompetencje cyfrowe w polityce innowacyjnej Polski i Unii Europejskiej*, „Ekonomiczne Problemy Usług”, 131(2/1), 31-38.
- Czarnecka M., Kelm H., Koczur W. (2023), *Wykluczenie cyfrowe seniorów w zakresie korzystania z usług społecznych w Polsce w dobie demograficznego starzenia się ludności*, „Optimum. Economic Studies”, 1(111), 89-106.
- Ćwiek M. (2018), *Wykluczenie cyfrowe w Polsce na tle Unii Europejskiej*, „Ekonomiczne Problemy Usług”, 131(2/2), 217-224.
- Krztoń W. (2015), *XXI wiek – wiekiem społeczeństwa informacyjnego*, „Modern Management Review”, 20(3), 101-112.
- Kujawski J. (2018), *Wykluczenie cyfrowe jako forma wykluczenia społecznego. Przypadek Polski*, „Media i Społeczeństwo”, 9, 252-260.
- Nowak P.A. (2016), *Włączenie cyfrowe jako element polityki społecznej*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, 17(4.2), 161-173.
- Ogonowska A., Walecka-Rynduch A. (2022), *Kompetencje cyfrowe młodych dorosłych: modele ramowe a rzeczywiste profile kompetencji. Analiza przyczynkowa*, „AUPC Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia”, 20, 624-640.
- Orłowska M., Błeszyńska K.M. (2020), *Edukacja a kompetencje cyfrowe seniora*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja”, 18(2), 143-164.
- Rozkrut M. (2018), *Kompetencje cyfrowe społeczeństwa informacyjnego*, „Studia i Prace WNEiZ US”, 54/3, 347-360.
- Vuorikari R., Kluzer S., Punie Y. (2022), *DigComp 2.2. Ramy kompetencji cyfrowych dla obywateli z nowymi przykładami wiedzy, umiejętności i postaw*, tłum. K. Urban, Fundacja ECCC, https://www.digcomp.pl/wp-content/uploads/2023/03/DigComp2.2_TEXT_pl_.pdf [dostęp: 27.10.2024].

Karolina Godzisz

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID 0000-0001-9546-1616

Korzyści działań podejmowanych przez organy administracji publicznej w sferze ograniczenia poziomu niskiej emisji przy wykorzystaniu funduszy europejskich – studium przypadku województwa lubuskiego

Wstęp

W myśl obowiązującej ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 roku Prawo ochrony środowiska terminem „emisja” definiujemy „wprowadzanie bezpośrednio lub pośrednio, w wyniku działalności człowieka, do powietrza, wody, gleby lub ziemi: substancji bądź energii takich jak ciepło, hałas, wibracje lub pola elektromagnetyczne”. Pojęciem niskiej emisji określa się emisje szkodliwych pyłów i gazów na niewielkiej wysokości. W tym przypadku chodzi o emitory (kominy i inne źródła emisji) znajdujące się na wysokości nie większej niż 40 metrów.

Wprowadzane do powietrza na tej wysokości zanieczyszczenia gromadzą się wokół miejsca powstania, wyrządzając szkody lokalnie (zazwyczaj są to miejsca zwartej zabudowy mieszkalnej) (Graboś i in. 2014). Niska emisja to problem związany z emisją szkodliwych pyłów i gazów będących wynikiem nieefektywnego spalania paliw (węgla kamiennego, węgla drzewnego, benzyny, oleju napędowego itp.) w domowych kotłowniach, piecach, kominkach, a także pojazdach używanych w transporcie drogowym. Głównymi lokalnymi źródłami zanieczyszczeń jest emisja antropogeniczna pochodząca z kominów domów (emisja powierzchniowa) ogrzewanych indywidualnie oraz transport samochodowy (emisja liniowa), który wpływa na stężenia zanieczyszczeń zwłaszcza na obszarach bezpośrednio sąsiadujących z drogami o znacznym natężeniu ruchu. Znaczący udział w stężeniach zanieczyszczeń w powietrzu na terenie województwa lubuskiego ma ich napływ z obszaru Polski oraz z Europy (Mirowski, Orzechowska 2015;

Dzikuć, Adamczyk 2015; Krauze-Biernaczyk i in. 2022). Niska emisja ma istotny wpływ na jakość powietrza. Nisko usytuowane źródła emisji często prowadzą do powstania wysokich stężeń zanieczyszczeń w strefie przebywania ludzi (Mirowski, Orzechowska 2015).

Samorząd lokalny odgrywa ważną rolę w kreowaniu gospodarki niskoemisyjnej i zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego. Działania władz lokalnych i regionalnych związane z poprawą efektywności energetycznej, rozwojem odnawialnych źródeł energii, technologiami niskoemisyjnymi i ekologicznym transportem publicznym, promowaniem nowych wzorców konsumpcji itp. wpisują się w ideę zrównoważonego rozwoju w zakresie gospodarki niskoemisyjnej (Maśloch 2015; Godzisz 2018, 2024, Du i in. 2020; Kumar, Majid 2020). Mnogość wyzwań środowiskowych, ekonomicznych, politycznych i społecznych stawianych samorządom sprawia, że sprawna realizacja tych działań wymaga od gmin nie lada wysiłku. Władze lokalne w obszarze polityki środowiskowej podejmują niezależne inicjatywy polityczne oraz wysyłają sygnały polityczne na poziom krajowy i ponadnarodowy, a przedstawiciele władz lokalnych odgrywają aktywną rolę w procesach związanych z międzynarodowymi negocjacjami klimatycznymi (Burch i in. 2014). Władze lokalne sprawują kontrolę nad krytycznymi źródłami emisji w swoich jurysdykcjach i właśnie tam wykazują zaangażowanie w łagodzenie zmian klimatu (Bulkeley, Betsill 2005). Skala lokalna jest również miejscem, w którym odczuwane będą umiarkowane i potencjalnie katastrofalne skutki zmian klimatu (np. Wilbanks, Sathaye 2007; Pasquini, Shearing 2014).

Samorzady terytorialne pełnią podwójną rolę w transformacji społecznej: transformując się w ramach własnej organizacji oraz pełniąc funkcję katalizatora transformacji w społeczności lokalnej. Transformacja dotyczy łagodzenia skutków dla społeczeństwa niskoemisyjnego i budowania odpornych społeczności (Amundsen i in. 2018). Ponadto samorzady lokalne mogą wpływać na skutki zmiany klimatu, ich adaptację i łagodzenie poprzez planowanie zagospodarowania przestrzennego, gospodarkę odpadami, usługi opieki zdrowotnej, inwestycje w infrastrukturę i rozwój społeczny (Burch 2010). Zrównoważona transformacja samorządów wymaga, aby władze lokalne stały się bardziej odporne i zdolne do łagodzenia problemów środowiskowych, poprawy warunków życia (np. poprzez zapewnienie dofinansowania do wymiany nieefektywnych źródeł ciepła u mieszkańców i wydajnego transportu publicznego), dążyły do wzrostu gospodarczego, promowania równości i sprawiedliwości wśród obywateli oraz zapewnienia przyzwoitej jakości usług poprzez wspieranie powstających technologii i innowacji (De Jong i in. 2015; Leichenko 2011).

Współcześnie w organizacjach podkreśla się konieczność systemowego ujęcia organizacji również w zarządzaniu podmiotami administracji publicznej, zwraca-

jąc uwagę na korzyści ekonomiczne, społeczne lub zminimalizowanie strat organizacji i jej otoczenia (Kožuch 2004; Płaczek 2020).

W niniejszym opracowaniu wykorzystano miernik korzystności działań podejmowanych przez organy administracji publicznej w sferze ograniczenia poziomu niskiej emisji przy wykorzystaniu funduszy europejskich. Korzystność to miernik, przy którym wynik użyteczny W będzie większy od poniesionych kosztów działania K (Jełowicki 1998; Kobylińska 2013).

Inwestycje obniżające poziom niskiej emisji pochłaniają zazwyczaj duże nakłady finansowe. Korzyści ekonomiczne, społeczne i środowiskowe wykorzystania środków publicznych na ten cel są bardzo ważne nie tylko ze względu na ich ograniczony charakter, ale także na społecznie znaczącą kwestię ochrony środowiska. Umiejętne wykorzystanie środków własnych i zewnętrznych źródeł finansowania wymaga również zmian w zarządzaniu i przekazywaniu wiedzy na temat przeciwdziałania emisjom na niskich wysokościach na szczeblu centralnym i lokalnym (Czyżewski i in. 2020; Aryanpur i in. 2022).

Celem badania jest ocena korzyści środowiskowych, ekonomicznych i społecznych działań władz lokalnych na poziomie gmin w województwie lubuskim w zakresie technologii niskoemisyjnych przy wykorzystaniu funduszy europejskich.

1. Metodologia badań

1.2. Opis próby badawczej

Badając korzystność realizacji programów ograniczających niską emisję w województwie lubuskim, przeprowadzono wieloletnie badania wśród 84 gmin z wykorzystaniem danych z Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego. Obszar terytorialny badania ograniczono do regionu województwa lubuskiego, aby poznać motywy wpływające na podejmowanie przez gminy działań ograniczających poziom niskiej emisji przy wykorzystaniu funduszy unijnych. Drugą przesłanką do przeprowadzenia badań jest powszechna świadomość, że programy finansowe tego typu nie są najlepiej wdrażane w Polsce, choć wiemy już, iż przyczyną tego stanu rzeczy są głównie zbyt małe zachęty finansowe do transformacji energetycznej. Ze względu na to, że badany region nie jest reprezentatywny dla wszystkich regionów w Polsce, przyjęte podejście implikuje konieczność kontynuacji analogicznych badań w innych województwach.

1.2. Opis zmiennych

Zgodnie z założonym celem badawczym, zmienna zależna informuje o otrzymanym dofinansowaniu z funduszy unijnych na działania obniżające niską emisję.

Do zmiennych niezależnych – istotnie wpływających na skuteczność w pozyskiwaniu środków na działania związane z ograniczeniem niskiej emisji z fun-

duszy unijnych w województwie lubuskim – należą następujące czynniki: liczba mieszkańców, wnioskowana kwota dofinansowania przez gminę, gmina nie otrzymała dofinansowania, rodzaje emisji (emisje z przydomowych kotłowni, emisja z transportu), dokumenty strategiczne (Strategia Rozwoju Gminy, Plan Gospodarki Niskoemisyjnej umieszczony na stronie internetowej), Regionalny Program Operacyjny – Lubuskie (RPO Lubuskie), wysokość otrzymanego dofinansowania (dofinansowanie 3-5 mln zł, dofinansowanie 5-10 mln zł, dofinansowanie 10-15 mln zł, dofinansowanie pow. 15 mln zł), działania podejmowane przez samorządy (termomodernizacja budynków, wymiana kotłów grzewczych, rozbudowa transportu publicznego, zakup autobusów zeroemisyjnych, wymiana oświetlenia ulicznego, zakup kolektorów słonecznych, wymiana kotłów na opalanie biomasą i biogazem).

1.3. Metody ekonometryczne

Z powodu jakościowej natury zmiennych zależnych i specyfiki próby badawczej, zdecydowano o zastosowaniu regresji krokowej. Metoda ta umożliwia wprowadzenie do modelu tylko tych zmiennych, predyktorów, które istotnie przewidują zmienną zależną. Zatem z mnogości czasem zbędnych zmiennych uzyskiwane są te, które rzeczywiście mają wpływ na predykcję zmiennej zależnej. Metoda krokowa pozwala na eliminację problemu współliniowości, czyli silnie skorelowanych ze sobą predyktorów. Kolejno wprowadzane predyktory biorą również pod uwagę wzajemną korelację pomiędzy nimi.

Obliczeń dokonano na poziomie istotności $\alpha = 0,1$, $\alpha = 0,05$, $\alpha = 0,01$. Istotność statystyczna modeli jest określana na podstawie statystyki chi-kwadrat Walda, a weryfikacja istotności parametrów za pomocą statystyki t-Studenta, opartej na asymptotycznych standardowych błędach ocen.

Do weryfikacji modelu zastosowano test Fishera-Snedecora i t-Studenta dla współczynników modelu. Przy założeniu, że błędy (reszty) mają rozkład normalny (Bitner 2007). Proces weryfikacji obejmował także badanie własności reszt (składowików losowych) modelu regresji: zgodność z rozkładem normalnym, występowanie zjawiska autokorelacji reszt modelu oraz homoskedastyczność. Podstawą przyjęcia modelu do wnioskowania statystycznego jest określenie jego własności predykcyjnych na podstawie analizy rozkładu reszt regresyjnych (Hair i in. 2009). W tym celu sporządzono wykres normalności reszt. Homoskedastyczność składnika losowego została zdiagnozowana na podstawie wykresów rozrzutu reszt względem wartości przewidywanych (teoretycznych). Równomierne ułożenie punktów na tych wykresach jest potwierdzeniem jednorodności wariancji reszt modelu (Rabiej 2012).

2. Wyniki

W opracowanym modelu ekonometrycznym przedstawiono ocenę korzystności działań władz lokalnych na poziomie gmin w województwie lubuskim w działaniach w zakresie technologii niskoemisyjnych. Można ją określać jako wielkość mianowaną (wymiarową) definiowaną w jednostkach cenności. Działanie jest korzystne, gdy osiągnięty wynik użyteczny jest wyższy od poniesionych kosztów działania (Kozień 2020).

W tabeli 1 przedstawiono wyniki oszacowanego metodą krokową modelu regresji wielorakiej, w którym zmienną objaśnianą jest wskaźnik korzystności działań podejmowanych przez organy administracji publicznej w sferze ograniczenia poziomu niskiej emisji przy wykorzystaniu funduszy europejskich. Stanowi on różnicę między otrzymanym wynikiem a kosztami działania, można go wyrazić za pomocą wzoru:

$$W_{UM} = UM - kw$$

gdzie:

W_{UM} – Wskaźnik Korzystności dofinansowania z projektów unijnych zarządzanych przez Urząd Marszałkowski względem wydatków własnych gminy na działania obniżające niską emisję,

UM – dofinansowanie z projektów unijnych,

kw – wydatki własne gmin na działania obniżające niską emisję.

Analiza wyników estymacji parametrów modelu wskazuje, iż dwadzieścia rozpatrywanych zmiennych objaśniających ma statystycznie istotny wpływ na korzystności wynikające z dofinansowania z funduszy unijnych względem wydatków własnych gminy na działania obniżające niską emisję.

W tabeli 1 widoczne są korzyści w gminach, w których mieszka więcej niż 100 tys. mieszkańców. Miasta są głównym motorem zmian społeczno-gospodarczych (Standar i in. 2022). Działają one jako liderzy zmian klimatycznych, którzy podejmują działania dobrowolnie, mniejsze gminy (5-10 tys. mieszkańców) są z reguły ich naśladowcami, wymagającymi zewnętrznych zachęt, a nawet wprowadzenia obowiązkowych standardów do działania (Fuhr i in. 2018).

Tabela 1. Wyniki estymacji parametrów modelu liniowego opisującego korzystność dofinansowania z funduszy unijnych względem wydatków własnych gminy na działania obniżające niską emisję

Wyszczególnienie	Parametr	Błąd standardowy	Statystyka t-Studenta	p-value
5-10 tys. mieszkańców	-0,072590	0,024296	-2,98774	0,005187
Pow. 100 tys. mieszkańców	0,454123	0,051062	8,89354	0,000000
Wnioskowana (nieotrzymana) kwota dofinansowania przez gminę	0,062985	0,026160	2,40768	0,021627
Gmina nie otrzymała dofinansowania	-0,098197	0,041528	-2,36457	0,023901
Dofinansowanie 3-5 mln zł	0,062069	0,022177	2,79875	0,008391
Dofinansowanie 5-10 mln zł	0,146056	0,023352	6,25467	0,000000
Dofinansowanie 10-15 mln zł	-0,059197	0,026777	-2,21071	0,033885
Dofinansowanie pow. 15 mln zł	0,486931	0,027890	17,45886	0,000000
RPO Lubuskie	-0,173287	0,044602	-3,88514	0,000449
Emisje z przydomowych kotłowni	-0,170466	0,063814	-2,67130	0,011511
Emisja z transportu	-0,195544	0,058239	-3,35760	0,001948
Strategia Rozwoju Gminy	0,045140	0,020377	2,21525	0,033544
Plan Gospodarki Niskoemisyjnej umieszczony na stronie internetowej	-0,121869	0,044067	-2,76550	0,009119
Termomodernizacja budynków	0,129928	0,044091	2,94683	0,005763
Wymiana kotłów grzewczych	0,086811	0,030878	2,81141	0,008129
Rozbudowa transportu publicznego	0,097128	0,025957	3,74185	0,000674
Zakup autobusów zeroemisyjnych	-0,096759	0,026624	-3,63420	0,000911
Wymiana oświetlenia ulicznego	-0,097916	0,029915	-3,27313	0,002446
Zakup kolektorów słonecznych	0,083639	0,040408	2,06983	0,046134
Wymiana kotłów na opalanie biomasą i biogazem	0,071226	0,028964	2,45912	0,019173

Współczynnik determinacji R ²	0,990868438
Skorygowany współczynnik determinacji R ²	0,982811177
Statystykę Fishera F(30,34) p-value	122,978326 0,0001
Błąd standardowy estymacji	885447,332
Test Durбина-Watsona: statystyka testowa DW seryjna korelacja reszt	2,053767 -0,0406241

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań przy wykorzystaniu oprogramowania Statistica.

Widoczne są korzyści płynące z działań samorządów w kierunku wnioskowania o dofinansowanie na niską emisję, co pokrywa się z brakiem korzyści, gdy gmina go nie otrzymała. Każdy kolejny wniosek o dofinansowanie działań ograniczających poziom niskiej emisji korzystnie wpływa na obniżenie wydatków własnych gmin. Jednocześnie przyczynia się do ożywienia samorządów inwestujących w gospodarkę niskoemisyjną i zwiększa świadomość ekologiczną jej mieszkańców. Pewnym zagrożeniem w tej sytuacji jest fakt, że priorytety w finansowaniu ze środków unijnych zmieniają się w zależności od okresu programowania. Gminy natomiast muszą działać według aktualnych i ciągle zmieniających się potrzeb, a nie dostępnych programów finansowych. Należy również zwrócić uwagę na fakt, że gospodarka niskoemisyjna nie zawsze jest traktowana jako priorytetowy cel działań gminnych.

Poziom otrzymanego dofinansowania wskazuje, że samorządy, które otrzymały dofinansowanie na poziomie 15 mln zł i więcej uzyskują najwyższe korzyści ekonomiczne i społeczne. Pozytywny wpływ utrzymuje się również przy średnio-małym dofinansowaniu na poziomie od 3 mln zł do 10 mln zł. Wątpliwe korzyści występują przy średnim poziomie projektów od 10 mln zł do 15 mln zł. Prawdopodobnie wynika to z tego, że gminy otrzymujące duże dofinansowanie mają doświadczenie w pozyskiwaniu funduszy zewnętrznych. Samorządy finansujące inwestycje o średnio-małych kosztach uzyskują korzyści poprzez obniżenie kosztów własnych na te cele. Natomiast projekty o średnim dofinansowaniu angażować muszą wyższe kwoty z własnych funduszy, choć czas poświęcony na przygotowanie wniosków dających realne szanse na dofinansowanie projektów jednorazowych i długoterminowych w każdej kwocie dofinansowania jest porównywalny. Może to wynikać z niedoszacowania inwestycji, wzrostu cen, a co za tym idzie konieczności wydatkowania funduszy własnych.

Co ciekawe, z badań wynika, że niekorzystny wpływ mają fundusze Regionalnego Programu Operacyjnego. Może to wynikać z faktu, że działania prośrodowi-

skowe są rozwiązywane według aktualnych potrzeb, a nie dostępnych programów finansowych. Ekonomiczne korzyści spadają, jednak wyższe zaangażowanie gmin zwiększa korzyści społeczne.

Do powstania niskiej emisji w dużej mierze przyczyniają się przestarzałe kotły węglowe, w których w nieefektywny sposób spalany jest z reguły niskiej jakości węgiel o słabych parametrach grzewczych (Dzikuć i in. 2019; Gawlik, Mokrzycki 2019). Kolejnym ważnym źródłem zanieczyszczeń są emisje z transportu drogowego. W Polsce dominują stare i nieekologiczne samochody, a ich liczba z roku na rok rośnie, przyczyniając się do nadmiernej emisji szkodliwych substancji i gazów cieplarnianych do powietrza (Rabiej-Sienicka i in. 2022). Mniejszy udział mają samochody z napędem elektrycznym i hybrydowym. Udział zanieczyszczeń z sektora transportu drogowego w Polsce różni się w zależności od województwa. Zależy to m.in. od takich czynników jak gęstość zaludnienia, natężenie ruchu i liczba dróg (Godzisz i in. 2021). Pokrywa się to z wynikami przeprowadzonych badań, wskazując na niekorzystny wpływ zanieczyszczeń. Spadek dofinansowania na ten cel lub wzrost wydatków gminnych powoduje niekorzystny wpływ emisji z kotłów grzewczych lub transportu, nie zapominając o kosztach środowiskowych i zdrowotnych.

Działania prośrodowiskowe wymagają długofalowych planów. Organy wykonawcze gmin mają obowiązek sporządzenia odpowiednich dokumentów strategicznych w celu poprawnej realizacji polityki ochrony środowiska. Strategia rozwoju gminy – mimo że nie jest obowiązkowa – traktowana jest jako podstawowy i najważniejszy dokument samorządu lokalnego, kierujący wytyczne dla dokumentów wdrożeniowych i planowania przestrzennego. Może być przygotowywana na poziomie gminy lub zrzeszenia gmin w celu planowania działań rozwojowych wykraczających (lub oddziałujących) poza granice administracyjne jednostki terytorialnej, stwarzając możliwość zaangażowania mieszkańców i innych aktorów. Strategia Rozwoju Gminy ma na celu diagnozę najważniejszych uwarunkowań i potrzeb rozwojowych oraz określenie potencjału gminy. Określa obszary, cele i działania polityki społeczno-ekonomicznej na poziomie lokalnym w perspektywie najbliższych lat. Co ważne, strategia musi określać ramy finansowe i źródła finansowania, stanowiąc ramy strategiczne dla aplikowania o środki unijne (Hoinkis i in. 2020). Możliwość finansowania działań ujętych w strategii rozwoju gminy korzystnie wpływa na zmniejszenie wydatków własnych na te cele.

Inaczej sprawa wygląda z Planem Gospodarki Niskoemisyjnej (PGN) umieszczonym na stronie internetowej gminy. Pomimo braku ustawowego obowiązku tworzenia go, to decyzją rad gmin i społeczności lokalnych jest stanowiony, ponieważ gminy dostrzegają korzyści wynikające ze sporządzenia takiego dokumentu. Jest on konieczny, by pozyskać fundusze unijne w latach 2014–2020 i krajowe na dofinansowanie inwestycji związanych z ochroną atmosfery, efektywnością

energetyczną i odnawialnymi źródłami energii (OZE) w latach 2016–2020. Konieczność opracowania i realizacji PGN wynika ze zobowiązań określonych w ratyfikowanym przez Polskę Protokole z Kioto oraz w pakiecie klimatyczno-energetycznym, przyjętym przez Komisję Europejską w grudniu 2008 roku. Udostępnienie PGN do publicznej wiadomości na stronie internetowej gminy sprawia, że popyt mieszkańców na podjęcie działań związanych z ograniczeniem niskiej emisji przez samorządy rośnie, wzrasta świadomość ekologiczna, niezależnie od pozyskanego na ten cel dofinansowania.

Inwestycje wdrażane przez samorządy finansowane z projektów unijnych z reguły korzystnie wpływają na obniżenie niskiej emisji. Na poziomie lokalnym i gminnym większość wysiłków koncentruje się na sektorze energetycznym i dotyczy środków w zakresie efektywności energetycznej (głównie na własnych nieruchomościach i działalności gminy), oszczędzania energii i wytwarzania energii odnawialnej. Interwencja nie skupia się na wydajności (tj. robieniu więcej przy tym samym nakładzie), ale na aktywnym zmniejszaniu przerobu energii i zasobów, a tym samym na wystarczalności (Hausknost i in. 2018). Z tabeli 1 wynika, że działania związane z termomodernizacją budynków (Basińska i in. 2020; Gołąbeska 2021), wymianą kotłów grzewczych w budynkach podległych gminie (Feng i in. 2021), a także, w znikomym stopniu, zastosowaniem alternatywnych źródeł energii w tym zakupem kotłów na biomasę (Sharma i in. 2021) i biogaz (Lyubov i in. 2022) lub kolektorów słonecznych (Krawczyk i in. 2020) są pokrywane głównie z funduszy zewnętrznych, co wpływa korzystnie na obniżenie kosztów własnych gminy.

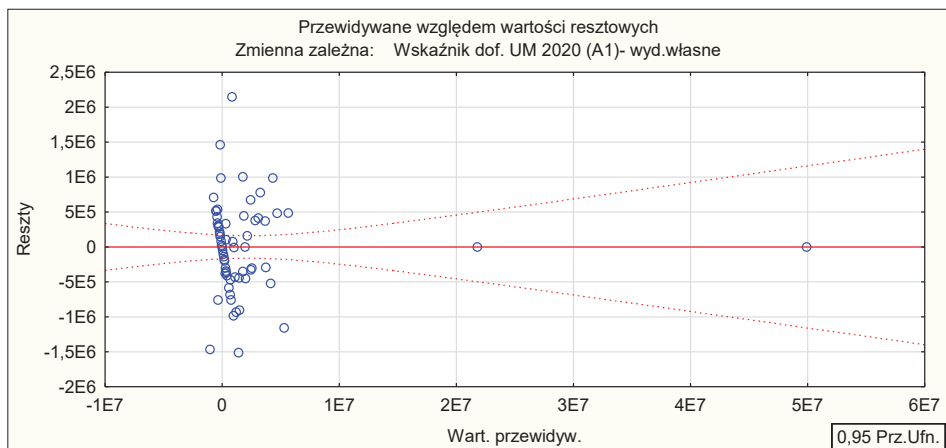
Podobny korzystny wpływ ma rozbudowa transportu publicznego. Budowa i utrzymanie infrastruktury transportowej to działanie o silnym efekcie mnożnikowym, który tworzy miejsca pracy i napędza rozwój gospodarczy. Inwestycje związane z rozbudową transportu publicznego mogą obejmować budowę nowych linii transportowych lub połączeń, uzupełnienie istniejących sieci lub modernizację istniejącej infrastruktury. Korzyści płynące z tych inwestycji to dywersyfikacja środków transportu, redukcja wąskich gardeł, a także korzyści środowiskowe jak oszczędność energii, redukcja emisji, a także korzyści pośrednie jak rozwój regionalny i zatrudnienie (Lupu 2019). Potencjał rozwojowy jest tym większy im bardziej nowoczesna jest infrastruktura transportowa.

Czynnikami destymulującymi w prezentowanym modelu są inwestycje związane z zakupem autobusów nisko- lub zeroemisyjnych oraz wymianą oświetlenia ulicznego. Wynika to z faktu, że gminy wiejskie nie posiadają własnych przedsiębiorstw transportu publicznego i koordynowanie systemów transportu publicznego zlecają podmiotom prywatnym lub sąsiadnim gminom. Nakłady na modernizację i wymianę infrastruktury oświetleniowej są związane z dużymi kosztami inwestycyjnymi oraz z trudnościami w planowaniu przestrzennym, wpływem na

środowisko i nieefektywnością administracyjną (Bachanek i in. 2021). Konsekwencją tych barier jest szybszy wzrost wydatków własnych na ten cel niż wysokość otrzymanego dofinansowania.

Wyniki przeprowadzonej analizy wskazują, że przyjęte zmienne niezależne pozwalają na wyjaśnienie 98,28% ogółu wariancji wartość dofinansowania do działań związanych z ograniczeniem niskiej emisji (skorygowane $R^2 = 0,9828$), co jest wynikiem istotnym statystycznie (statystyka F Fishera = 122,98; $p < 0,0005$). Oszacowany model spełnia założenia metody najmniejszych kwadratów. Autokorelacja rzędu I została zbadana przy użyciu testu Durбина-Watsona, potwierdzając, iż między resztami modelu nie występuje autokorelacja ($DW = 2,05$).

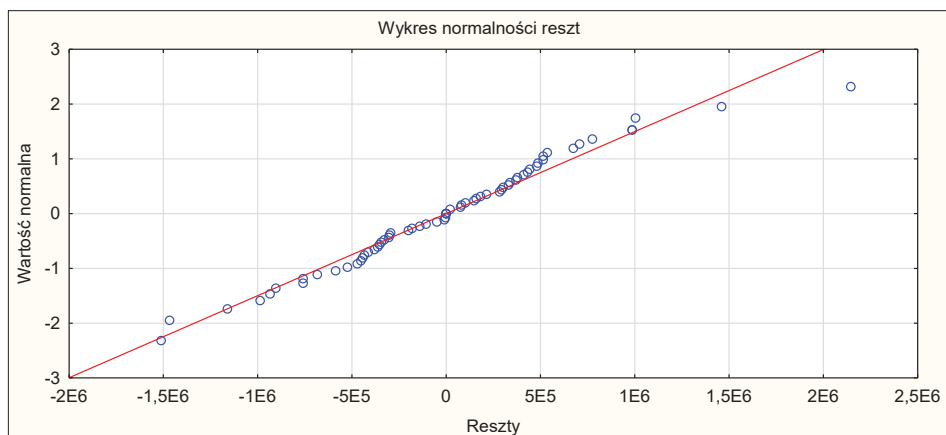
Homoskedastyczność wariancji składnika losowego potwierdzono metodą graficzną za pomocą oceny wzrokowej rozkładu reszt względem wartości przewidywanych (teoretycznych), co przedstawiono na rysunku 1.

Rysunek 1. Wykres rozrzutu reszt względem wartości przewidywanych modelu liniowego opisującego korzystność dofinansowania z funduszy unijnych względem wydatków własnych gminy na działania obniżające niską emisję

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Wykres normalności reszt dla tego modelu przedstawia rysunek 2. Gdyby wszystkie punkty leżały na prostej, to oznaczałoby to normalność rozkładu reszt. Tymczasem po lewej i prawej stronie tego wykresu znajdują się potencjalne wartości odstające, które znacznie wpływają na rozkład reszt modelu.

Rysunek 2. Wykres normalności wartości resztowych korzyści dofinansowania z funduszy unijnych względem wydatków własnych gminy na działania obniżające niską emisję

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Obliczony model jest dobrze dopasowany do danych rzeczywistych. Opracowane w nim statystyki pozwalają określić wpływ wymienionych determinant na korzyści płynące z dofinansowania z projektów unijnych względem wydatków własnych gminy na działania obniżające niską emisję. Amplituda między stymulantami i destymulantami jest również wysoka. Widoczne są korzyści z pozyskiwania dofinansowania na wysokim lub średnim poziomie w dużych gminach i korzyści płynące z działań związanych z termomodernizacją budynków, wymianą kotłów grzewczych, a także wykorzystaniem alternatywnych źródeł energii, w tym z inwestycjami obejmującymi zakup kolektorów słonecznych i kotłów opalanych biogazem i biomasą oraz rozbudową transportu publicznego.

3. Dyskusja

Administracja publiczna jest strukturą podlegającą ciągłym przeobrażeniom wynikającym ze zmian wprowadzanych w obowiązującym porządku prawnym, przemian cywilizacyjnych oraz zmieniających się oczekiwań społecznych. Wzrost potrzeb i oczekiwań współczesnych społeczeństw wobec administracji publicznej przyczynia się do oceny sprawności działań podejmowanych przez jednostki samorządu terytorialnego (gminy) w ograniczaniu zanieczyszczeń spowodowanych przez niską emisję.

Konieczność dostosowania jakości powietrza w Polsce do obowiązujących standardów wynikających z prawa, biorąc pod uwagę istotne przekroczenia dopuszczalnych norm na znacznym obszarze kraju, wiąże się z potrzebą zapewnie-

nia odpowiednich środków na realizację działań naprawczych, określonych w programach ochrony powietrza.

Powołując się na dane zaprezentowane przez Kozera i in. (2022), w perspektywie finansowej 2014–2020 tylko 52,4% lubuskich gmin uzyskało dofinansowanie na działania obniżające niską emisję. Województwami wiodącymi są lubelskie 94,4% i śląskie 92,2%. Wskazuje to na stosunkowo niski poziom wykorzystania unijnych funduszy przez lubuskie gminy na działania obniżające niską emisję w zakończonej perspektywie finansowej. Należy wpłynąć na zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy unijnych na działania ograniczające poziom niskiej emisji w województwie lubuskim. Interesującym wynikiem przeprowadzonych badań jest niekorzystny wpływ funduszy Regionalnego Programu Operacyjnego – Lubuskie. Może to wynikać z faktu, że działania prośrodowiskowe są rozwiązywane według aktualnych potrzeb, a nie dostępnych programów finansowych. Ekonomiczne korzyści zmniejszają się, jednak wyższe zaangażowanie gmin zwiększa korzyści społeczne.

Wyniki badań wskazują również, że strategie zawierają zbyt ogólne informacje o działaniach podejmowanych przez samorządy oraz na brak znaczących efektów zakładanych w dokumentach i strategiach. Gminy nie zawsze priorytetowo traktują tworzenie niskoemisyjnych systemów energetycznych, a tym samym nie ograniczają skutecznie poziomu niskiej emisji, co wpływa na brak spójności w lokalnej polityce energetycznej, stwarzając rosnące ryzyko, że cele wyznaczone w realizowanych programach energetycznych i dokumentach strategicznych nie zostaną w pełni osiągnięte. Opracowanie spójnej strategii stanowiłoby solidną podstawę do działań zmierzających ku ograniczeniu niskiej emisji, w tym stwarzałoby lepszą możliwość wykorzystania środków unijnych. Dlatego należy zwiększyć współpracę pomiędzy władzami województwa a podległymi im samorządami, ich mieszkańcami i innymi lokalnymi aktorami, aby tworzone dokumenty strategiczne na poziomie województwa były spójne z tymi tworzonymi na poziomie gminy. Istotnym elementem strategii redukcji niskiej emisji powinien być także monitoring realizacji stworzonych dokumentów strategicznych uwzględniający kontrolę zmian emisji, co wiąże się z jej szczegółową inwentaryzacją. Powinien być on zorganizowany i systemowy. W tym celu proponuje się: wprowadzenie zintegrowanego systemu zarządzania obejmującego powołanie kierownika i zespołu realizującego, opracowanie szczegółowego planu przetwarzania informacji, monitoringu i raportowania, utworzenie w urzędzie komórki zajmującej się zagadnieniami energetyki i ochrony powietrza, zastosowanie narzędzi ułatwiających monitoring realizacji zadań, np. wykorzystanie systemów informacji przestrzennej do prezentacji danych nt. źródeł emisji, w tym z sektora bytowo-komunalnego.

Rozpatrując efekty podejmowanych w ramach przeprowadzonego badania inwestycji, najczęściej pozyskiwane dofinansowanie było kierowane na działania

związane z efektywnością energetyczną – termomodernizacją budynków, wymianą kotłów grzewczych, wymianą oświetlenia ulicznego, rzadziej w inwestycje OZE – kolektory słoneczne, kotły opalane biogazem, biomasą czy rozbudową transportu publicznego. Inaczej sprawa wygląda z zakupem autobusów zero- lub niskoemisyjne. Należy zdjąć z samorządów obowiązki dotyczące dogmatycznie ustalonego, minimalnego udziału pojazdów o napędzie alternatywnym w samorządowych flotach samochodowych, zastępując je pragmatycznym wyborem najefektywniejszego w danej sytuacji rozwiązania.

Liderami w podejmowaniu działań ekologicznych są duże gminy powyżej 100 tys. mieszkańców. Podejmują je dobrowolnie, mniejsze gminy (5-10 tys. mieszkańców) są z reguły naśladowcami dużych gmin, które wymagają zewnętrznych zachęt, a nawet obowiązkowych standardów do działania. Pomimo tych barier, gminy angażują się w takie działania. Właściwe wydaje się wprowadzenie dodatkowego wsparcia dla najbiedniejszych gmin i regionów oraz powiązanie go ze stanem środowiska naturalnego obszaru.

Wnioski

Efektywne finansowanie ochrony środowiska i gospodarki wodnej oznacza zapewnienie maksymalizacji efektu środowiskowego z dostępnych zasobów. Realizacja celów w zakresie efektywnego finansowania ochrony środowiska i absorpcji środków zagranicznych musi być wsparta przez zwiększenie sprawności organizacyjnej, tj. zapewnienie odpowiednich systemów informatycznych, procedur, zasobów organizacyjnych i przeszkolonych, kompetentnych pracowników realizujących cele organizacji.

Korzyści ekonomiczne lub społeczne rosną przy każdym poziomie otrzymanego dofinansowania, zakładając, że przewyższają koszty własne na te cele. Wpływa to stymulująco na działania obniżające niską emisję. Mimo że gminy wskazują na niewystarczające budżety na ten cel, to jednocześnie angażują się w takie działania. Ze względu na wielkoskalowy charakter problemu niskiej emisji, który występuje praktycznie na obszarze większości województw z mniejszym bądź większym nasileniem, niezbędne są dalsze priorytetowe finansowania inwestycji obniżających poziom zanieczyszczeń na poziomie samorządów, a także ich mieszkańców.

Przedstawione wyniki badań nie wyczerpują wszystkich zagadnień związanych z działalnością jednostek samorządu terytorialnego w Polsce w kontekście wdrażania gospodarki niskoemisyjnej. Wskazanie skali dywersyfikacji działalności gmin w pozyskiwaniu środków na realizację przedsięwzięć inwestycyjnych zgodnych z założeniami gospodarki niskoemisyjnej, a także uwarunkowaniami społeczno-ekonomicznymi może stanowić dobry punkt wyjścia do dalszych ana-

liz, w szczególności dotyczących wpływu na ograniczenie emisji zanieczyszczeń na terenach objętych tymi inwestycjami oraz wpływu na poprawę jakości życia mieszkańców.

Bibliografia

- Amundsen H., Hovelsrud G.K., Aall C., Karlsson M., Westskog H. (2018), *Local governments as drivers for societal transformation: towards the 1.5°C ambition*, „Current Opinion in Environmental Sustainability”, 31, 23-29, <https://doi.org/10.1016/j.co-sust.2017.12.004>.
- Aryanpur V., Ghahremani M., Mamipour S., Fattahi M., Gallachóir B.Ó., Bazilian M.D., Glynn J. (2022), *Ex-post analysis of energy subsidy removal through integrated energy systems modeling*, „Renewable and Sustainable Energy Reviews”, 158, 112116, <https://doi.org/10.1016/j.rser.2022.112116>.
- Bachanek K.H., Tundys B., Wiśniewski T., Puzio E., Maroušková A. (2021), *Intelligent Street Lighting in a Smart City Concepts – A Direction to Energy Saving in Cities: An Overview and Case Study*, „Energies”, 14, 3018, <https://doi.org/10.3390/en14113018>.
- Basińska M., Kaczorek D., Koczyk H. (2020), *Building Thermo-Modernisation Solution Based on the Multi-Objective Optimisation Method*, „Energies”, 13, 1433, <https://doi.org/10.3390/en13061433>.
- Bitner A. (2007), *Konstrukcja modelu regresji wielorakiej przy wycenie nieruchomości*, „Acta Scientiarum Polonorum Administratio Locorum”, 6(4), 59-66.
- Bulkeley H., Betsil M.E. (2005), *Rethinking Sustainable Cities: Multilevel Governance and the „Urban” Politics of Climate Change*, „Environmental Politics”, 14, 42-63. <https://doi.org/10.1080/0964401042000310178>.
- Burch S. (2010), *Transforming barriers into enablers of action on climate change: insights from three municipal case studies in British Columbia, Canada*, „Glob Environ Change-Hum Policy Dimens”, 20, 287-297, <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2009.11.009>.
- Burch S., Shaw A., Dale A., Robinson J. (2014), *Triggering transformative change: a development path approach to climate change response in communities*, „Climate Policy”, 14, 467-487, <https://doi.org/10.1080/14693062.2014.876342>.
- Czyżewski B., Trojanek R., Dzikuć M., Czyżewski A. (2020), *Cost-effectiveness of the common agricultural policy and environmental policy in country districts: Spatial spillovers of pollution, bio-uniformity and green schemes in Poland*, „Science of The Total Environment”, 726, 138254, <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.138254>.
- De Jong M., Joss S., Schraven D., Zhan C., Weijnen M. (2015), *Sustainable – smart – resilient – low carbon – eco – knowledge cities; making sense of a multitude of concepts promoting sustainable urbanization*, „Journal of Cleaner Production” 109, 25-38, <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.02.004>.

- Du H., Chen Z., Zhang Z., Southworth F. (2020), *The rebound effect on energy efficiency improvements in China's transportation sector: a CGE analysis*, „Journal of Management Science and Engineering”, 5(4), 249-263, <https://doi.org/10.1016/j.jmse.2020.10.005>.
- Dzikuć M., Adamczyk J. (2015), *The ecological and economic aspects of a low emission limitation: a case study for Poland*, „The International Journal of Life Cycle Assessment”, 20, 217-225, <https://doi.org/10.1007/s11367-014-0819-x>.
- Dzikuć M., Kułyk P., Dzikuć M., Urban S., Piwowar A. (2019), *Outline of Ecological and Economic Problems Associated with Low Emission Reductions in Poland's Lubuskie Voivodeship*, „Polish Journal of Environmental Studies”, 28(1), 65-72, doi:10.15244/pjoes/83612.
- Feng T., Du H., Coffman D'M., Qu A., Dong Z. (2021), *Clean heating and heating poverty: A perspective based on cost-benefit analysis*, „Energy Policy”, 152, 112205, <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2021.112205>.
- Fuhr H., Hickmann T., Kern K. (2018), *The role of cities in multi-level climate governance: local climate policies and the 1.5° C target*, „Current Opinion in Environmental Sustainability”, 30, 1-6, <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2017.10.006>.
- Gawlik L., Mokrzycki E. (2019), *Changes in the Structure of Electricity Generation in Poland in View of the EU Climate Package*, „Energies”, 12(17), 3323, <https://doi.org/10.3390/en12173323>.
- Godzisz K. (2018), *Low-emission economy – evolution or necessity*, „Civil and Environmental Engineering Reports”, 28(3), 155-165, <https://doi.org/10.2478/ceer-2018-0043>.
- Godzisz K. (2024), *Effectiveness of financing measures to reduce low emissions in Poland – a case study*, „Civil and Environmental Engineering Reports”, 34(1), <https://doi.org/10.59440/ceer/179712>.
- Godzisz K., Dzikuć M., Kułyk P., Piwowar A., Kuryło P., Szufa S. (2021), *Selected Determinants of Sustainable Transport in the Context of the Development of a Low-Carbon Economy in Poland*, „Energies”, 14, 5418, <https://doi.org/10.3390/en14175418>.
- Gołąbeska E. (2021), *The Benefits Of Improving The Technical Condition Of A Building In The Context Of Energy Efficiency*, „Economics and Environment”, 77(2), 56-80. <https://doi.org/10.34659/2021/2/12>.
- Graboś A., Żymankowska-Kumon S., Sadlok J., Sadlok E. (2014), *Przeciwdziałanie emisji na terenach mieszkaniowych*, red. R. Sadlok, Stowarzyszenie na rzecz efektywności badań i rozwoju źródeł energii Helios, Bochnia, 7-8.
- Hair J.F., Black W.C., Babin B.J., Anderson R.E. (2009), *Multivariate Data Analysis*, Prentice Hall, New Jersey.
- Hausknost D., Haas W., Hielscher S., Schäfer M., Leitner M., Kunze I., Mandl S. (2018), *Investigating patterns of local climate governance: How low-carbon municipalities and intentional communities intervene in social practices*, „Environmental Policy and Governance”, 28(6), 371-382, <https://doi.org/10.1002/eet.1804>.

- Hoinkis D., Cieplak J., Machowski T., Odzimek W. (2020), *Strategia Rozwoju Gminy. Poradnik Praktyczny*, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Fundacja Rozwoju, Warszawa.
- Jełowicki M. (1998), *Podstawy organizacji administracji publicznej: zagadnienia teoretyczne*, Wyższa Szkoła Handlu i Prawa, Warszawa.
- Kobylińska U. (2013), *Mierniki sprawnych usług publicznych*, „International Journal of Contemporary Management”, 12(2).
- Kozera A., Satoła Ł., Standar A., Dworakowska-Raj M. (2022), *Regional diversity of low-carbon investment support from EU funds in the 2014–2020 financial perspective based on the example of Polish municipalities*, „Renewable and Sustainable Energy Reviews”, 168, 112863, <https://doi.org/10.1016/j.rser.2022.112863>.
- Kozień A. (2020), *Sprawne zarządzanie dziedzictwem kulturowym przez organy samorządu terytorialnego*, „Wiadomości Konserwatorskie”, 64, 7–16, <https://doi.org/10.48234/WK64HERITAGE>.
- Koźuch B. (2004), *Zarządzanie publiczne. W teorii i praktyce polskich organizacji*, Placet, Warszawa.
- Krauze-Biernaczyk M., Wołejko K., Susek P., Błachuta J. (2022), *Roczna Ocena Jakości Powietrza w Województwie Lubuskim Raport Wojewódzki za rok 2021*, Główny Inspektorat Ochrony Środowisk, Departament Monitoringu Środowiska, Regionalny Wydział Monitoringu Środowiska.
- Krawczyk D.A., Żukowski M., Roderó A. (2020), *Efficiency of a solar collector system for the public building depending on its location*, „Environmental Science and Pollution Research”, 27, 101–110, <https://doi.org/10.1007/s11356-019-05077-2>.
- Kumar J.C.R., Majid M.A. (2020), *Renewable energy for sustainable development in India: current status, future prospects, challenges, employment, and investment opportunities*, „Energy, Sustainability and Society”, 10(2), 1–36, <https://doi.org/10.1186/s13705-019-0232-1>.
- Leichenko R. (2011), *Climate change and urban resilience*, „Current Opinion in Environmental Sustainability”, 3(3), 164–168, <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2010.12.014>.
- Lupu D. (2019), *Cost-benefit analysis for transport infrastructure projects: Eastern european cases*, „Journal of Public Administration, Finance and Law”, 15, 107–132, https://www.jopaf.l.com/uploads/issue15/COST_BENEFIT_ANALYSIS_FOR_TRANSPORT_INFRASTRUCTURE_PROJECTS_EASTERN_EUROPEAN_CASES.pdf [16.09.2024].
- Lyubov V.K., Malkov A.V., Alekseev P.D. (2022), *Boilers slagging when burning wood pellets*, In IOP Conference Series: Materials Science and Engineering 1211(1), 012006, IOP Publishing.

- Maśloch G. (2015), *Rola jednostek samorządu lokalnego w zakresie ograniczania niskiej emisji (w aspekcie perspektywy finansowej Unii Europejskiej na lata 2014–2020)*, „Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów. Zeszyty Naukowe”, 146.
- Mirowski T., Orzechowska M. (2015), *Wykorzystanie paliw biomasowych w ogrzewnictwie indywidualnym na obszarach zagrożonych niską emisją*, „Polityka Energetyczna”, 18(4).
- Pasquini L., Shearing C. (2014), *Municipalities, politics, and climate change: an example of the process of institutionalizing an environmental agenda within local government*, „The Journal of Environment & Development”, 23, 271–296, <https://doi.org/10.1177/1070496514525406>.
- Płaczek E. (2020), *Sprawność zarządzania organizacją ratownictwa wodnego*, [w:] *Bezpieczeństwo, zarządzanie, medycyna i kultura fizyczna: wybrane zagadnienia*, t. 4, red. J. Telak, D. Skalski, E. Zieliński, D. Czarnecki, Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku, Gdańsk.
- Protokół z Kioto do Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzony w Kioto dnia 11 grudnia 1997 r. (Dz.U. 2005 Nr 203, poz. 1684).
- Rabiej M. (2012), *Statystyka z programem Statistica*, Helion, Gliwice.
- Rabiej-Sienicka K., Rudek T.J., Wagner A. (2022), *Let it Flow, Our Energy or Bright Future: Sociotechnical imaginaries of energy transition in Poland*, „Energy Research & Social Science”, 89, 102568, <https://doi.org/10.1016/j.erss.2022.102568>.
- Sharma S., Sharma M., Mudgal D., Bhowmick H. (2021), *Adoption of strategies for clean combustion of biomass in boilers*, „Corrosion Reviews”, 39(5), 387–408. <https://doi.org/10.1515/corrrev-2020-0095>.
- Standar A., Kozera A., Jabkowski D. (2022), *The Role of Large Cities in the Development of Low-Carbon Economy – The Example of Poland*, „Energies”, 15, 595, <https://doi.org/10.3390/en15020595>.
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz.U. 2001 Nr 62, poz. 627).
- Wilbanks T.J., Sathaye J. (2007), *Integrating mitigation and adaptation as responses to climate change*, „Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change”, 12, 957–962, <https://doi.org/10.1007/s11027-007-9108-3>.

Arkadiusz Tyda

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID 0000-0002-7357-7391

Ewolucja i rozwój kultury w województwie lubuskim po 2004 roku: muzyka rozrywkowa jako katalizator zmian społecznych i kulturalnych

Województwo lubuskie, utworzone w wyniku reformy administracyjnej w 1999 roku, stało się miejscem dynamicznego rozwoju kultury, szczególnie po 2004 roku, kiedy Polska przystąpiła do Unii Europejskiej. Lubuskie skorzystało z licznych funduszy strukturalnych, które umożliwiły modernizację istniejącej infrastruktury kulturalnej, wsparcie dla artystów oraz rozwój oferty kulturalnej. Jednym z rozwijających się elementów kultury była i jest muzyka rozrywkowa. W niniejszej pracy będzie ona stanowiła przykład rozwoju kultury.

Muzykę rozrywkową cechuje prostota struktury (np. refren i zwrotka) oraz powtarzalność elementów muzycznych, które ułatwiają odbiór i zapamiętywanie (Jeziński 2017). Gatunek ten obejmuje różnorodne style i charakteryzuje się wysokim poziomem komunikatywności, co sprzyja jego popularności na rynku masowym (Frith 2004). Według Philipa Tagga muzyka rozrywkowa kontrastuje z muzyką poważną nie tylko w zakresie struktury, ale również w sposobie prezentacji i odbioru, mając na celu przede wszystkim bezpośredni kontakt emocjonalny z odbiorcą oraz szeroką dostępność (Tagg 1982). Muzyka rozrywkowa jest także jednym z głównych elementów przemysłu muzycznego, który kształtuje ją pod kątem rynkowym, uwzględniając preferencje słuchaczy oraz potencjał komercyjny (Negus 1997). W niniejszym artykule, mimo szerokiego zakresu muzyki rozrywkowej, analiza została zawężona do nurtów mających największy wpływ komercyjny i największe oddziaływanie na masowego odbiorcę w Polsce, takich jak rock i pop, jednak ten o wyraźnych walorach artystycznych, doceniony nie tylko przez publiczność, ale także krytyków.

Muzyka rozrywkowa, dzięki swojej dostępności i popularności, ma wyjątkową zdolność docierania do szerokiej grupy odbiorców, co wzmacnia tożsamość regionalną. Jest także narzędziem wpływu społecznego. Organizacja koncertów i festiwali integruje lokalną społeczność, wzmacniając relacje między różnymi grupami wiekowymi i społecznymi. Dzięki temu muzyka rozrywkowa odgrywa ważną rolę społeczną, która wspiera rozwój i współpracę lokalnych artystów, organizacji kulturalnych i władz samorządowych. Ponadto w regionie działa (lub z niego pochodzi) wielu artystów muzyki rozrywkowej, którzy zyskali ogólnopolską sławę, przyczyniając się do promocji województwa na poziomie krajowym. Inspirują oni również młodzież do aktywnego uczestnictwa w kulturze, zachęcając do tworzenia własnych projektów muzycznych i grup artystycznych.

Tymże artystom zostanie poświęcona pierwsza część tej pracy. Skupię się jedynie na wybranych, obecnie aktywnie działających wykonawcach i takich, którzy swoją działalność rozpoczęli po 2004 roku (lub ich kariera nabrała wówczas innego wymiaru). Ich dorobek nie był dotychczas przedstawiony i zanalizowany w literaturze naukowej. Wyjątek stanowi scena metalowa, punkowa i hardrockowa, opisana w książce *Kronika zielonogórskiego rocka* (Cierniak, Łobodzińska, Myszkiewicz 2016). Czasy big-beatu opisał ponadto Ryszard Łomski (Łomski 2024) i autor niniejszego tekstu (Tyda 2022).

Należy podkreślić, że nie sposób omówić wszystkich, którzy działają lub działali w województwie lubuskim. W samej Zielonej Górze funkcjonowało lub nadal funkcjonuje ponad 350 zespołów od lat 60. XX wieku do czasów obecnych (dane pochodzą ze stworzonego przez autora spisu do przygotowywanej pracy naukowej o muzyce rockowej i alternatywnej w Zielonej Górze). W drugiej części niniejszego tekstu zostanie natomiast przedstawione znaczenie funduszy unijnych dla rozwoju kultury w województwie lubuskim. Trzeba także dodać, że nie wszystkie przedstawione wydarzenia były dofinansowane ze środków unijnych, ale są niezbędne do przedstawienia pełnego zarysu rozwoju lubuskiej muzyki rozrywkowej.

Do analizy wykorzystano literaturę przedmiotu oraz dane z raportów dostępnych na stronach lokalnych instytucji kultury, takich jak Zielonogórski Ośrodek Kultury (ZOK), Regionalne Centrum Animacji Kultury (RCAK) oraz Miejskie Centrum Kultury (MCK) w Gorzowie Wielkopolskim. Zastosowano także podejście historyczno-kulturowe, które umożliwia ukazanie rozwoju kultury regionu w kontekście dynamicznych zmian zachodzących od momentu przystąpienia Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku. Informacje uzupełniono o studia przypadków z zakresu działalności artystycznej i projektów kulturalnych, finansowanych w ramach programów unijnych. Wykorzystano także prasę regionalną oraz muzyczną, portale internetowe, media społecznościowe wykonawców, przeprowadzono rozmowy z artystami oraz pracownikami instytucji kulturalnych. Cennym źródłem informacji na temat muzyki są wydane płyty, w szczególności kompilacje

Nadzieja Lubuskiej Sceny 2004, za której produkcję z ramienia Radia Zachód odpowiadał Jacek Grodzki, *Piosenki miasta średniej wielkości* wydane w 2008 roku (*Piosenki...* 2008) z okazji 750. rocznicy nadania Gorzowowi Wielkopolskiemu praw miejskich oraz album *Lubuskie Dobrze Rockuje*, wydany w 2021 roku przez Sulęciński Ośrodek Kultury (SOK) (*Płyta...* 2021).

1. Charakterystyka muzyczna województwa lubuskiego

Województwo lubuskie to region, który wydał na świat wielu utalentowanych artystów, działających na różnych polach sztuki, w tym muzyków. Wzrost dostępności edukacji kulturalnej i rozwój instytucji kultury umożliwiły rozwój ich kariery. Znaczące było też wejście Polski do strefy Schengen w 2007 roku. Ułatwiło to lubuskim artystom kontakt z wykonawcami europejskimi, wymianę doświadczeń, uczestnictwo w międzynarodowych inicjatywach czy też po prostu dostęp do bogatego asortymentu zagranicznych sklepów muzycznych (niekiedy nie tylko oferujących większy wybór, ale też korzystniejsze ceny).

1.1. Kontynuacja

Z województwa lubuskiego wywodzą się postaci, które od wielu lat utrzymują swoją ogólnopolską popularność, są to m.in.: Urszula Dudziak, Krystyna Prońko, Maryla Rodowicz, Patrycja Kosiarkiewicz czy zespół Raz Dwa Trzy, który, mimo że ostatnią płytę studyjną wydał w 2010 roku, to intensywnie koncertuje, nadal wypełniając najważniejsze sale w Polsce (Raz, Dwa, Trzy [b.d.]). Artystki U. Dudziak i M. Rodowicz zostały uhonorowane pamiątkowymi muralami w Zielonej Górze, mieście ich narodzin. One oraz K. Prońko nadal koncertują i są zapraszane na festiwale, m.in. do Opola czy Sopotu.

Swoją karierę intensywnie rozwija Patrycja Kosiarkiewicz, która ma obecnie w swoim dorobku ponad 400 utworów, które śpiewa zarówno ona sama, jak i inni artyści. Wydała dotąd osiem albumów, ostatnie to *Ogólnie chodzi o to* (2020) i *Hulaj dusza* (2022). Ponadto stworzyła pierwszy w Polsce kurs online dla tekściarzy *Pisz Lepiej*, w którym zawarła swoje 30-letnie doświadczenie w tworzeniu tekstów. Zapowiedziała także, że jej nowa płyta ukaze się wiosną 2025 roku (Bio [b.d.]).

Piotr Bukartyk, mimo wieloletniej działalności, dopiero w XXI wieku zdobył popularność dzięki wyjątkowym, ironicznym tekstom, które wnikliwie komentują rzeczywistość społeczną i polityczną Polski. Artysta ma na swoim koncie wiele płyt, w tym takie albumy jak *Szampańskie wersety* (1997), *Z czwartku na piątek* (2010), *Ja, wolny człowiek* (2017) oraz *Być może to wszystko* (2020). Współpracował z radiową Trójką, gdzie uczestniczył w audycjach Wojciecha Manna, co przyczyniło się do wzrostu jego popularności wśród szerokiej publiczności. Bukartyk

regularnie występuje na Pol'and'Rock Festival (dawniej Przystanek Woodstock), tam prowadzi także warsztaty muzyczne (Bukatryk [b.d.]).

Na scenę powróciła ponadto Medeah, czyli Magdalena Stupkiewicz (obecnie Gołek), wokalistka Artrosis, które ostatnią, ósmą płytę wydało w 2015 roku. Zespół koncertował na festiwalach zarówno w Polsce, jak i za granicą, występując na wydarzeniach takich jak Castle Party w Bolkowie – jednym z najważniejszych festiwali gotyckich w Europie. Grupa zdobyła uznanie zarówno w kraju, jak i za granicą, gdzie ich połączenie gotyckiego metalu i elektronicznych aranżacji spotkało się z entuzjastycznym przyjęciem. W 2024 roku Medeah z *Projektem Artrosis* występuje wspólnie na trasie z zespołem Closterkeller (Artrosis [b.d.]).

W 2024 roku zmarł natomiast mieszkający w Świebodzinie Felicjan Andrzejczak, który jeszcze w 2020 roku śpiewał na płycie Budki Suflera *10 lat samotności*, a w 2022 roku wydał solową płytę *Live (Chwila... 2024)*.

Od 2004 roku swoją aktywność na scenie zaznaczyło także nowe pokolenie muzyków. Lubuskie w tym czasie wydało kilku znaczących artystów sceny muzyki rozrywkowej, jednych z najpopularniejszych w Polsce.

1.2. Błażej Król

Znaczące artystyczne sukcesy odnosi Błażej Król, który w 2024 roku wydał wspólną płytę z Katarzyną Nosowską: *Kasia i Błażej*, a single *Można*, *Wanna* i *Błyszczą* są na playlistach wielu stacji radiowych.

Pierwszym istotnym muzycznym projektem tego urodzonego w Gorzowie Wielkopolskim i mieszkającego w Jeninie artysty był zespół Kawalek Kulki, z którym wydał dwie płyty: *Kawalek Kulki* (2007) oraz *Noc poza domem/Error* (2010). W latach 2011–2014 wraz z Maurycym Kiebzakiem-Górskim współtworzył duet UL/KR. Ich debiutancki album, wydany w 2012 roku, został wybrany przez „Gazetę Wyborczą” jako „Polska Płyta Roku”. W 2013 roku UL/KR wydał płytę pt. *Ament*, która również otrzymała pochlebne recenzje. Muzycy występowali m.in. na Off Festivalu, Open'erze i na koncertach z cyklu Męskie Granie (UL/KR [b.d.]). W 2014 roku B. Król wydał pierwszy z siedmiu solowych albumów pt. *Nielot*. W 2015 roku otrzymał Nagrodę Artystyczną Miasta Torunia im. Grzegorza Ciechowskiego. Ze swoją żoną, Iwoną Król (która także prowadzi karierę solową pod pseudonimem Sujka), tworzył też zespół Kobieta z Wydm. W 2020 roku otrzymał on Paszport Polityki: „Za dar zamykania osobistych emocji w piosenkach o atrakcyjnej, zwężłej i melodyjnej formie. Za wyobraźnię, wierność autorskiej wizji i umiejętność przekonania do niej słuchaczy” (*Muzyka...* 2020). W tym samym roku stworzył z Dariaż Zawiałow i Igo (Igorom Walaszkiem) singiel Męskiego Grania *Świt*.

1.3. Mela Koteluk

Kolejną artystką o statusie gwiazdy jest Mela Koteluk (właśc. Malwina Koteluk), która urodziła się w Sulechowie, a kształciła m.in. w V Liceum Ogólnokształcącym im. Krzysztofa Kiesłowskiego w Zielonej Górze. Jej twórczość łączy elementy popu i alternatywy. Zaczynała karierę muzyczną jako chórzystka, m.in. współpracując z Gabą Kulką i zespołem Scorpions. Jej debiutancki album, *Spadochron* (2012), osiągnął status platynowej płyty i zdobył Fryderyka w kategorii Debiut Roku. Płyta ta przyniosła takie przeboje jak *Melodia ulotna* i tytułowy *Spadochron*. W tym samym roku wokalistka otrzymała także m.in. Nagrodę Artystyczną Miasta Torunia im. Grzegorza Ciechowskiego (Kołodziej 2012).

Album *Migracje* (2014) również zdobył dużą popularność i status złotej płyty, a M. Koteluk otrzymała Fryderyka w kategorii Artystka Roku. W 2015 roku współtworzyła z Fiszem, Tomaszem Organkiem, Krzysztofem Zalewskim i Andrzejem Smolikiem singiel promujący trasę Męskiego Grania pt. *Armaty*. Jej trzecia płyta, *Migawka* (2018), była inspirowana fotografią i stanowiła refleksję nad ulotnością chwili oraz poszukiwaniem wewnętrznego spokoju. W 2021 roku Mela Koteluk wydała album *Astronomia poety. Baczyński*, nagrany wspólnie z zespołem Kwadrofonik, który był hołdem dla poezji Krzysztofa Kamila Baczyńskiego. W 2023 roku powróciła z nowymi singlami, zwiastującymi kolejną płytę (Olesińska 2023).

1.4. Misia Furtak

Rok po Mela Koteluk Nagrodę Artystyczną Miasta Torunia im. Grzegorza Ciechowskiego otrzymała kolejna lubuszanina, Misia Furtak (właśc. Michalina Furtak). Ta wokalistka, basistka, kompozytorka i autorka tekstów urodziła się i studiowała w Zielonej Górze. Furtak zdobyła rozpoznawalność jako wokalistka i współzałożycielka zespołu Très.B, z którym wydała trzy albumy. Zespół zyskał uznanie za innowacyjne podejście do alternatywnego popu, a M. Furtak otrzymała Fryderyka w 2011 roku za Debiut Roku, a rok później Paszport Polityki. Po rozpadzie Très.B skupiła się na solowej karierze, wydając *Epkę* (2013). W 2018 roku pod szyldem Ffrancis wraz z Piotrem Kalińskim stworzyła płytę *Off the Grid*. W 2019 roku ukazał się jej pierwszy pełnowymiarowy album solowy: *Co przyjdzie?* Został on doceniony przez krytyków za intymny charakter i wyjątkową warstwę liryczną, która często nawiązuje do tematów egzystencjalnych i społecznych (Szczęsny 2019). W 2021 roku artystka wydała album *Wybory*. Teksty (bądź ich brak, jak w utworze *Agata*) w ironiczny sposób dotyczyły m.in. ówczesnej sytuacji społeczno-politycznej.

W twórczości solowej Misia Furtak często łączy minimalistyczne aranżacje z poetyckimi tekstami, a jej projekty artystyczne zazwyczaj poruszają także tematy związane z ekologią, równością i aktywizmem społecznym. Furtak angażuje

się w kampanie społeczne, występuje na licznych festiwalach muzycznych (także zagranicznych) i współpracuje z innymi polskimi artystami, m. in. Melą Koteluk.

1.5. Dawid Kwiatkowski

Dawid Kwiatkowski to wokalista popowy i osobowość medialna, urodzony w Gorzowie Wielkopolskim. Karierę muzyczną rozpoczął w 2013 roku, zdobywając popularność wśród młodszej publiczności. Jego debiutancki album *9893* (2013) osiągnął status złotej płyty, dzięki czemu D. Kwiatkowski znalazł się w czołówce młodych artystów popowych w Polsce. Kolejne albumy, takie jak *Pop & Roll* (2014) i *Countdown* (2016), ugruntowały jego pozycję na polskiej scenie muzycznej. W sumie wydał osiem albumów studyjnych, a ostatni, *Pop romantyk*, pochodzi z 2024 roku. Dawid Kwiatkowski jest również zaangażowany w projekty telewizyjne i społeczne. Od 2021 roku pełnił funkcję jurora w programie *The Voice Kids*, a obecnie jest jurorem w nowej edycji *Must Be the Music* (Must... 2024). Za swoje osiągnięcia otrzymał wiele nagród, w tym statuetki MTV Europe Music Awards dla najlepszego polskiego wykonawcy i najlepszego wykonawcy Europy Wschodniej (*Wybraliśmy...* 2017). Jego starszy brat, Michał Kwiatkowski, także jest wokalistą, zdobył znaczną popularność we Francji, gdzie mieszka i prowadzi swoją karierę artystyczną.

1.6. Sara James

Sara James (właśc. Sara Egwu-James) jest wokalistką pochodzącą z Osna Lubuskiego. Urodziła się w 2008 roku i zyskała popularność dzięki udziałowi w programie *The Voice Kids Polska*, w którym zdobyła główną nagrodę w 2021 roku. W tym samym roku reprezentowała ona Polskę na Konkursie Piosenki Eurowizji Junior, gdzie zaśpiewała utwór *Somebody*. Jej występ zdobył uznanie zarówno w Polsce, jak i na arenie międzynarodowej, a młoda wokalistka zajęła drugie miejsce w tym konkursie (Junior... [b.d.]). W 2022 roku zyskała jeszcze większy rozgłos, biorąc udział w amerykańskim talent show *America's Got Talent*, gdzie dotarła do finału (*Sam Simon...* 2022). W 2023 roku otrzymała Fryderyka w kategorii Fonograficzny debiut roku (Fryderyk 2023).

Sara James śpiewa głównie w języku angielskim, co pomaga jej w budowaniu międzynarodowej kariery. W listopadzie 2024 roku ukazała się jej debiutancka pełnowymiarowa płyta *Playhouse* (Sara... 2024).

1.7. LemON

LemON to zespół założony w 2011 roku w Zielonej Górze przez wokalistę Igora Herbuta, który wówczas studiował na Uniwersytecie Zielonogórskim. Od początku istnienia grupy gra w niej także świebodzinianin, Piotr Kołacz. Grupa zdobyła popularność w 2012 roku, kiedy wygrała telewizyjny talent show *Must*

Be the Music, co przyczyniło się do jej szybkiego rozwoju i rozpoznawalności na polskiej scenie muzycznej. Debiutancki album *Lemon* z 2012 roku, osiągając status podwójnej platyny, a kolejne płyty, takie jak *Scarlett* (2014, również podwójna platyna) i *Etiuda zimowa* (2015, złota płyta), potwierdziły popularność zespołu (Pertek 2018).

LemON jest znany z takich przebojów jak *Napraw, Nice, Jutro* i *Scarlett*, które zdobyły setki milionów wyświetleń na YouTube. Zespół zagrał blisko tysiąc koncertów, występując zarówno w kameralnych klubach, jak i na największych scenach, m.in. na festiwalu Pol'and'Rock (dawniej Przystanek Woodstock) oraz w Wembley Arena. Na przestrzeni lat LemON zdobył trzy nagrody Eska Music Awards i otrzymał trzy nominacje do Fryderyków (LemON [b.d.]).

Igor Herbut, oprócz działalności z LemON, realizuje także solowe projekty – w 2020 roku wydał debiutancki album *Chrust*, bardziej intymny niż dokonania zespołowe, oparty na jego wokalu i grze na fortepianie (Igor... 2020). Piotr Kołacz zaś m.in. co roku angażuje się w charytatywny koncert Warto jest pomagać.

W 2022 roku ukazał się singiel *Ptaki*, zwiastujący piąty album LemON, a zespół odbył jubileuszową trasę z okazji 10-lecia istnienia Żadnego końca świata nie będzie, wypełniając kilkutyśne hale w największych miastach w Polsce, zapraszając na scenę m.in. muzyków z pierwszego składu (Tyda 2023). W 2023 roku ukazał się natomiast ostatni jak dotąd album grupy LemON *Piatka*.

1.8. Kombajn do Zbierania Kur po Wioskach

Kombajn do Zbierania Kur po Wioskach to zespół założony w Nowym Dworcu, tworzący muzykę alternatywną, łączący elementy rocka, post-rocka i indie rocka. Styl muzyczny zespołu opiera się na emocjonalnym wokalu i surowych, gitarowych brzmieniach. Kombajn był promowany na antenie Trójki, m.in. przez Piotra Kaczkowskiego i Piotra Stelmacha. Zdobył ogólnopolski rozgłos, goszcząc na antenach telewizji muzycznych, kilkakrotnie znajdując się na najwyższych miejscach plebiscytu czasopisma „Teraz Rock”: Teraz najlepsi w kategorii Nadzieja (Teraz... 2003, 2006).

Grupa wygrała przegląd na Festiwalu w Węgorzewie w 2003 roku, a ich debiutancki album *Ósme piętro* z 2004 roku spotkał się z bardzo dobrym przyjęciem krytyków i publiczności. Znalazły się na nim takie utwory jak *Połączenia*, *Waniliowe niebo* i *Warszawa*, które stały się kultowe wśród fanów muzyki alternatywnej. Kolejny album, *Lewa strona literki M* (2006), umocnił pozycję grupy wśród najbardziej oryginalnych zespołów alternatywnych w Polsce. W 2011 roku ukazała się ich ostatnia płyta *Karmelki i gruz*.

Zespół miał okazję występować na licznych festiwalach muzycznych, takich jak Off Festival i Open'er, gdzie ich energetyczne występy spotkały się z uznaniem publiczności. Kombajn do Zbierania Kur po Wioskach pozostaje inspiracją dla

kolejnych pokoleń muzyków na polskiej scenie alternatywnej. Mimo że nie działa już regularnie, to nieoczekiwanie ogłosił powrót do koncertowania pod koniec 2024 roku. Ich koncert ogłoszony na 28 grudnia w gorzowskim Magnetoffonie został wyprzedany w jeden dzień. Zespół ma powrócić w składzie: Marcin Zagański – wokal, Paweł Koprowski – gitary, Michał Dziekan – bas, Midjan Trajer – gitara, Szymon Dobrochoczy – perkusja (Soldout... [b.d.]).

1.9. Niemoc

Niemoc to instrumentalny zespół muzyczny z Zielonej Góry założony w 2014 roku. Twórczość grupy łączy wpływy różnych gatunków, takich jak indie rock, synthwave, shoegaze i post-wave. Skład Niemocy to: Michał Drozda, Radek Reguła i Filip Awłas, którzy wspólnie tworzą pełne energii, syntetyczne brzmienia, a jednocześnie zachowują żywe, gitarowe elementy.

Zespół zdobył popularność m.in. dzięki utworom takim jak *Przekątne*, *Wyspy chłodne* i *Miss Żużla*. Po wydaniu kilku epek, w 2019 roku premierę miał debiutancki album *Baśnie*, który zyskał pozytywne recenzje krytyków. Kolejne produkcje zespołu, jak album *Kilka Najlepszych Dni w Życiu* (2021), umocniły jego pozycję na rynku muzyki niezależnej. Nie było to już w pełni wydawnictwo instrumentalne, w kilku piosenkach zaśpiewali gościnnie m.in. Misia Furtak i Michał Wiraszko. Muzyka Niemocy pojawiała się w polskich rozgłoszeniach radiowych oraz na ważnych festiwalach muzycznych, m.in. OFF Festival i Open'er, a także na Sziget Festival w Budapeszcie (*Zespół Niemoc...* 2016; *Zielonogórska Niemoc...* 2016). Michał Drozda od pewnego czasu obowiązki w zespole łączy z występami u boku Meli Koteluk i Misi Furtak. Z obiema wokalistkami przygotowuje też ich nowe płyty.

1.10. Echa

Echa to zespół łączący alternatywne brzmienia z melodyjnym wokalem i niebanalnym tekstem. Grupa ma na koncie debiutancki album *Echa*, wydany w 2019 roku, a w 2024 roku wróciła z nowymi utworami. Pierwszym z nich było *Szkło*, którego powstanie zainspirowała awaria Facebooka. Piosenka stała się numerem jeden Listy Przebojów Trójki. Zespół podkreśla, że sam nagrał i wyprodukował swoje nowe piosenki, prezentując się w nowym składzie i brzmieniu (*Szklane echa...* [b.d.]; Dębowski 2024).

Grupa od początku swojej działalności dała się poznać z oryginalnych teledysków, jak ten nagrany na Teneryfie do *Polski na supel* i *Chamski beat*, w którym zagrała (i go wyreżyserowała) Sandra Staniszevska, czy *Globalne ocieplenie* nagrane na Łuku Mużakowa, a oprócz muzyków główne role grają tamtejsze jeziora.

Założyciele zespołu, Arkadiusz Tyda i Krzysztof Garbaciak, grali ze sobą wcześniej od 2010 roku w zespole Bezsensu, z którym wydali dwie płyty i wygrali

liczne ogólnopolskie przeglądy i festiwale, a jury „Gazety Lubuskiej” w plebiscycie na Najlepszego lubuskiego zespół nie tylko rockowy przyznało Bezsensu I miejsce (*Przyniosłem...* 2013).

Echa są związane z Zieloną Górą i Żaganiem. Obecnie grupę tworzą także: Piotr Spychała (grający również z kabaretem Neo-Nówka), Andrzej Gałązka, Krzysztof Kos oraz Karol Pietsch. Muzycy mają doświadczenie ze scen Open'er Festival, Jarocin Festival, Slot Art Festival, Hejfest, Warsaw Orlen Maraton, grali również liczne koncerty klubowe, m.in. na trasach takich wykonawców jak Kult, Strachy na Lachy i Happysad.

1.11. Niedźwiedź i Koty z Księżycą

Bartosz „Niedźwiedź” Matuszewski jako lider grup takich jak anTeny i LiN oraz członek zespołów Żółte Kalendarze i koncertowego składu Błażeja Króla, stał się kluczową postacią na gorzowskiej scenie muzycznej. Od wielu lat jest też managerem klubu Magnetoffon. Ponadto produkuje muzykę i realizuje projekty muzyczne do spektakli oraz angażuje się w organizację festiwali.

W 2014 roku rozpoczął swoją drogę solową, czego efektem była płyta *Rok Koguta* wydana w 2017 roku pod pseudonimem N., a następnie album pod nazwą *Nie Nein Hem*. W 2022 roku podjął decyzję o rozpoczęciu kariery solowej jako Niedźwiedź, co zaowocowało pierwszym wydawnictwem i koncertami. W 2023 roku, zainspirowany współpracą z zespołem drewnofromlas, stworzył nową grupę koncertową – Koty z Księżycą. W 2024 roku zespół wydał płytę *Murmuracje* (Historia [b.d.]).

1.12. Łukasz Łyczkowski & 5 Rano

Łukasz Łyczkowski & 5 Rano to zespół rockowy założony w 2004 przez wokalistę Łukasza Łyczkowskiego, który zdobył popularność jako finalista programu *The Voice of Poland*. Grupa charakteryzuje się mocnym brzmieniem łączącym rock, blues i elementy hard rocka. W skład zespołu oprócz Ł. Łyczkowskiego wchodzi doświadczeni muzycy z różnych miast województwa lubuskiego: Łukasz Łabędzki, Krzysztof Fiałka, Arkadiusz Jurusz oraz Emil Chamarczuk. Grupa jest znana z energetycznych koncertów i dużego zaangażowania emocjonalnego, co zjednuje im wierną publiczność. Zespół jest ceniony za wierność klasycznym brzmieniom rocka, jest zapraszany na różne wydarzenia rockowe w Polsce, promując swoje utwory i podejmując tematy związane z życiem codziennym, relacjami międzyludzkimi oraz osobistymi przeżyciami (Zespół [b.d.]).

1.13. Najmłodsze pokolenie

Swoją obecność na muzycznej scenie województwa lubuskiego, ale także w całej Polsce, zaznaczają artystki i artyści będący jeszcze w wieku nastoletnim. Przykładem jest zielonogórski hard rockowy zespół Meteroids, który ma na koncie dwie wydane własnym sumptem płyty, a w 2023 i 2024 wygrał kilka ogólnopolskich przeglądów. Uznanie zyskują także jazz-rockowy zespół The Epilogue, bluesowo-indierockowa RetroWizja, alternatywna Gra Sów, poetycko-rockowy duet Atawizm, a także Roadhouse, Sól, Concussion, Tego Typu czy Rabbithole. Swoje pierwsze nagrania publikują także gorzowskie grupy: Temperatura Pokojowa, Li-sty i Matkowybacz (Nieautoryzowana rozmowa z B. Matuszewskim 2024).

1.14. I dużo więcej...

Wymienieni artyści i artystki to nieznaczny procent osób zajmujących się muzyką w województwie lubuskim. W ciągu ostatniego 20-lecia Lubuskie słynęło ze sceny metalowej (Supreme Lord, Witchmaster, Warfist, Syndrom, Undead Society, Frost Temple, Gołoledź) (Cierniak, Łobodzińska, Myszkiewicz 2016), aktywna była scena punkowa, ska i reggae (Jugosławia, Urząd Bezpieczeństwa, I-REY). Rap z rockiem łączą The Buffons, Buras and the Dogz oraz Rademenez (ten ostatni w wersji koncertowej), gra też hardcore'owa Anemja. Na scenie bluesowej swoim dorobkiem zapisały się m.in. Good Morning Blues, Instant Blues, Day After Day czy Blues Friends. Znacząca jest też aktywność Andrieja Kotina – songwritera i twórcy wielu projektów muzycznych, w których słychać wpływy Boba Dylana i The Beatles (Czytelnia... [b.d.]). Oryginalną twórczość prezentuje też poetka zielonogórsko-gorzowska Biała Ćma. Jednym z najintensywniej koncertujących zespołów są Trupięgi, które tworzą oryginalną muzykę do tekstów Bolesława Leśmiana (Koncerty [b.d.]). Świat popowo-alternatywnych kompozycji z silnym wpływem etnicznych brzmień łączy zaś Natalia Iwaniec, której teksty pisze Władysław Sikora (*Pra-Got...* 2023). Popową stylistykę z sukcesami reprezentuje Mariusz Wawrzyńczyk, który w 2015 roku wraz z Justyną Panfilewicz zwyciężył w koncercie Debiutów podczas Krajowego Festiwalu Piosenki Polskiej w Opolu (*Opole...* 2015). Związany przez pewien czas z Zieloną Górą Mateusz Krautwurst na opolskim festiwalu otrzymał natomiast w 2021 roku podczas koncertu Premier nagrodę ZAiKS za tekst do utworu *Dobre moce* wykonywanego przez Kasię Moś i Jareckiego (Tyda 2023, 161).

Rozwijają się ponadto sceny folkowa, jazzowa oraz hiphopowa, które też nie są zamknięte na współpracę z muzykami rockowymi czy alternatywnymi. Doświadczeni muzycy zakładają kolejne grupy, jak zielonogórski Latarnik czy kolejne wcielenie Wojciecha Brożka i Magdy Turłaj, zespół Drobne Niepokoje. W 2024 roku po dziewiętnastu latach nowy album wydała, pochodząca z Jasienia, Ewelina Flinta (*„Mariposa”...* 2024).

Z lubuskiego pochodzą także artyści na co dzień nie kojarzeni z województwem. L.U.C, czyli Łukasz Rostkowski, choć od lat związany z Wrocławiem, to urodził się w Zielonej Górze. Iwona Skwarek (Rebeka, Shyness!), która jako Iwona Skv rozwija obecnie karierę solową, choć związana ze sceną poznańską (*Iwona*), to także pochodzi z Zielonej Góry, podobnie jak Soniamiki, czyli Zofia Mikucka, kojarzona ze sceną łódzką. Znaczną część swojego życia w Gorzowie Wielkopolskim spędził zaś Bartłomiej Maczaluk z zespołu Wczasy (Kowalczyk 2018). Z Żar pochodzi mieszkający we Wrocławiu Szymon Paduszyński, który występuje pod pseudonimem Jacko Brango, a ponadto gra w zespole Krzysztofa Zalewskiego i Darii Zawiałow, w 2024 roku był też członkiem Orkiestry Męskiego Grania. Mamy też przykłady migracji muzyków do województwa lubuskiego. W Zielonej Górze od wielu lat mieszka Ireneusz Wereński, basista zespołu Kult, prekursor muzyki punkowej w Polsce. Udziela się on gościnnie w akcjach charytatywnych, przez lata współtworzył w swoim mieście zamieszkania z muzykami zespołu Jugosławia punkowy cover-band Jakoś to będzie.

W ciągu ostatniego 20-lecia w lubuskich miastach powstało wiele innych interesujących grup, które już z różnych przyczyn nie istnieją, jak chociażby Pewne Formy Białka Wojciecha Bagińskiego, 2PU, Bullfinch, Jaad, The Positive z M. Krautwurstem i Marcinem Pendowskim czy Terminal.

2. Znaczenie funduszy unijnych dla rozwoju kultury w województwie lubuskim

Po 2004 roku województwo lubuskie, jak i inne regiony Polski, otrzymało dostęp do funduszy unijnych, które pozwoliły na realizację projektów o znaczeniu regionalnym, krajowym, a nawet międzynarodowym. W ramach Funduszy Strukturalnych oraz Funduszu Spójności zainwestowano środki w infrastrukturę kulturalną, renowację zabytków, a także wsparcie różnorodnych inicjatyw kulturalnych. Jacek Filipek, obecny prezydent Zrzeszenia Lubuskich Instytucji Kultury, podkreśla, że „wejście do Unii Europejskiej otworzyło większe spektrum możliwości dla instytucji kultury, ponieważ były dotacje przeróżnego rodzaju, przeróżne projekty i granty” (Nieautoryzowana rozmowa z J. Filipkiem 2024).

Główną zaletą nowych inwestycji jest poprawa jakości odbioru kultury, szczególnie poprzez udoskonalenie akustyki, oświetlenia, wyposażenia technicznego oraz sposobu prezentacji zasobów i walorów architektonicznych budynków. Tego typu inwestycje były długo wyczekiwane, a ich realizacja pomaga polskim miastom powrócić na europejską mapę kultury. Zastosowanie nowoczesnych technologii w tych obiektach dotyczy przede wszystkim rozbudowy wyposażenia i zwiększenia elastyczności funkcji, co pozwala na organizację szerokiego wachlarza wydarzeń – od koncertów, wystaw i spektakli po kongresy i konferencje. Dostępność

dla osób z ograniczoną mobilnością również stała się priorytetem i standardem w tych instytucjach (Wojnar, Grochowski 2011, 62).

Fundusze unijne pozwoliły na realizację projektów, które wcześniej były poza zasięgiem lokalnych budżetów. Wymienić można m.in. następujące programy:

- Regionalny Program Operacyjny Lubuskie 2020 (RPO Lubuskie 2020), który finansował modernizację obiektów kulturalnych i renowację zabytków. Wspieranie kultury w ramach RPO Lubuskie 2020 przyczyniło się również do większej integracji społecznej i dostępności kultury, szczególnie poprzez dostosowanie infrastruktury dla osób z niepełnosprawnościami. Inwestycje związane z zakupem nowoczesnego sprzętu audiowizualnego, rozbudową zaplecza technicznego i tworzeniem przestrzeni edukacyjnych umożliwiły organizację bardziej zróżnicowanych wydarzeń, takich jak koncerty, wystawy, warsztaty czy konferencje, co znacząco wzbogaciło ofertę kulturalną regionu. Program ten wspierał również rozwój kulturalnych inicjatyw lokalnych, podnosząc jakość życia mieszkańców i zwiększając atrakcyjność turystyczną regionu (Domański, Czapiński, red. 2017; Regionalny... 2020).
- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko (POIiŚ) przyczyniający się do poprawy w sektorze kultury warunków prezentacji i promocji dziedzictwa kulturowego. Wsparcie to obejmowało renowację i rozbudowę zabytków oraz modernizację instytucji kultury i edukacyjnych. Zainwestowano m.in. w infrastrukturę o dużym znaczeniu regionalnym, jak muzea i teatry. Inwestycje obejmowały także ulepszenia infrastruktury, takie jak ogrzewanie, klimatyzacja, systemy przeciwpożarowe oraz dostosowanie do wymogów dostępności, a także zakup nowoczesnego sprzętu do prezentacji oferty kulturalnej i edukacyjnej (Jakubowski 2015; Fundusze... [b.r.]).
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) – wsparł działania kulturalne w mniejszych miejscowościach i na wsiach, co pozwoliło na wyrównanie dysproporcji w dostępie do kultury między miastami a terenami wiejskimi (Wojtysiak 2018; PROW... [b.d.]).

Dzięki nim instytucje i organizacje mogą także prowadzić i rozwijać edukację kulturalną, która jest kluczowym elementem strategii rozwoju kultury w województwie. Ponadto zapewniają infrastrukturę do organizacji m.in. wydarzeń muzycznych, a także te wydarzenia same organizują.

2.1. Infrastruktura kulturalna

Dzięki wsparciu z Unii Europejskiej województwo lubuskie zainwestowało w rozwój i modernizację infrastruktury kulturalnej, która stała się nowoczesna i dostępna dla mieszkańców całego regionu. Przykładami inwestycji, które przyczyniły się do rozwoju kultury oraz samych muzyków są:

Projekty realizowane w Regionalnym Centrum Animacji Kultury (RCAK)

Projekt „Przebudowa i remont budynku willowego Regionalnego Centrum Animacji Kultury”, realizowany w latach 2016–2019, miał na celu odnowienie i dostosowanie zabytkowej willi Hermanna Suckera do współczesnych potrzeb kulturalnych. Budynek, który pełnił różnorodne funkcje, w tym wojskowego szpitala po 1945 roku, został siedzibą Regionalnego Centrum Animacji Kultury w latach 90. XX wieku. Remont poprawił stan techniczny obiektu, dostępność dla osób z niepełnosprawnościami oraz unowocześnił wyposażenie techniczne. Dostosowanie przestrzeni umożliwiło realizację działań statutowych RCAK, takich jak uruchomienie Studia Nagrań i Klubu Jazz Harlem, co przyczyniło się do zwiększenia funkcjonalności i znaczenia obiektu w obszarze kulturalnym Zielonej Góry (Projekt „Przebudowa... [b.d.]”).

W ramach projektu „Rozbudowa i nadbudowa budynku Regionalnego Centrum Animacji Kultury (RCAK) wraz z restauracją zabytkowego parku”, współfinansowanej ze środków Unii Europejskiej z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, powstał nowy, trzykondygnacyjny budynek. Znajduje się w nim m.in. wielofunkcyjna sala widowiskowa na około 130 osób, hole wystawowe, trzy interaktywne sale, sale trenerskie, pracownia poligrafii, sala design project, kawiarnia, sala taneczna oraz pokoje instruktorów. Teren parku został zrewitalizowany poprzez odtworzenie pierwotnego układu ścieżek i historycznych elementów małej architektury. Zrekonstruowano fontannę, przeprowadzono kompleksową pielęgnację zieleni oraz nasadzono krzewy różane i byliny. Zrewitalizowano także zabytkowe ogrodzenie, co podniosło estetyczne i funkcjonalne walory terenu (Projekt „Rozbudowa... [b.d.]”).

Filharmonia Zielonogórska im. Tadeusza Bairda

Dzięki renowacji i rozbudowie Filharmonia Zielonogórska stała się jednym z najważniejszych ośrodków muzycznych w regionie, przyciągającym artystów zarówno z kraju, jak i z zagranicy. Filharmonia organizuje liczne koncerty muzyki klasycznej i inne wydarzenia artystyczne. Organizowane są w niej także koncerty muzyki rozrywkowej. Wielokrotnie w Filharmonii występował zespół Raz, Dwa, Trzy (Filharmonia... [b.d.]”).

Pałac Księżęcy w Żaganiu

W Żaganiu dzięki funduszom unijnym odnowiono Pałac Księżęcy, umożliwiając organizację licznych imprez artystycznych w ramach projektu „Zachowanie i zwiększenie dostępności do zasobów dziedzictwa kulturowego Pałacu Księżęcego i elementów Zespołu Parkowo-Pałacowego w Żaganiu”. Żagań uzyskał na ten cel dofinansowanie z UE w ramach programu Lubuskie 2020.

Środki umożliwiły m.in. remont elewacji i kominów pałacu oraz instalację nowego systemu odprowadzania wody, który chroni budynek przed wilgocią. Prace konserwatorskie obejmowały też rekonstrukcję detali sztukatorskich i częściowe odmalowanie elewacji, a także modernizację fontann pałacowych. W ramach projektu odnowiono Salę Inter, wyposażając ją w nowy projektor do filmów 3D, okulary, system dźwiękowy i ekran oraz ulepszając instalację i wentylację, tworząc nowoczesną przestrzeń multimedialną (*Dzięki unijnym środkom...* 2023; *W trosce...* 2023).

Dom Kultury w Sulechowie

Dom Kultury w Sulechowie – ważne centrum kulturalne regionu, które organizuje koncerty, wystawy, przedstawienia teatralne oraz warsztaty artystyczne. Dom Kultury aktywnie promuje zarówno muzykę klasyczną, jak i popularną.

Dom Kultury w Krośnie Odrzańskim

Dom Kultury w Krośnie Odrzańskim – po modernizacji, dofinansowanej z funduszy unijnych, oferuje szeroką gamę wydarzeń kulturalnych i edukacyjnych. Jest miejscem organizacji lokalnych przeglądów artystycznych, wystaw malarskich i koncertów. DK w Krośnie Odrzańskim angażuje się również w organizację festiwalu muzycznych oraz współpracuje z instytucjami niemieckimi, wspierając projekty transgraniczne (*Rewitalizacja Zamku...* 2007).

2.2. Wydarzenia kulturalne i rola instytucji lokalnych

Rozwój infrastruktury i dostępność funduszy europejskich przełożyły się na intensyfikację wydarzeń kulturalnych, które odbywają się w województwie lubuskim. Najważniejsze instytucje, takie jak Zielonogórski Ośrodek Kultury, Regionalne Centrum Animacji Kultury oraz Miejskie Centrum Kultury w Gorzowie Wielkopolskim, odgrywają kluczową rolę w organizacji wydarzeń, wystaw, koncertów oraz warsztatów dla mieszkańców województwa (RCAK. O nas [b.d.]; Kilka słów... [b.d.]; Miejskie... [b.d.]). W regionie odbywają się także liczne festiwale, przyciągające publiczność z całej Polski i Europy.

Od 1997 do 2019 roku województwo lubuskie było gospodarzem największego obecnie festiwalu w Europie Pol'and'Rock Festival (wcześniej Przystanek Woodstock) – najpierw w Żarach, a później w Kostrzynie nad Odrą. Oprócz gwiazd zagranicznych i polskich występowały te wywodzące się z lubuskiego, jak np.: Raz, Dwa, Trzy, Piotr Bukatyk, LemON, Mela Koteluk, Ewelina Flinta, Kombajn do Zbierania Kur po Wioskach oraz 2PU.

Od 2004 roku w Słubicach i Frankfurcie nad Odrą organizowany jest festiwal transVOCALE. W Kleist Forum we Frankfurcie, Słubickim Miejskim Ośrodku Kultury SMOK oraz w innych miejscach Dwumiasta każdego roku występują

czołowi artyści z Niemiec, Polski i różnych zakątków świata. Publiczność czeka muzyczna podróż przez różnorodne gatunki, kultury i kraje z repertuarem obejmującym muzykę świata, blues, soul, folk, chanson, rock oraz pop. Tegoroczną edycję otworzył występ niemieckiego barda Stoppoka oraz polskiego zespołu Kwiat Jabłoni. Na festiwalu pojawiła się także muzyka inspirowana kulturą włoską, m.in. w wykonaniu wokalisty i autora tekstów Pippo Poliny oraz zespołu Suonno d'Ajere (*transVOCALÉ*... [b.d.]).

Także od 2004 roku odbywa się w Sulęcinie festiwal muzyki alternatywnej Wake Up & Live Festival, organizowany przez Sulęciński Ośrodek Kultury. Dzięki dotacjom z Unii Europejskiej na scenie występowali cenieni alternatywni artyści. Charakteru festiwalowi nadają jednak lokalni wykonawcy, dla których jest to dobra okazja do zaprezentowania się na prestiżowym wydarzeniu. SOK organizuje ponadto m.in. Sulęcín Reggae Festiwal oraz Rock & Beer Fest (*Sulęciński*... [b.d.]).

Ofertą dla fanów bardziej niszowych dźwięków jest liczący sobie osiem edycji Gorzowski Splin Festiwal. Oprócz uznanych w środowisku wykonawców prezentują się na nim także lokalni debiutanci (*Gorzowski*... [b.d.]). W Mierkowie koło Lubska na prywatnej posesji odbywa się natomiast festiwal Letnia Scena Stańczyka, a line-up stanowią wykonawcy grający głównie bardziej klasyczne odmiany rocka oraz metal (*Zapraszamy*... 2024).

W 2024 roku na mapie festiwalowej zadebiutował ponadto ParkBeats Festival, który odbył się w Iłowej. Wystąpili m.in. ATB, O.S.T.R., Emma Hewitt, Craig Connelly, Sarius oraz Lubuszanie: zespół Echa i Rademenez (*Parkbeats*... [b.d.]). Organizowane są także przeglądy dla młodych zespołów, jak Getting Out Festival w Miejskim Centrum Kultury w Gorzowie Wielkopolskim (*Getting*... [b.d.]) oraz Wojewódzki Przegląd Młodych Zespołów w zielonogórskim Cafe Noir w ramach Lubuskich Obywatelskich Inicjatyw Młodzieżowych, dofinansowany ze środków Województwa Lubuskiego (Pietruszewska 2022).

Elementem edukacji kulturalnej są m.in. Lubuskie Konfrontacje Artystyczne, stanowiące cykl wydarzeń przeglądowych, skierowanych do dzieci i młodzieży szkolnej z województwa lubuskiego, rozwijających swoje pasje artystyczne. Inicjatywa ta, realizowana przez trzydzieści instytucji kultury w regionie, oferuje unikalną platformę konfrontacji twórczej dla młodych mieszkańców Lubuskiego (Lubuskie Konfrontacje... [b.d.]). Ponadto ZOK organizuje Ogólnopolski Festiwal Piosenki Dziecięcej i Młodzieżowej FUMA (FUMA, [b.d.]).

W wielu miejscowościach dni miast przybrały charakter ważnych wydarzeń kulturalnych. Jako przykład może posłużyć największe święto wina w Polsce – zielonogórskie Winobranie (Toczewski 2005; Angutek i in. 2019) oraz gorzowski Nocny Szlak Kulturalny (Kluwak 2024). Oba wydarzenia były dofinansowane z funduszy unijnych. W Żaganiu odbywa się Jarmark św. Michała, a w Krośnie Od-

rzańskim Rybobranie. Istotnym elementem wszystkich z tych imprez są koncerty nie tylko gwiazd, ale także reprezentantów regionu.

Oczywiście nie wszystkie wydarzenia w województwie dotyczą jednak muzyki rozrywkowej. Wymienić można chociażby: Festiwal Muzyki Fryderyka Chopina w Sulechowie, Green Town of Jazz, Międzynarodowy Festiwal Gitarowy oraz Festiwal Solanin w Nowej Soli i Lubuskie Lato Filmowe w Łagowie. To tylko niewielka liczba przykładów ważnych wydarzeń kulturalnych w województwie lubuskim.

Podsumowanie

Artyści lubuscy osiągalili status ogólnopolskiej rozpoznawalności, zazwyczaj gdy przenosili się do większych ośrodków, przede wszystkim Warszawy, edukując się muzycznie i zdobywając doświadczenie także za granicą. Tak było w przypadku chociażby M. Koteluk i M. Furtak. Wyjątkiem jest jednakże B. Król, który mimo swojej popularności, nadal mieszka w podgorzowskim Jeninie.

Artyści z różnych lubuskich miast wspierają się, zapraszając wzajemnie na koncerty i wymieniając doświadczeniami, natomiast nieznaczna jest liczba międzymiastowych kolaboracji. Jednym z nielicznych takich pomysłów był Projekt 10/31, w którym w 2016 roku z inicjatywy Jarosława Adryńczyka 31 artystów mających lubuskie korzenie nagrało 10 piosenek (Haczek 2016).

Do takich inicjatyw dochodzi częściej w środowiskach wewnątrz danego miasta, w szczególności da się je zaobserwować w Gorzowie Wielkopolskim. Ich efektem jest np. płyta *Furnam* z piosenkami do wierszy Kazimierza Furmana (*Furman* [b.d.]) oraz składanka *Piosenki miasta średniej wielkości* (Piosenki... 2008). W całym województwie da się zauważyć, że znaczna część muzyków gra w kilku zespołach. Ta rotacyjność w składach powoduje, że stworzyła się pewna społeczność muzyków. Do międzypokoleniowych spotkań często dochodzi przy okazji koncertów charytatywnych – m.in. Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy, corocznego koncertu Warto jest pomagać, ale także oddolnych inicjatyw związanych ze zbieraniem funduszy np. na leczenie osób chorych z danej społeczności lokalnej. Oprócz grup grających muzykę autorską popularne są cover bandy. Działalność w 2023 roku zakończył zespół Cadillac (Korn 2023), ale pojawiły się nowe, coverujące m.in. twórczość Kory i Perfectu.

Zdarzają się artystyczne spotkania Lubuszan w Warszawie, zwykle tych, którzy osiągnęli już znaczny sukces. Sytuację zielonogórzanek i zielonogórzan w stolicy analizuje M. Furtak:

Tych ludzi z Zielonej Góry jest bardzo dużo, co tylko mi właśnie podsuwa taką myśl, że póki się tam jest, to trzeba szukać, bo jest jakiś paradoks, że trzeba wyjechać z Zielonej Góry, żeby spotkać ludzi z Zielonej Góry, którzy się zajmują podobnymi rzeczami, więc

zanim się wyjedzie, to może trzeba się porozglądać. Na przykład takie osoby, z którymi współpracuję, jak Mela Koteluk, z którą mi się zdarzyło przecież ileś tam razy zagrać i wystąpić. To, że my się tak późno spotkałyśmy, to jest aż zaskakujące. Cieszę się, że się udało, ale musiałyśmy najpierw te relacje nasze zbudować w Warszawie, żeby móc się do nich odwoływać, jak już wracamy do domu. Także polecam przyglądać się swoim najbliższym otoczeniom i znajomym, i nieznanym też (Nieautoryzowana rozmowa z M. Furtak 2017).

Znaczna część wymienionych lubuskich zespołów prezentuje profesjonalny poziom, jest ceniona za swój artyzm i jakość wykonawczą, ale nie osiągnęła ogólnopolskiego rozgłosu. Muzycy ci często muszą godzić granie z pracą zawodową. Niemniej jednak także oni promują województwo lubuskie, reprezentując je na scenach całej Polski, na festiwalach, wygrywając przeglądy, przemycając lokalne treści do tekstów swoich piosenek. W piosence Kombajnu *Waniliowe niebo* pojawia się Świebodzin. Z kolei Niedźwiedź wraz z zespołem Nagrobki stworzył *Piosenkę o Gorzowie*. Ponadto artystki i artyści pokazują swoje okolice w teledyskach. Przykładem są m.in. klip zespołu Echa *Globalne ocieplenie* i nagranie live M. Furtak *Przychodzisz, odchodzisz* (zrealizowany we współpracy z Urzędem Marszałkowskim Województwa Lubuskiego). W obu przypadkach przedstawiony jest Geopark Łuk Mużakowa. Zazwyczaj twórcy podkreślają także swoje lubuskie pochodzenie podczas wywiadów, koncertów i w mediach społecznościowych.

Rozwój kultury w województwie lubuskim po 2004 roku, wsparty funduszami unijnymi i lokalnymi inicjatywami, znacząco wzbogacił ofertę kulturalną regionu. Dzięki inwestycjom w infrastrukturę kulturalną, renowacji obiektów oraz wsparciu licznych festiwali i wydarzeń, województwo stało się atrakcyjnym miejscem dla miłośników sztuki, teatru i muzyki. Współpraca z zagranicznymi partnerami, rozwój edukacji kulturalnej i szerokie zaangażowanie organizacji pozarządowych przyczyniły się do integracji społeczności lokalnych i rozwoju tożsamości regionalnej. Jednakże J. Filipek życzyłby sobie i wszystkim instytucjom kultury większych środków finansowych, a także większego zainteresowania samorządów oraz liczniejszej publiczności na organizowanych wydarzeniach (Nieautoryzowana rozmowa z J. Filipkiem 2024).

Województwo lubuskie nie tylko inwestuje w rozwój kulturalny, ale także jest miejscem, które wydało wielu wybitnych artystów. Inicjatywy te nie tylko umacniają lokalne dziedzictwo, ale również promują województwo lubuskie na arenie krajowej i międzynarodowej.

Bibliografia

- Angutek D., Kinal A., Leszkowicz-Baczyński J., Pokrzyńska M., Urbaniak A. (2019), *Winiarska i bachiczna tradycja Zielonej Góry. Studia i szkice społeczno-kulturowe*, Oficyna Wydawnicza Epigram, Zielona Góra.
- Artrosis [b.d.], <https://www.facebook.com/Artrosis.band> [dostęp: 2.11.2024].
- Bio [b.d.], <https://patrycja.pl/bio/> [dostęp: 2.11.2024].
- Bukatryk P., Sam o sobie [b.d.], <https://piotrbukartyk.com.pl/bio/> [dostęp: 2.11.2024].
- Chwila ciszy. Felician Andrzejczak* (2024), „*Teraz Rock*”, 11(260), 12.
- Cierniak M., Łobodzińska A., Myszkiewicz I. (2016), *Kronika zielonogórskiego rocka*, Stowarzyszenie Forum Art, Zielona Góra.
- Czytelnia/Andrzej Kotin [b.d.], <https://nowynapis.eu/autor/andrzej-kotin> [dostęp: 29.10.2024].
- Dębowski Ł. (2024), *Echa prezentują nowy singiel. Posłuchaj przebojowego utworu „Do Słońca”* [Recenzja], <https://polskaplyta-polskamuzyka.pl/2024/09/26/echa-prezentuja-nowy-singiel-posluchaj-przebojowego-utworu-do-slonsca-recenzja/> [dostęp: 29.10.2024].
- Domański H., Czapiński L., red. (2017), *Rozwój kulturalny regionów Polski a fundusze unijne 2007–2013*, Universitas, Kraków.
- Dzięki unijnym środkom zwiększamy dostępność Zespołu Parkowo-Palacowego* (2023), <https://urazdmiaasta.zagan.pl/2023/08/21/dzieki-unijnym-srodkom-zwiekszamy-dostepnosc-palacu-ksiazeczego-i-zespołu-parkowo-palacowego/> [dostęp: 2.11.2024].
- Filharmonia Zielonogórska [b.d.], <https://filharmoniazg.pl/> [dostęp: 29.10.2024].
- Frith S. (2004), *Popular Music: Critical Concepts in Media and Cultural Studies*, Routledge, London.
- Fryderyk 2023 (2023), <https://fryderyki.pl/fryderyk-2023/> [dostęp: 2.11.2024].
- Fundusze Europejskie w kulturze – podsumowanie i perspektywy [b.d.], <https://www.pois.gov.pl/strony/wiadomosci/fundusze-europejskie-w-kulturze-podsumowanie-i-perspektywy/> [dostęp: 28.10.2024].
- FUMA [b.d.], <https://zok.com.pl/festiwale/fuma/> [dostęp: 5.11.2024].
- Furman [b.d.], <https://thinman.pl/pl/p/Furman-CD/23> [dostęp: 30.10.2024].
- Getting Out Festival [b.d.], <https://mckgorzow.pl/getting-out-festival/> [dostęp: 2.11.2024].
- Gorzowski Splin Festiwal [b.d.], <https://www.facebook.com/gorzowskisplin> [dostęp: 28.10.2024].

- Haczek, Z. (2016), *Niezwykły muzyczny Project 10/31: dziesięć piosenek 31 lubuskich artystów*, <https://gazetalubuska.pl/niezwykly-muzyczny-project-1031-dziesiec-piosenek-31-lubuskich-artystow/ar/9779735> [dostęp: 2.11.2024].
- Historia [b.d.], <https://niedzwiedz.art/muzyka/> [dostęp: 29.10.2024].
- Igor Herbut prezentuje pierwszy solowy album i nowy teledysk (2020), <https://www.cgm.pl/news/igor-herbut-prezentuje-pierwszy-solowy-album-i-nowy-teledysk/> [dostęp: 17.07.2022].
- Iwona Skv z pierwszym solowym singlem „Nie ma” (2021), <https://polskaplta-polskamuzyka.pl/2021/12/13/iwona-skv-z-pierwszym-solowym-singlem-nie-ma/> [dostęp: 29.10.2024].
- Jakubowski W. (2015), *Kultura i rozwój lokalny w Polsce po 2004 roku: studium przypadków*, Scholar, Warszawa.
- Jeziński M. (2017), *Muzyka popularna jako forma pamięci kulturowej*, „Kultura Współczesna”, 3(96).
- Junior Eurovision 2021 (2021), <https://eurovisionworld.com/junior-eurovision/2021> [dostęp: 30.10.2024].
- Kilka słów [b.d.], <https://zok.com.pl/o-nas/kilka-slow/> [dostęp: 28.10.2024].
- Kluwak A. (2024), *Nocny Szlak Kulturalny 2024 w Gorzowie. Impreza potrwa dwa dni*, <https://gorzowianin.com/wiadomosc/24171-nocny-szlak-kulturalny-2024-w-gorzowie-impieza-potrwa-dwa-dni.html> [dostęp: 28.10.2024].
- Kołodziej M. (2012), *Mela Koteluk laureatką Nagrody Artystycznej im. G. Ciechowskiego*, <https://axunarts.pl/2012/11/19/mela-koteluk-laureatka-nagrody-artystycznej-im-grzegorza-ciechowskiego/> [dostęp: 29.10.2024].
- Koncerty [b.d.], <https://trupiegi.pl/koncerty/> [dostęp: 29.10.2024].
- Korn M. (2023), *Ostatnia jazda Cadillac’a. Zespół po ponad 30 latach schodzi ze sceny i daje czadu na Placu Teatralnym. „To fenomen, będzie ich brakować”*, <https://gazetalubuska.pl/ostatnia-jazda-cadillaca-zespol-po-ponad-30-latach-schodzie-ze-sceny-i-daje-czadu-na-placu-teatralnym-to-fenomen-bedzie-ich/ar/c13-17884143> [dostęp: 28.10.2024].
- Kowalczyk P. (2018), *Gorzów: Duch miasta*, <https://www.dwutygodnik.com/artyku-1/7886-gorzow-duch-miasta.html> [dostęp: 29.10.2024].
- LemON [b.d.], <https://www.lem-on.pl/o-zespole-2/> [dostęp: 17.07.2022].
- Lubuskie Konfrontacje Artystyczne. O projekcie [b.d.], <https://lubuskieart.pl/o-projekcie/> [dostęp: 2.11.2024].
- Łomski R. (2023), *Zielonogórski big-beat i film*, Pro Libris, Zielona Góra.

„Mariposa” Eweliny Flinty. *Artystka powraca z nowym albumem* (2024), <https://jedynka.polskieradio.pl/artukul/3381252,Mariposa-Eweliny-Flinty-Artystka-powraca-z-nowym-albumem-> [dostęp: 29.10.2024].

Miejskie Centrum Kultury [b.d.], <https://mckgorzow.pl/o-nas/> [dostęp: 28.10.2024].

Misia Furtak – Co przyjdzie? [b.d.], <https://estradaistudio.pl/plyty/30764-misia-furtak-co-przyjdzie> [dostęp: 29.10.2024].

„Must Be the Music” wraca po latach! Dawid Kwiatkowski pierwszym jurorem (2024), <https://kultura.onet.pl/telewizja/must-be-the-music-wraca-po-latach-dawid-kwiatkowski-pierwszym-jurorem/dt70gpn> [dostęp: 30.10.2024].

Muzyka popularna: Błażej Król laureatem Paszportów POLITYKI (2020), <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/paszporty/1938108,1,muzyka-popularna-blazej-krol-laureatem-paszportow-polityki.read> [dostęp: 30.10.2024].

Negus K. (1997), *Popular Music in Theory: An Introduction*, Wesleyan University Press, Middletown.

Nieautoryzowana rozmowa z B. Matuszewskim (2024), Gorzów Wlkp.

Nieautoryzowana rozmowa z J. Filipkiem (2024), Zielona Góra.

Nieautoryzowana rozmowa z M. Furtak (2017), Warszawa.

Oleśńska B. (2023), *Mela Koteluk wraca na scenę z singlem promującym nową płytę. „Nie wydaję zbyt często”*, <https://dziendobry.tvn.pl/gwiazdy/mela-koteluk-wraca-na-scene-z-singlem-harmonia-promujacym-nowa-plyte-st7521924> [dostęp: 29.10.2024].

Opole 2015. Justyna Panfiewicz i Mariusz Wawrzynczyk wygrali Debiuty (2015), <https://poranny.pl/opole-2015-justyna-panfiewicz-i-mariusz-wawrzynczyk-wygrali-debiuty-wideo/ar/4970990> [dostęp: 2.11.2024].

Parkbeats [b.d.], <https://parkbeats.pl/> [dostęp: 28.10.2024].

Pertek R. (2018), *Podwójnie platynowe albumy „LemON” oraz „Scarlett”*, <https://muzykoholicy.com/podwojnie-platynowe-albumy-lemon-oraz-scarlett/> [dostęp: 16.11.2022].

Pietruszewska A. (2022), *Młodzi, muzycy lubuskie – czas odkryć Wasze talenty! Zgłoście się do konkursu*, <https://lubuskie.pl/wiadomosci/18839> [dostęp: 2.11.2024].

Piosenki miasta średniej wielkości (2008), <https://rateyourmusic.com/release/album/various-artists/piosenki-miasta-sredniej-wielkosci/> [dostęp: 3.11.2024].

Płyta tygodnia: składanka Lubuskie Dobrze Rockuje (2021), <https://www.rockkompas.pl/plyta-tygodnia-skladanka-lubuskie-dobrze-rockuje/> [dostęp: 3.11.2024].

Pol’and’Rock Festival – Historia [b.d.], <https://polandrockfestival.pl/o-festiwalu/historia> [dostęp: 3.11.2024].

Pra-Got – Koncert Natalii Iwaniec (2023), <https://zok.com.pl/pragot-koncert-natalii-iwaniec/> [dostęp: 29.10.2024].

- Projekt „Rozbudowa i nadbudowa budynku Regionalnego Centrum Animacji Kultury wraz z restauracją zabytkowego parku” [b.d.], <https://rcak.pl/projekty/projekty-rozbudowa-i-nadbudowa/> [dostęp: 29.10.2024].
- Projekt „Przebudowa i remont budynku willowego Regionalnego Centrum Animacji Kultury” [b.d.], <https://rcak.pl/projekty/projekty-przebudowa-i-remont/> [dostęp: 02.11.2024].
- PROW 2014-2020 [b.d.], <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/-program-rozwoju-obszarow-wiejskich-2014-2020-prow-2014-2020> [dostęp: 29.10.2024].
- Przyniosłem ci coś – drugi singiel od Bezsensu* (2013), <http://www.wyspa.fm/news/38516/przynioslem-ci-cos-drugi-singiel-od-bezsensu> [dostęp: 2.11.2024].
- Raz, Dwa, Trzy [b.d.], <https://zespolarazdwatrzy.pl/o-zespole/> [dostęp: 3.11.2024].
- RCAK. O nas [b.d.], <https://rcak.pl/o-nas/> [dostęp: 28.10.2024].
- Regionalny Program Operacyjny – Lubuskie 2020 (2020), <https://rpo.lubuskie.pl/-/regionalny-program-operacyjny-lubuskie-2020#> [dostęp: 28.10.2024].
- Rewitalizacja Zamku Piastowskiego w Krośnie Odrzańskim* (2007), <https://www.pot.gov.pl/pl/fundusze-ue/pomysly-na-projekt-turystyczny/rewitalizacja-zamku-piastowskiego-w-krosnie-odrzanskim> [dostęp: 29.10.2024].
- Rozwój kulturalny regionów Polski a fundusze unijne 2007–2013* (2017), red. H. Domański, L. Czapiński, Kraków, <https://rpo.lubuskie.pl/-/regionalny-program-operacyjny-lubuskie-2020#> [dostęp: 29.10.2024].
- Sam Simon Cowell nacisnął dla Polki złoty przycisk. Sara James sensacją „America’s Got Talent”* (2022), <https://tvn24.pl/kultura-i-styl/sara-james-w-americas-got-talent-simon-cowell-nacisnal-zloty-przycisk-st5751798> [dostęp: 30.10.2024].
- Sara James zaprasza do swojego świata* (2024), <https://www.cgm.pl/news/sara-james-zaprasza-do-swojego-swiata/> [dostęp: 30.10.2024].
- Soldout/Kombajn do Zbierania Kur po Wioskach [b.d.], <https://www.facebook.com/events/569139352278646?ref=newsfeed> [dostęp: 30.10.2024].
- Sulechowski półmetek kulturalny* [b.d.], https://dk-sulechow.com/cms/2717/sulechowski_polmetek_kulturalny [dostęp: 29.10.2024].
- Sulęciński Ośrodek Kultury [b.d.], <https://soksulecin.pl/> [dostęp: 28.10.2024].
- Szczęśny J. (2019), *Misia Furtak – Co przyjdzie?*, <https://www.nowamuzyka.pl/2019/02/19/misia-furtak-co-przyjdzie/> [dostęp: 29.10.2024].
- Szklane Echa synth popu* [b.d.], <https://www.alternativepop.pl/newsy/szklane-echa-synth-popu> [dostęp: 29.10.2024].
- Tagg P. (1982), *Analysing Popular Music: Theory, Method and Practice*, „Popular Music”, 2, Cambridge University Press, Cambridge.

Teraz najlepsi 2003 (2003), „Teraz Rock”, 3(13), 22.

Teraz najlepsi 2005 (2006), „Teraz Rock”, 3(37), 20.

Toczewski A. (2005), *Zielonogórskie Winobrania*, Muzeum Ziemi Lubuskiej, Zielona Góra.

transVOCALÉ świętuje swoje 20-lecie [b.d.], <https://www.transvocale.eu/pl> [dostęp: 3.11.2024].

Tyda A. (2022), *Muzycy pokolenia big-beatu w Zielonej Górze w okresie PRL*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 2(40), 89-107.

Tyda A. (2023), *Kultura przemkowska*, [w:] *Przemków. Przemiany społeczno-polityczne po 1989 roku*, red. S. Dudra, Poznań.

UL/KR [b.d.], <https://thinman.pl/pl/i/ULKR/38> [dostęp: 30.10.2024].

W trosce o dziedzictwo kulturowe Żagania (2023), <https://urzedmiasta.zagan.pl/2023/12/22/w-trosce-o-dziedzictwo-kulturowe-zagania/> [dostęp: 29.10.2024].

Wojnar K., Grochowski M. (2011), *Infrastruktura kultury – polityka spójności a atrakcyjność miast*, Warszawa.

Wybraliśmy najlepszego polskiego artystę MTV EMA 2017 (2017), <https://noizz.pl/muzyka/mtv-ema-2017-dawid-kwiatkowski-najlepszym-polskim-artysta/qtqb7e> [dostęp: 30.10.2024].

Zapraszamy na festival – Letnia Scena Stańczyka 2024 (2024), <https://metalmundus.pl/zapraszamy-na-festival-letnia-scena-stanczyka-2024-3/> [dostęp: 3.11.2024].

Zespół [b.d.], <https://5rano.com.pl/zespol/> [dostęp: 29.10.2024].

Zespół Niemoc wystąpi na Sziget Festival 2016 (2016), <https://kultura.onet.pl/muzyka/wiadomosci/zespol-niemoc-wystapi-na-sziget-festival-2016/s1ndysk> [dostęp: 29.10.2024].

Zielonogórska Niemoc zagra na największym festiwalu w Europie! (2016), <https://zielonagora.wyborcza.pl/zielonagora/7,35182,20085368,zielonogorska-niemoc-zagra-na-najwiekszym-festiwalu-w-europie.html> [dostęp: 30.10.2024].

Anna Ratke-Majewska

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID 0000-0003-0845-5061

Pamięć i pojednanie w Unii Europejskiej. Doświadczenia Polski i regionu w relacjach z Niemcami

Publikacji na temat różnych aspektów relacji polsko-niemieckich, znaczenia pamięci o przeszłości w ich budowaniu, problematyki pojednania czy kwestii współpracy transgranicznej w literaturze z zakresu nauk społecznych i humanistycznych jest bardzo wiele (zob. m.in.: Matelski 2017, 23-39; Dec-Pustelnik 2019; Skonieczny, red. 2019; Schulz, Hillebrand, red. 2021; Kurasz, red. 2023). Niniejszy artykuł nie ma zatem na celu powielić poruszanych już niejednokrotnie w nauce problemów. Ma natomiast za zadanie zwrócić uwagę na zasadniczą różnicę w podnoszeniu kwestii pamięci w relacjach polsko-niemieckich i kreowaniu pojednania między tymi dwoma narodami, która występuje pomiędzy szczeblem państwowym a regionalnym.

Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na to, iż polityka państwa polskiego w sferze pamięci i pojednania z Niemcami ma inną dynamikę niż polityka regionu przygranicznego (w tym województwa lubuskiego) w tym zakresie. Podczas gdy polityka państwa ma za zadanie wypełniać zarówno ogólnopństwowe cele długoterminowe (takie jak m.in. bezpieczeństwo, przetrwanie czy prestiż), jak i krótkoterminowe (do tych należy zaliczyć bieżącą korzyść polityczną), które znacząco oddziałują na relacje dwustronne z innymi państwami, to politykę regionów przygranicznych cechuje większa stałość. Obserwacja życia politycznego ukazuje bowiem, że gdy trendem w polityce Polski stawało się mówienie o kryzysie w relacjach, który wynikał z trudnych dla obu narodów momentów wydarzeń minionych, lub gdy po raz kolejny podnoszono konieczność rozpoczęcia polsko-niemieckiego pojednania międzypaństwowego, na poziomie regionów przygra-

nicznych (także lubuskiego) upamiętnianie wspólnej przeszłości oraz pojednanie sąsiadujących ze sobą społeczności trwały nieprzerwanie.

Poziom państwowy: pojednanie czy kryzys? Perspektywa relacji po przystąpieniu do Unii Europejskiej

Po przemianach ustrojowych roku 1989 w Polsce liczba inicjatyw mających służyć pojednaniu polsko-niemieckiemu regularnie rosła, a duże znaczenie w tym zakresie miały działania podejmowane przez tworzone w kolejnych latach instytucje. W pierwszej kolejności warto zwrócić uwagę na Fundację „Krzyżowa” dla Porozumienia Europejskiego. Została powołana w 1990 roku, kilka miesięcy po polsko-niemieckiej Mszy Pojednania z 12 listopada 1989 roku, w której wzięli udział kanclerz Niemiec Helmut Kohl i premier Polski Tadeusz Mazowiecki i którą uważa się za symbol początku nowego etapu w stosunkach polsko-niemieckich. Msza miała miejsce w dolnośląskiej wsi Krzyżowa, będącej niegdyś majątkiem rodziny von Moltke. W okresie II wojny światowej działała tam antyhitlerowska grupa opozycyjna „Krąg z Krzyżowej” (Fundacja Krzyżowa b.d.a, b.d.c; Opiłowska, 2019, 208). Jej członkowie „pracowali nad planami odnowienia demokratycznych i opartych na chrześcijańskich wartościach moralnych Niemiec i Europy” (Fundacja Krzyżowa b.d.b). Fundacja powstała na gruncie tego dziedzictwa – zarówno dorobku „Kręgu z Krzyżowej”, jak i istoty symbolu Mszy Pojednania. Obrala ona za cel wspieranie pokojowego współistnienia ludzi, czyniąc to poprzez pogłębianie dialogu polsko-niemieckiego, kształtowanie i umacnianie porozumienia europejskiego, zachowanie politycznej oraz ponadpartyjnej niezależności, a także dążenie do równoprawnego udziału w życiu społecznym każdego człowieka bez względu na różnice w pochodzeniu, uwarunkowaniach osobistych, przekonaniach czy religii. Wśród działań podejmowanych przez poszczególne działy Fundacji „Krzyżowa” wymienić warto: międzynarodowe wymiany młodzieży, partnerstwa strategiczne, programy specjalistyczne, warsztaty tematyczne, wystawy, spotkania i konferencje, pobyty studyjne, tworzenie i realizację projektów (edukacyjnych, specjalistycznych, wolontariackich czy rozwoju instytucjonalnego), a także edukację historyczną (Fundacja Krzyżowa 2020, 2023).

Szczególnie istotne miejsce wśród instytucji sprzyjających współpracy pomiędzy społeczeństwami Polski i Niemiec po przełomie systemowym zajęła Fundacja „Polsko-Niemieckie Pojednanie”. Powstała ona w wyniku porozumienia z 16 października 1991 roku pomiędzy rządem Rzeczypospolitej Polskiej i Republiką Federalnej Niemiec w sprawie wypłat świadczeń dla obywateli polskich będących ofiarami reżimu narodowosocjalistycznego. Stworzona została po to, by pomagać ofiarom prześladowań nazistowskich i wspierać dialog polsko-niemiecki. Jej celem jest jednocześnie prowadzenie działalności edukacyjno-infor-

macyjnej i naukowo-badawczej (upowszechniającej historię II wojny światowej), gromadzenie i udostępnianie dokumentacji nazistowskich prześladowań obywateli polskich, inicjowanie przedsięwzięć służących porozumieniu oraz pojednaniu pomiędzy narodami, zwłaszcza Polakami i Niemcami, a także rozwijanie współpracy z Polonią i Polakami mieszkającymi poza granicami Polski. Wyплаты podstawowe i dodatkowe, przekazywane w latach 1992-2002 osobom w Polsce, które w wyniku prześladowań nazistowskich zostały szczególnie ciężko poszkodowane na zdrowiu i znajdowały się w trudnej sytuacji materialnej, pokryte zostały z wkładu niemieckiego rządu w wysokości 500 mln DM oraz z odsetek od tego kapitału. W latach 2001-2003 Fundacja „Polsko-Niemieckie Pojednanie” podjęła natomiast wypłaty z drugiego funduszu niemieckiego oraz austriackiego, przeznaczonego dla byłych robotników niewolniczych i przymusowych III Rzeszy w Polsce (Fundacja stała się jedną z organizacji partnerskich pośredniczących w wypłacie świadczeń). Warto ponadto wspomnieć, że Fundacja „Polsko-Niemieckie Pojednanie” realizuje swoje cele statutowe, organizując też spotkania, wystawy i konferencje międzynarodowe, inicjując konkursy, a także uczestnicząc w projektach finansowanych z budżetu państwa (w latach 2021-2024 w ramach programu Miejsca Pamięci Narodowej za Granicą czy konkursu Ministra Spraw Zagranicznych RP „Dyplomacja Publiczna”) (Fundacja „Polsko-Niemieckie Pojednanie” b.d.; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 2003; Polska Fundacja im. Roberta Schumana 2019; United States Holocaust Memorial Museum 2023).

Za inną wartą szczególnej uwagi instytucję wspierającą pojednanie uznać można Fundację Współpracy Polsko-Niemieckiej. Powołana ona została w roku 1991 w celu udzielania finansowego wsparcia przedsięwzięciom zorientowanym na zbliżenie narodów polskiego i niemieckiego. Ze środków Fundacji wspierane są zwłaszcza następujące inicjatywy: badania naukowe, działania edukacyjne, konkursy wiedzy, działalność literacka i artystyczna, publikacje, wymiana naukowa, podróże studyjne, programy stypendialne, spotkania polsko-niemieckie, organizacja seminariów, debat i konferencji, współpraca samorządów, wspieranie kontaktów gospodarczych, krzewienie języka i kultury rodzimej w państwie partnera, przyznawanie nagród medialnych, aktywność na rzecz zachowania wspólnego dziedzictwa kulturowego, a także różnego rodzaju inne działania na rzecz rozwoju partnerstwa (w tym budowy relacji w kontekście europejskim). Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej przyznaje tym sposobem dotacje w obszarach takich jak: społeczeństwo (w tym gospodarka i środowisko), media, opinia publiczna, nauka, edukacja oraz kultura. Realizuje jednocześnie projekty inicjowane przez siebie, we współpracy z organizacjami i instytucjami z obu państw (Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej b.d.a, b.d.b, b.d.c).

Temat pojednania polsko-niemieckiego, istotny w działalności niejednej organizacji pożytku publicznego, dostrzegalny był również wielokrotnie w inicjaty-

wach podejmowanych na szczeblu państwowym. Śledząc wypowiedzi głów obu państw, warto zwrócić uwagę choćby na treść przemówienia prezydenta Niemiec Franka-Waltera Steinmeiera w Warszawie z roku 2019, wygłoszonego podczas obchodów 80. rocznicy wybuchu II wojny światowej. Prezydent zaznaczył w nim:

Stoję przed Państwem bosy – ale natchniony duchem pojednania, którym Polska nas obdarzyła! Tam stoi krzyż, z tego miejsca 40 lat temu Papież Polak w dniu święta Zesłania Ducha Świętego zawołał do zgromadzonych tłumów: „Niech zstąpi Duch Twój i odnowi oblicze ziemi! Tej ziemi!”. Tę ziemię, ten kontynent Polska odnowiła. To duch Polski – to Wasz duch wyzwolenia zerwał żelazną kurtynę. To Wasz duch pojednania obdarzył nas Niemców nowym początkiem. [...] Pojednanie jest łaską, której my Niemcy nie mieliśmy prawa się domagać, ale której chcemy sprostać. Po tym nas oceniacie, po naszej odpowiedzialności. Nasza odpowiedzialność – należy się Europie! (Prezydent.pl 2019).

W roku 2021 oficjalna wizyta w Polsce prezydenta F.W. Steinmeiera miała z kolei miejsce w związku z 30. rocznicą podpisania polsko-niemieckiego traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy (z 17 czerwca 1991 r.) (Prezydent.pl 2021a). Warto zaznaczyć, że w roku 1991, równocześnie z podpisaniem traktatu dobrosąsiedzkiego, rządy Polski i Niemiec podpisały także umowę o współpracy młodzieży. Tym sposobem powstała organizacja międzynarodowa o nazwie Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży (PNWM), zorientowana na umożliwianie spotkań i współpracy młodych Polaków i Niemców, której celem stało się dofinansowanie oraz merytoryczne wsparcie projektów polsko-niemieckich (Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży b.d.). W kontekście tematu pojednania trzeba wskazać, że 17 czerwca 2021 roku, Prezydent RP Andrzej Duda, w przemówieniu wygłoszonym podczas spotkania prezydentów Polski i Niemiec z młodzieżą zaangażowaną w projekty PNWM, podkreślił:

Mówiąc o trzydziestu latach, nie sposób nie wspomnieć o polsko-niemieckim pojednaniu. To ono bowiem zarazem leżało u podstaw Traktatu, jak i było i pozostaje jego celem. To Traktat wytycza ramy i kierunki, w jakich to pojednanie się odbywa i umacnia, a pogłębianie pojednania powinno być naszym wspólnym nieustannym zadaniem. Musimy jednak pamiętać, że pojednanie to nie tylko zapisy w poszczególnych artykułach umowy. Pojednanie to przede wszystkim wspólne dzieło ludzi – Polaków i Niemców, którzy je realizują, także tych najmłodszych (Prezydent.pl 2021b).

Za fundament pojednania prezydent A. Duda uznawał prawdę, a także czyny, które nazwał „faktami pojednania”. Dostrzegał je w przeszłości, jednak widział również potrzebę ich zaistnienia w przyszłości polsko-niemieckich relacji dwustronnych. Za przyszłe fakty pojednania uznawał przyznanie Polakom w Niemczech statusu mniejszości narodowej, stworzenie przez Niemców funduszu na naukę języka polskiego, zwiększenie finansowania instytucji polonijnych przez państwo niemieckie, powrót do dialogu dotyczącego polskich strat wojennych

w zakresie dóbr kultury, jak też tworzenie miejsc pamięci przypominających polskie ofiary II wojny światowej. W ten sposób sprawy nierozwiązane w relacjach dwustronnych stały się częścią wieloletniego, jeszcze nieukończonego procesu (Prezydent.pl 2021b; Bachrynowski 2021).

I choć niektórym komentatorom życia publicznego hasło pojednania wydawało się zużyte (zob. Pojnar 2022), pojawiało się w kolejnych latach na najwyższych szczeblach władz. Biorąc pod uwagę, sam tylko rok 2024, warto wskazać, że 22 lutego odbyła się w niemieckim Bundestagu debata na temat stanu stosunków polsko-niemieckich. Dyskusje skupiły się na temacie zacieśnienia współpracy pomiędzy Polską a Niemcami oraz na reorganizacji Trójkąta Weimarskiego (Konrad-Adenauer-Stiftung 2024). Kilka miesięcy później w przestrzeni publicznej po raz kolejny wzbudzona została tematyka polsko-niemieckiego pojednania. W artykule niemieckiego tygodnika „Der Spiegel” z lipca 2024 roku napisano, iż polsko-niemieckie pojednanie jest koniecznością, byłoby dobre dla Europy i w tym kontekście „odrobina kiczu nie zaszkodzi” (Domagała-Pereira 2024). Autor artykułu, Jan Puhl, odniósł się w ten sposób do funkcjonującego w niemieckich mediach określenia „kicz pojednania”, które stosuje się w odniesieniu do relacji polsko-niemieckich. Oznacza ono wyciszenie konfliktów, przy jednoczesnym podkreślaniu podobieństw oraz świętowaniu „każdego normalnego sąsiedzkiego gestu jako wielkiego kroku w kierunku historycznego pojednania” (Domagała-Pereira 2024). Jan Puhl w swoim artykule odniósł się do konsultacji rządowych pomiędzy kanclerzem Olafem Scholzem a premierem Donaldem Tuskiem, które jego zdaniem miały duży potencjał do wzmocnienia pragmatycznych stosunków polsko-niemieckich, pozytywnie oddziałujących w wymiarze europejskim (zwłaszcza w obliczu sformułowania przez stronę niemiecką obietnicy zadośćuczynienia ofiarom II wojny światowej) (Domagała-Pereira 2024; por. Dudek 2024).

Kolejny gest władz dotyczący polsko-niemieckiego pojednania media opisywały już na przełomie lipca i sierpnia 2024 roku. 31 lipca 2024 roku, podczas centralnych obchodów 80. rocznicy powstania warszawskiego, niemiecki prezydent F.W. Steinmeier poprosił Polaków o przebaczenie i zapewnił, że Niemcom nie wolno zapomnieć o popełnionych podczas II wojny światowej zbrodniach. Wskazywał ponadto, że polsko-niemieckie dobrosąsiedzkie relacje i pojednanie są zasługą ludzi „wyróżniających się odwagą, dalekowzrocznością i gotowością do porozumienia” (Lepiarz 2024).

Jednocześnie warto podkreślić, że pomimo wskazywania wagi pojednania polsko-niemieckiego, co jakiś czas w przestrzeni publicznej ożywały narracje na temat stanu poważnego kryzysu w relacjach dwustronnych. Działo się tak pomimo nadziei wyrażanej w niektórych kręgach, że wraz z akcesją Polski do struktur europejskich pojednanie pomiędzy zantagonizowanymi w przeszłości narodami

nastąpi jako proces naturalny. Nie dla wszystkich jednak sformułowanie „kryzys” oddawało stan polsko-niemieckich stosunków. W szczególności sytuacji takiej nie potwierdzały organizacje pożytku publicznego, które w każdym roku realizowały w poszczególnych województwach Polski projekty zorientowane na zacieśnienie więzów i pojednanie międzyspołeczne. W Sprawozdaniu z działalności za rok 2004 wskazała na to Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej, pisząc:

W czasie 13-letniej działalności Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej oceniła ponad 8600 projektów i 6270 spośród nich uznała za dobre. [...] W ten sposób w polskich wsiach, miastach i gminach udało się wesprzeć cały szereg konkretnych programów. [...] Aż tu nagle w 2004 roku w mediach pojawiło się słowo kryzys, zaczęto mówić o znacznych zakłóceniach we wzajemnych stosunkach. [...] Czy naprawdę nastąpiło jakieś załamanie? Naszym zdaniem – nie. Jesteśmy przekonani, że obecne rozbieżności w istocie nie są tak głębokie i nie mają tak zasadniczego charakteru, jakby się mogło wydawać (Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej 2004).

Poszukując odpowiedzi na pytanie o przyczynę narracji o kryzysie, Fundacja zaznaczała natomiast:

A może po 1 maja 2004 było tak: osiągnięto pewien cel i nie wiadano, o czym dalej rozmawiać. Odstawiono bagaże i nagle okazało się, że stare tematy się wyczerpały, nowych jeszcze nie określono, ani nie przygotowano. Być może celem samym w sobie była podróż. Być może zajmując się NATO i Unią Europejską, nie zauważono, że oprócz tego istnieją jeszcze problemy dwustronne, na które nie została jeszcze udzielona wystarczająca odpowiedź (Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej 2004).

Nie widziano zatem kryzysu, a przejściowy brak porozumienia, wyraz potrzeby ożywienia dialogu, by ten mógł rozbrzmiewać „wieloma głosami i w wielu miejscach” (Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej 2004). Kryzys jednakże (w roku 2004 i kolejnych) dostrzegały media, mówili o nim politycy, a także znajdował on odzwierciedlenie w reakcjach społecznych. Warto zauważyć, że w przestrzeni publicznej o kryzysie polsko-niemieckim mówiono najczęściej w kontekście dwóch tematów: kwestii wypędzonych i problemu reparacji wojennych.

Pierwszym z tematów, uważanych za bardzo silnie konfliktujące oba narody, było zagadnienie powojennych wysiedleń Niemców z terenów przyłączonych do Polski. Zarówno w roku polskiej akcesji do Unii, jak i w późniejszych, wzbudził on wiele ożywionych dyskusji w przestrzeni politycznej, oddziałując na nastroje społeczeństw i znajdując odzwierciedlenie w mediach. W lutym 2004 roku, jeszcze formalnie przed przystąpieniem Polski do struktur europejskich, w artykule Teresy Kuczyńskiej pt. *Wobec niemieckiego rewizjonizmu* pojawiła się opinia:

Kiedy Niemcy wprowadzali pojęcie „wypędzeni” do oficjalnego języka, pragnęli dokonać w zbiorowej pamięci podziału na ofiary (to oni) i sprawców (to Polacy). Polscy politycy

i publicyści uczestniczą w tym podziale ról historycznych po stronie niemieckiej, kiedy przejmują ich język. Dobrze jest pamiętać o tym semantycznym kłamstwie w obliczu naszego wejścia do Unii Europejskiej. Według unijnego ustawodawstwa „wypędzenie” (*Vertreibung*) ma charakter przestępczy, zatem wobec jego sprawców, czyli Polaków, trzeba wyciągnąć prawne konsekwencje (Kuczyńska 2004).

Pojęcie „wypędzonych”, odnoszące się nie tylko do osób dziko wysiedlonych, ale i przesiedlonych na mocy układów międzynarodowych, autorka uznała za „pojęcie nieprawdziwe i niesprawiedliwe, obraźliwe dla Polaków” (Kuczyńska 2004), które zadomowiło się w polskim społeczeństwie, publicystyce oraz polityce, chociaż stanowi kłamstwo semantyczne mające służyć przemodelowaniu pamięci zbiorowej. Opinia ta wpisywała się zatem w głosy oporu wobec zaakceptowania terminu „wypędzeni”, które formułowano w niektórych kręgach społecznych i politycznych, często oprócz wyrażania obawy przed wzbudzeniem niemieckiego rewizjonizmu. Obawy te z kolei wrosły w obliczu polskiej akcesji.

Temat politycznego wykorzystania przeszłości powojennych wysiedleń Niemców nie zniknął w kolejnych latach. W kontekście polsko-niemieckich relacji dużym echem odbiły się między innymi wypowiedzi polityczne i medialne z roku 2009. Wtedy to niemiecki tygodnik opinii „Der Spiegel” opublikował artykuł, w którym eksponował współwinę państw i narodów (w tym Polaków) za Holokaust. Niewiele później ukazała się deklaracja niemieckich partii chadeckich (stworzona w kontekście prowadzonej przez nie kampanii wyborczej). Podkreślono w niej, iż prawo do swobodnego przemieszczania się i osiedlania stanowi krok w kierunku urzeczywistnienia się prawa niemieckich wypędzonych do ich stron ojczyстых. Zaznaczono ponadto, że istnieje konieczność, aby wszystkie wypędzenia zostały potępione międzynarodowo, czemu musi towarzyszyć uznanie pogwałconych praw. Deklaracja niemieckiej chadecji została silnie skrytykowana w Polsce przez Prawo i Sprawiedliwość, jako zakwestionowanie wyników wojny (zob. Bugaj 2009; Pięciak 2009; por. Ziemer 2011, 208). Społeczny doradca prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego (PiS) Ryszard Bugaj stwierdził, wtedy: „Powinniśmy powiedzieć jasno: Polska uznaje przesiedlenia za historycznie i moralnie w pełni uzasadnione. A ubolewa tylko nad tym, że w ich trakcie doszło do zbędnej przemocy” (2009). Platforma Obywatelska przyjęła z kolei deklarację ze spokojem, podkreślając jednak odpowiedzialność Niemców za to, co stało się po roku 1945 (Bugaj 2009; Pięciak 2009). Zaznaczyć warto, że to rozbieżne podejście do politycznego przywoływania tematu wysiedleń, łączące się z pobudzaniem z jednej strony narracji o zagrożeniu niemieckim w części wspólnoty polskiej, z drugiej rozważań na temat tożsamości współczesnych społeczeństw oraz wartości, które mają być dla nich punktem odniesienia, dawało o sobie znać także w kolejnych latach (Draguła 2018).

Za drugi temat konfliktujący polsko-niemieckie relacje wielokrotnie uznany został problem niemieckich reparacji dla Polski po II wojnie światowej. Po polskiej akcesji do Unii Europejskiej kwestia tego, czy zrzeczenie się ich w sytuacji zależności od ZSRR uznawać należy za wiążące i czy należy ubiegać się o ich wypłatę, pojawiała się niejednokrotnie. Temat reparacji pojawiał się również na niemieckiej scenie politycznej. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na wydarzenia roku 2006. W odpowiedzi na zapytanie Johannes Singhammera (posła do Bundestagu) dotyczące bezpośrednich i pośrednich świadczeń finansowych Republiki Federalnej Niemiec na rzecz Polski, Karl Diller (poseł do Bundestagu i parlamentarny Sekretarz Stanu w Ministerstwie Finansów RFN) 29 sierpnia 2006 roku wystosował pismo, którego treść wzbudziła zdecydowaną reakcję polską. Co ciekawe, o istnieniu pisma polskie MSZ dowiedziało się z doniesień prasy niemieckiej, a jego treść legła u podstaw interpelacji Janusza Dobrosza (LPR) z września 2006 roku w sprawie rzekomych świadczeń finansowych wypłacanych przez RFN Polsce od roku 1953, wyliczonych przez niemieckie Ministerstwo Finansów. Ówczesna minister spraw zagranicznych Anna Fotyga (PiS) w odpowiedzi na nią zaznaczyła, że pismo strony niemieckiej „budzi szereg wątpliwości zarówno merytorycznych, odnoszących się do zawartych w nim stwierdzeń, jak i politycznych” (Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 2006). Wskazując, iż „stanowisko polskiej doktryny prawa międzynarodowego w przeważającej mierze jest jednoznaczne i nie pozostawia wątpliwości co do faktu zrzeczenia się przez Polskę reparacji od Niemiec”, dodała: „W latach późniejszych rząd polski wielokrotnie stwierdzał, że problem realizacji uprawnień reparacyjnych Polski od Niemiec jest zamknięty” (Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 2006).

Warto wskazać, iż przywołana odpowiedź na interpelację z roku 2006 była przytaczana jeszcze po roku 2015 (jako wyraz zmiennej polityki PiS), kiedy to w wyborach parlamentarnych i prezydenckich zwyciężyła właśnie ta partia (zob. m.in. Kozłowski, 2022). Tworzący obóz rządowy przedstawiciele Prawa i Sprawiedliwości zapowiedzieli bowiem, że Polska jednak będzie domagać się od Niemiec reparacji za II wojnę światową (Żurek 2018, 22-27). Od tego czasu temat należności niemieckich za szkody wojenne pojawiał się w debacie publicznej niemal regularnie, budząc skrajne oceny. Stanowisko ówczesnej koalicji rządzącej było w tym kontekście jednoznaczne. We wrześniu 2017 roku wyraził je poseł Arkadiusz Mularczyk (PiS) w wywiadzie dla Polskiej Agencji Prasowej. „Myślę, że byliśmy jako Polacy przez wiele lat oszukiwani frazesami o polsko-niemieckim pojednaniu. A Niemcy prowadziły wobec Polski bezwzględna i bezduszną politykę unikania płacenia odszkodowania” (Żurek 2018, 22) – wskazał, po czym zadał pytanie: „Czy chcemy [...] być oszukiwani jakimś fikcyjnym pojednaniem, czy chcemy ubiegać się o swoje interesy, domagać się zadośćuczynienia za II wojnę światową, jak robi i robiło to wiele krajów na świecie?” (Żurek 2018, 22). Jego

słowa zapowiedziały więc kierunek działań, który posłowie PiS podjęli w ramach prac powołanego 29 września 2017 roku (pod przewodnictwem A. Mularczyka) Parlamentarnego Zespołu ds. Oszacowania Wysokości Odszkodowań Należnych Polsce od Niemiec za Szkody Wyrządzone w trakcie II Wojny Światowej (Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 2017). Pomimo tego, że podjęte przez wskazany zespół kroki nie przyniosły oczekiwanych rezultatów (20 grudnia 2022 r. postępowanie dotyczące jurysdykcji w sprawach dotyczących dochodzenia od obcego państwa roszczeń z tytułu zbrodni wojennych, ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości, zostało ostatecznie umorzone przed Trybunałem Konstytucyjnym) (Trybunał Konstytucyjny 2022), sprawa reparacji nie zniknęła ze sceny politycznej i medialnej. Silnie wzbudzona została właśnie w roku 2022, jeszcze przed umorzeniem przed TK. We wrześniu tamtego roku prezes PiS Jarosław Kaczyński ogłosił, że Polska będzie domagała się od Niemiec wypłaty odszkodowań (Kozłowski 2022). Na łamach amerykańskiego dziennika „Chicago Tribune” potwierdził to prezes polskiego Instytutu Pamięci Narodowej Karol Nawrocki, który wskazywał, iż wypłacenie „reparacji wojennych byłoby dla Niemiec szansą, by doprowadzić do pełnego polsko-niemieckiego pojednania” (Dzieje.pl 2022). Sejm RP 14 września 2022 roku podjął natomiast uchwałę w sprawie dochodzenia przez Polskę zadośćuczynienia za szkody spowodowane przez Niemcy w czasie II wojny światowej (Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 2022).

Warto dodać, że sprawa zadośćuczynienia dla Polski za straty wojenne nie zniknęła po zmianie u steru rządów, jaka nastąpiła po wyborach parlamentarnych w roku 2023. Warto zauważyć, iż sformułowanie „reparacje” w przestrzeni politycznej i relacjach polsko-niemieckich zastąpione zostało w roku 2024 narracją o odszkodowaniach finansowych lub rekompensatach dla ofiar niemieckiej okupacji z czasów II wojny światowej (Lemaniak 2024; Money.pl 2024; Polska Agencja Prasowa 2024a, 2024b; Rzeczpospolita 2024).

Można też wskazać, że gdy jedni mówili o kryzysie relacji polsko-niemieckich, inni pojawiające się trudności interpretowali jako przejaw wysokich standardów kultury pojednania, które wręcz zmuszają oba narody do podejmowania kwestii trudnych (zob. m.in. Żurek 2018, 27). Inni wskazywali na potrzebę dyskusji nad sprawami do tej pory nierozwiązanymi, która przybliżyć ma do polsko-niemieckiego pojednania (zob. m.in. Bachrynowski 2021). Oprócz nich byli ci, którzy dostrzegali pojednawczą wartość realnych działań (zob. m.in. Stempin 2023), a także tacy, którzy podkreślali, że całkowite pojednanie nie jest możliwe (zob. m.in. Układ Otwarty 2023). Stanowiska te nie wpisywały się jednak w narracje o kryzysie, tak często podejmowane w przestrzeni publicznej.

Perspektywa regionu przygranicznego: województwo lubuskie. Upamiętnianie przeszłości i pojednanie z Niemcami po 2004 roku

W kontekście województwa lubuskiego jako regionu przygranicznego, należy zauważyć, że przyjęta formuła przywoływania pamięci o relacjach wzajemnych oraz pojednania pomiędzy narodami w dużej mierze uwzględniała wspólne uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych oraz polsko-niemieckie partnerstwo szkół oraz uczelni. Dla przykładu, już w roku 2004 Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej wsparła finansowo 33 projekty realizowane na terenie województwa lubuskiego, w tym: projekty kulturalne (obejmujące wydarzenia takie jak wystawy, spektakle, projekcje filmów czy koncerty), projekty służące pogłębianiu partnerstwa (czyli imprezy organizowane w ramach partnerstwa miast, a także spotkania organizacji i instytucji) oraz projekty na rzecz integracji europejskiej. Wśród nich warto wymienić następujące przedsięwzięcia: Międzynarodowy Festiwal Filmowy Lubuskie Lato Filmowe Łagów 2004 (gdzie wnioskodawcą dofinansowania był Klub Kultury Filmowej w Zielonej Górze), Collegium Viridimontanum 2004 „Koncert bachowski” oraz Dźwięk fugi dylatacyjnej – projekt intermedialny (oba projekty wnioskowane były przez Zielonogórskie Towarzystwo Śpiewacze „Cantores”), Polsko-niemiecką konferencję studentów „Aktywni bez granic” (stanowiącą propozycję Stowarzyszenia Gazety Samorządu Studenckiego Uniwersytetu Zielonogórskiego „UZetka”), Spotkanie młodzieży w Zielonej Górze (zainicjowane przez Regionalne Towarzystwo Polsko-Niemieckie), XII Bieg Sztafetowy „Od Ratusza do Ratusza” Cottbus – Zielona Góra (którego wnioskodawcą był Zielonogórski Ludowy Klub Lekkoatletyczny), a także (zawnioskowane przez Urząd Miasta Gorzów Wielkopolski) inicjatywy zatytułowane „Transgraniczna współpraca miast partnerskich wzorowym przykładem dla zjednoczonej Europy” oraz „Wspólne brzmienie dwu narodów – budowa dzwonu pojednania” (Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej 2004).

W proces pojednania oraz budowania pamięci regionu przygranicznego bardzo silnie wpisały się też wydarzenia, których odbiorcami byli młodzi ludzie, czyli uczniowie szkół oraz studenci. Zauważyć bowiem warto, że kategoria pojednania w działaniach w zakresie edukacji, skierowanych do ludzi młodych, wielokrotnie postrzegana była jako efekt uboczny aktywności i partnerstwa instytucji edukacyjnych, spotkań oraz przyjaźni pomiędzy osobami z Polski i Niemiec, a także porozumienia zbudowanego na gruncie wspólnych działań i poszukiwania podobieństw (zob. Luszczynski 2021)¹. W tym kontekście warto wymienić między

¹ We *Wspólnej Deklaracji Rządów Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Federalnej Niemiec z okazji 20. rocznicy podpisania Traktatu między Rzecząpospolitą Polską i Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy* zaznaczono: „Pragniemy pogłębiać wzajemne zaufanie poprzez otwarty dialog, także na temat przeszłości. Chcemy kontynuować proces pojednania między Polakami i Niemcami. Służy temu zwłaszcza

innymi: polsko-niemieckie jesienne plenery artystyczne (organizowane w ramach partnerstwa szkół z Zielonej Góry i Lubmin, przy wsparciu Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży) (Społeczna Szkoła Podstawowa nr 1 b.d.), polsko-niemiecki „Taniec z ogniem” (współorganizowany przez Hufiec Zielona Góra ZHP im. Pionierów Ziemi Lubuskiej) (2014), polsko-niemiecki projekt pn. „Podróż Pokoju” (stanowiący wydarzenie sportowe dla młodzieży i realizowany w ramach programu „Zachować pamięć”, którego celem było uczczenie 70. rocznicy zakończenia II wojny światowej) (Portal Województwa Lubuskiego 2015), czy też wymiany szkolne (takie jak międzykulturowa wymiana szkolna w Fundacji „Krzyżowa” z 2018 roku, w której wzięli udział uczniowie z Zespołu Edukacyjnego nr 6 w Zielonej Górze oraz ze szkoły Oberschule Peitzler Land) (Fundacja Krzyżowa 2018).

Oprócz aktywności kulturalno-edukacyjnych, warto też zwrócić uwagę na służące pojednaniu działania o charakterze religijnym. Na szczególną uwagę w tym kontekście zasługują organizowane w Słubicach w Dniu Wszystkich Świętych polsko-niemieckie „spacery pojednania i wzajemnego szacunku” (których uczestnicy mogli m.in. poznawać tradycje cmentarne kultur regionu) (Dzieje.pl 2016), a także polsko-niemieckie msze ekumeniczne (Wiara.pl 2019).

Pojednanie polsko-niemieckie po 2004 roku w perspektywie województwa lubuskiego warto też rozpatrzeć w wymiarze instytucjonalnym. Chodzi tu między innymi o uczestnictwo w kolejnych odsłonach unijnych programów Interreg. Zrealizowane dzięki nim projekty miały na celu – prócz innych założeń – integrację społeczności przygranicznych i rozwój ich wzajemnego zaufania, co stanowi istotny czynnik w aspekcie pogłębienia harmonijnego współdziałania. Na uwagę zasługuje ponadto aktywność województwa lubuskiego w ramach Polsko-Niemieckiej Komisji Międzyrządowej ds. Współpracy Regionalnej i Przygranicznej, którą powołano w drodze wymiany not na mocy traktatu między RP a RFN o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 1991 roku. Prace Komisji odbywają się w czterech Komitetach (ds. Współpracy Przygranicznej, ds. Współpracy Międzyregionalnej, ds. Edukacji oraz ds. Planowania Przestrzennego). Region lubuski od lat szczególnie intensywnie uczestniczy w działaniach Komitetu do spraw Współpracy Międzyregionalnej, który wspiera współdziałanie między województwami, landami, miastami i gminami, a także zajmuje się rynkiem pracy, wymianą młodzieży oraz ochroną środowiska i dziedzictwa kulturowego. Wspólne obrady, służące rozwiązywaniu problemów i poruszaniu istotnych w danym okresie kwe-

rozwój wymiany młodzieżowej, akademickiej i naukowej. Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży, Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej, Uniwersytet Europejski «Viadrina» we Frankfurcie nad Odrą, Polsko-Niemiecka Fundacja na rzecz Nauki, Fundacja «Polsko-Niemieckie Pojednanie» oraz ośrodki spotkań i pamięci to ważne filary porozumienia, szczególnie w przypadku młodego pokolenia” (Urząd Miasta Szczecin 2010).

stii, realizowane są niezmiennie z założeniem pogłębienia i rozwoju płaszczyzn polsko-niemieckich relacji. To natomiast wpisuje się w proces polsko-niemieckiego pojednania (Euroregion Sprewa-Nysa-Bóbr b.d.; Partnerstwo-Odra b.d.; Portal Województwa Lubuskiego b.d.a, b.d.b; Serwis Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej i Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa 2024, 2020a, 2020b).

Warto ponadto wskazać, że przez lata kontynuowanemu w województwie lubuskim polsko-niemieckiemu pojednaniu towarzyszyło również upamiętnianie wspólnej dla obu narodów przeszłości. Przybrało one różną formę – od ekspozycji muzealnych, przez konferencje, odczyty i wykłady, przybliżające przeszłość regionu w perspektywie doświadczeń społeczeństw przygranicznych, po wspólne publikacje i dni pamięci. W pierwszej kolejności warto w tym kontekście zwrócić uwagę na Muzeum Woldenberczyków w Dobiegniewie, które powstało jeszcze w 1987 roku z inicjatywy byłych jeńców Oflagu IIC Woldenberg (polskich oficerów i podoficerów uczestniczących w kampanii wrześniowej i powstaniu warszawskim). Muzeum już zatem w latach 80. XX wieku stanowiło miejsce pamięci o ofiarach II wojny światowej, polska akcesja do struktur unijnych oraz fundusze z unijnego programu Interreg uczyniły z niego natomiast miejsce wpisujące się w proces polsko-niemieckiego pojednania (jako „żywa lekcja historii” dla obu narodów). W latach 2019–2023 placówka została bowiem zmodernizowana w ramach projektu „Przebudowa i rozbudowa Muzeum Woldenberczyków na rzecz rozwoju transgranicznej współpracy turystycznej” (Portal Województwa Lubuskiego 2023).

W aspekcie pojednania i wspólnej, polsko-niemieckiej pamięci o przeszłości, istotnym wydarzeniem była również konferencja pt. „Polsko-niemiecka lekcja historii”, która miała miejsce 13 października 2022 roku w Centrum Kultury w Bytomiu Odrzańskim (Hoffmann 2022). Inicjatywa poświęcona była tematowi przeszłości tej miejscowości oraz losów Polaków i Niemców na jej terenie. Stanowiła jednocześnie próbę „sklejenia polsko-niemieckich relacji” (Hoffmann 2022) oraz udzielenia odpowiedzi na pytanie „skąd biorą się dziś wzajemne obawy” (Hoffmann 2022). Innym szczególnie ważnym wydarzeniem, co istotne o charakterze cyklicznym, stał się obchodzony w Gorzowie Wielkopolskim (od roku 1995) Dzień Pamięci i Pojednania, stanowiący „święto [...] miasta, jego dawnych i obecnych mieszkańców, któremu przyświeca idea przyjaźni i porozumienia” (Wyborcza.pl 2024). Regularnie odbywające się obchody tej uroczystości (z tradycyjnym uderzeniem w Dzwon Pokoju oraz wydarzeniami kulturalnymi), utrzymywanie stałych kontaktów z dawnymi, niemieckimi mieszkańcami tej miejscowości (wtedy Landsberga), a także podtrzymywanie bliskich stosunków transgranicznych z miastami partnerskimi (Miłkowski 2022, 2023, 2024), sprawiło, iż ugruntowała się opinia, że „pojednanie między Polakami a Niemcami

szczególnie widać w Gorzowie” (Miłkowski 2023). Prezydent miasta Jacek Wójcicki w 2023 roku, zaznaczając, że pojednanie polsko-niemieckie w kontekście Gorzowa Wielkopolskiego już się dokonało, wskazał:

Dzisiaj współpraca polsko-niemiecka to codzienne relacje, przede wszystkim na bazie edukacyjnej, ale w spotkaniach z Niemcami uczestniczą też nasi seniorzy. Współpraca jest bardzo owocna [...]. Dziś nie rozpatrujemy tego święta w wymiarze bardzo powojennym, choć rany będą zawsze w naszej historii widoczne. Dzisiaj budujemy mosty, mosty współpracy. Jesteśmy jedną wspólnotą europejską, która robi dobre rzeczy (Miłkowski 2023).

Należy dodać, że działania budujące proces pojednania i sprzyjające umacnianiu relacji wspierały powstające publikacje, w szczególności te dwujęzyczne, które ukierunkowane były na odbiorców z obu stron polsko-niemieckiej granicy (zob. m.in.: Frydryczak, Kardasz 2006; Garbacz 2003, 2017). Duże znaczenie dla zacieśniania stosunków i wzajemnego zrozumienia miały też inicjatywy wspierające kontakty ludności przygranicznej, takie jak powstanie w 2010 roku Polsko-Niemieckiego Centrum Promocji i Informacji Turystycznej (PNCPiIT), które powołano w celu umocnienia oraz promowania turystyki transgranicznej pomiędzy Cottbus i Zieloną Górą. Projekt ten zrealizowano na terenach obu państw w ramach Europejskiej Współpracy Terytorialnej. Po polskiej stronie PNCPiIT znalazło się w centrum Zielonej Góry, służąc promocji regionu w wymiarze krajowym i zagranicznym. Celem PNCPiIT w Cottbus stało się natomiast podniesienie jakości usług turystycznych w całym Euroregionie Spree-Nysa-Bóbr, także poprzez ofertę pośrednictwa dla branży turystycznej (Partnerstwo-Odra 2018).

Podsumowanie

Za niemieckim historykiem Jörgem Lüerem warto zauważyć, że kluczowym warunkiem przezwyciężenia trudnej przeszłości są „głębokie polityczne, kulturowe, a także duchowe procesy transformacji indywidualnej i społecznej tożsamości” (zob. Żurek 2018, 22), co szczególnie istotne okazało się w kontekście relacji polsko-niemieckich. W powyższych rozważaniach zwrócono szczególną uwagę na różnice w dynamice działań w sferze pamięci i pojednania, które wystąpiły po akcesji Polski do Unii Europejskiej między polityką państwa polskiego a polityką regionu przygranicznego (w tym przypadku województwa lubuskiego). Państwowa polityka pamięci, zarówno krótkoterminowo ukierunkowana na bieżące korzyści polityczne, jak i długoterminowo na kwestie związane z bezpieczeństwem i prestiżem, często była zależna od zmian w państwowej narracji politycznej. W sytuacjach, gdy na poziomie krajowym akcentowano napięcia wynikające z bolesnej historii, w regionach przygranicznych, takich jak województwo lubuskie, kontynuowano działania upamiętniające oraz inicjatywy służące polsko-niemieckiemu pojednaniu. W ten sposób lokalna polityka pamięci ukazywała się jako bardziej

stabilna i odporniejsza na wahania polityczne, umożliwiając utrzymanie procesów integracyjnych i wspólnotowych na poziomie sąsiadujących ze sobą społeczności. Zależność ta potwierdzała tym samym słowa brytyjskiego historyka Timothy'ego Gartona Asha, w których zaznaczył, iż: „Politykom przypada jedynie rola inicjatora; prawdziwe pojednanie i prawdziwy dialog między sobą prowadzić mogą jedynie same narody” (zob. Stempin 2023).

Warto wskazać, że istnieli też komentatorzy, którzy dostrzegali braki w pojednaniu pomiędzy społeczeństwami Polski i Niemiec. Stanowisko takie zajęli dla przykładu Karolina Wigura i Jarosław Kuisz, którzy w opublikowanym przez tygodnik „Kultura Liberalna” artykule z roku 2022 zauważyli:

Potrzebujemy nowego, multilateralnego pojednania i partnerstwa z Niemcami, na poziomie społeczeństw i regionu, a nie tylko elit. Mieszkamy obok siebie, ale żywimy się wzajemnie stereotypami. Jesteśmy więc dla siebie niesłyszalni, a stereotypy wykorzystują politycy. [...] W imieniu Polaków i Niemców mówili i mówią intelektualiści, duchowni, politycy. Taki rodzaj pojednania nie jest przekonujący w czasach demokratyzacji spod znaku mediów społecznościowych. [...] Ponieważ pojednanie polsko-niemieckie odbywało się dotychczas na poziomie elit, ostatecznie nie trafiło do masowej edukacji. I tak, Polacy i Niemcy wiedzą, że mieszkają tuż obok siebie, ale w ich zbiorowej świadomości ze świecą można by szukać wiedzy o tym, jak dokładnie działa i wygląda kraj sąsiada, jak bardzo jest zróżnicowany, z jakimi problemami się mierzy i jak można byłoby z nim współpracować lub od niego się uczyć (2022).

Przedstawiona konstatacja była zatem dość negatywna – dotychczasowe pojednanie, które do tej pory odbywało się na poziomie elit, w bardzo ograniczonym stopniu oddziaływało na społeczeństwa Polski i Niemiec. Czy jednak odnieść ją można do regionów przygranicznych i zaprezentowanego przypadku województwa lubuskiego? Przedstawione analizy konkretnych działań ukazały, że przynajmniej nie w pełni. Regiony takie jak województwo lubuskie, ze względu na bliskość geograficzną i codzienne interakcje, niejednokrotnie wykorzystywały bowiem swój potencjał do wdrażania inicjatyw, które miały szansę ugruntować głębsze i bardziej autentyczne formy dialogu. Praktyczne działania, w których mieszkańcy województwa lubuskiego byli angażowani w projekty edukacyjne, kulturalne czy gospodarcze, wspierające współpracę z niemieckimi sąsiadami, stwarzały możliwość dla przełamywania wzajemnej „niesłyszalności” i zakorzenionych stereotypów. Region lubuski, jako przykład długotrwałej współpracy i wspólnych projektów transgranicznych, zilustrował zatem, iż stabilne i trwałe inicjatywy mogą oddziaływać choć częściowo na przełamywanie barier pamięciowych (por. Opłowska 2019, 203–218). W odróżnieniu od zmiennej, często instrumentalizowanej polityki państwowej, lokalna polityka pamięci (oparta na wspólnych wydarzeniach, inicjatywach społecznych i edukacyjnych) jest więc w stanie wzmacniać oddolne procesy integracyjne. Taka lokalna polityka tworzy więc ramy dla prawdziwego

dialogu międzyludzkiego i budowania trwałych relacji sąsiedzkich, które pozostają odporne na zmienne polityczne narracje władz centralnych.

Bibliografia

- Bachrynowski S. (2021), *Dokąd zmierzają relacje polsko-niemieckie?*, <https://warsawinstitute.org/pl/dokad-zmierzaja-relacje-polsko-niemieckie/> [dostęp: 15.10.2024].
- Bugaj R. (2009), *Niezdolni do obrony interesów narodowych*. Pobrano z: <https://www.rp.pl/opinie-polityczno-spoleczne/art15592681-niezdolni-do-obrony-interesow-narodowych> [dostęp: 24.10.2024].
- Dec-Pustelnik S. (2019), *Historia a pamięć. Pojednanie polsko-niemieckie w dyskursie medialnym*, Atut, Wrocław.
- Domagała-Pereira K. (2024), *Der Spiegel o Polsce: Przydałoby się trochę kiczu pojednania*, <https://www.dw.com/pl/der-spiegel-o-polsce-i-niemczech-przyda%C5%82oby-si%C4%99-troch%C4%99-kiczu-pojednania/a-69547052> [dostęp: 16.10.2024].
- Draguła A. (2018), *Oczy człowieka. Wojna, migracja, pamięć*, <https://wiesz.pl/2018/01/14/oczy-czlowieka-wojna-migracja-pamiec/> [dostęp: 24.10.2024].
- Dudek B. (2024), *Prasa: potrzebny wyraźniejszy sygnał o odszkodowaniach*, <https://www.dw.com/pl/niemiecka-prasa-potrzebny-wyra%C5%BAniejszy-sygna%C5%82-o-odszkodowaniach-dla-polski/a-69542705> [dostęp: 16.10.2024].
- Dzieje.pl (2016), *Polsko-niemiecki „spacer pojednania i wzajemnego szacunku” w Ślubicach*, <https://dzieje.pl/aktualnosci/polsko-niemiecki-spacer-pojednania-i-wzajemnego-szacunku-w-slubicach> [dostęp: 28.10.2024].
- Dzieje.pl (2022), *Prezes IPN w „Chicago Tribune”: reparacje szansą na pojednanie polsko-niemieckie*, <https://dzieje.pl/wiadomosci/prezes-ipn-w-chicago-tribune-reparacje-szansa-na-pojednanie-polsko-niemieckie> [dostęp: 24.10.2024].
- Euroregion Sprewa-Nysa-Bóbr [b.d.], *Fundusz Małych Projektów i Projekty sieciowe w ramach Programu Operacyjnego Współpracy Transgranicznej Polska (woj. Lubuskie) – Brandenburgia 2007–2013*, <http://euroregion-snb.pl/program/plbb/projekty> [dostęp: 28.10.2024].
- Frydryczak B., Kardasz H. (2006), *Park Mużakowski. Przestrzeń pamięci i pojednania/Muskauer Park. Erinnerungs- und Versöhnungsraum*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.
- Fundacja „Polsko-Niemieckie Pojednanie” [b.d.], *Fundacja*, <https://www.fnpn.pl/> [dostęp: 10.10.2024].

- Fundacja Krzyżowa (2018), *Po raz pierwszy w Krzyżowej – wymiana szkolna Zielona Góra – Peitz, 26–30.11.2018 Krzyżowa*, <https://krzyzowa.pl/pl/dzialalnosc/mdsm/szkolne-i-pozaszkolne-wymiany-mlodziezy/zrealizowane-projekty/734-po-raz-pierwszy-w-krzyzowej-wymiana-szkolna-zielona-gora-peitz-26-30-11-2018-krzyzowa> [dostęp: 28.10.2024].
- Fundacja Krzyżowa (2020), *Statut*, <https://www.krzyzowa.pl/pl/o-fundacji/misja-i-statut/28-statut> [dostęp: 10.10.2024].
- Fundacja Krzyżowa (2023), *Sprawozdania z działalności Fundacji*. Pobrano z: <https://www.krzyzowa.pl/pl/o-fundacji/sprawozdania-finansowe#sprawozdania-2023> [dostęp: 10.10.2024].
- Fundacja Krzyżowa [b.d.a], *Historia Fundacji*, <https://www.krzyzowa.pl/pl/o-fundacji/historia-fundacji#zanim-powstala-fundacja> [dostęp: 10.10.2024].
- Fundacja Krzyżowa [b.d.b], *Misja*, <https://www.krzyzowa.pl/pl/o-fundacji/misja-i-statut> [dostęp: 10.10.2024].
- Fundacja Krzyżowa [b.d.c], *O Fundacji*, <https://www.krzyzowa.pl/pl/media-krzyzowa/press-room/pakiet-informacyjny-dla-mediow/183-o-fundacji> [dostęp: 10.10.2024].
- Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej (2004), *Sprawozdanie z działalności za rok 2004*, (2004) https://fwpn.org.pl/assets/Publikacje/Sprawozdania/2004_PL/Sprawozdanie_2004.pdf [dostęp: 17.10.2024].
- Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej [b.d.a], *Działalność*, <https://fwpn.org.pl/dzialalnosc/> [dostęp: 11.10.2024].
- Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej [b.d.b], *O nas*, <https://fwpn.org.pl/fundacja/o-nas> [dostęp: 11.10.2024].
- Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej [b.d.c], *Statut*, <https://fwpn.org.pl/fundacja/statut> [dostęp: 11.10.2024].
- Garbacz K. (2003), *Zielona Góra. Spacer z przeszłością*, Agencja Wydawnicza PDN, Zielona Góra.
- Garbacz K. (2017), *Zielona Góra. Rundgang durch die Stadt von gestern und heute*, Agencja Wydawnicza PDN, Zielona Góra.
- Hoffmann K. (2022), *Polsko-niemiecka lekcja historii*, http://euroregion-snb.pl/aktualnosci/1496/Polsko_niemiecka_lekcja_historii [dostęp: 28.10.2024].
- Hufiec Zielona Góra ZHP im. Pionierów Ziemi Lubuskiej (2014), *Polsko-niemiecki „Taniec z ogniem”*, <https://zielonagora.zhp.pl/polsko-niemiecki-taniec-z-ogniem/> [dostęp: 28.10.2024].

- Konrad-Adenauer-Stiftung (2024), *Debata w Bundestagu o stosunkach polsko-niemieckich*, <https://www.kas.de/pl/web/polen/einzeltitel/-/content/stosunki-polsko-niemieckie> [dostęp: 16.10.2024].
- Kozłowski M. (2022), *Reparacje wojenne. Fotyga w 2006 r.: Mimo dyskusji nie ma wątpliwości, że Polska się ich zrzekła*, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114884,28883087,reparacje-wojenne-fotyga-w-2006-r-mimo-dyskusji-nie-ma-watpliwosci.html> [dostęp: 28.10.2024].
- Kuczyńska T. (2004), *Wobec niemieckiego rewizjonizmu [OPINIA]*, <https://wiadomosci.onet.pl/opinie/wobec-niemieckiego-rewizjonizmu-opinia/qcts5t0> [dostęp: 24.10.2024].
- Kurasz I. (red.) (2023), *Pojednanie polsko-niemieckie. Sukces czy wyzwanie?*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Lemaniak L. (2024), *Reparacje wojenne od Niemiec? Władysława Kosiniaka-Kamysza zapytano o słowa Radosława Sikorskiego*, <https://i.pl/reparacje-wojenne-od-niemiec-wladyslawa-kosiniakakamysza-zapytano-o-slowa-radoslaw-sikorskiego/ar/c1-18283727> [dostęp: 28.10.2024].
- Lepiarz J. (2024), *Prezydent Niemiec w Warszawie: „Proszę o przebaczenie”*, <https://www.dw.com/pl/prezydent-niemiec-w-warszawie-prosz%C4%99-w%C5%82a%C5%9Bnie-dzisiaj-i-w%C5%82a%C5%9Bnie-tutaj-o-przebaczenie/a-69825510> [dostęp: 16.10.2024].
- Luszczynski H. (2021), „Pojednanie” – czy to właściwa kategoria w odniesieniu do polsko-niemieckich partnerstw szkół?, <https://pnwm.org/pojednanie-jako-wlasciwa-kategoria-w-odniesieniu-do-polsko-niemieckiego-partnerstw-szkol/> [dostęp: 29.10.2024].
- Matelski D. (2017), *Pojednanie Polaków i Niemców w latach 1934–1939 i 1989–2015 – podobieństwa i różnice*, „Naukowy Przegląd Dziennikarski – Journalism Research Review Quarterly”, 2, 23–39.
- Miłkowski J. (2022), *Gorzów obchodzi Dzień Pamięci i Pojednania. 30 stycznia to ważny dzień w historii Gorzowa*, <https://gazetalubuska.pl/gorzow-obchodzi-dzien-pamieci-i-pojednania-30-stycznia-to-wazny-dzien-w-historii-gorzowa/ar/c15-16023059> [dostęp: 29.10.2024].
- Miłkowski J. (2023), *Polacy i Niemcy w Gorzowie: Pojednanie w dużej mierze już się między nami dokonało*, <https://gazetalubuska.pl/polacy-i-niemcy-w-gorzowie-pojednanie-w-duzej-mierze-juz-sie-miedzy-nami-dokonalo/ar/c5-17246885> [dostęp: 29.10.2024].
- Miłkowski J. (2024), *30 stycznia to w Gorzowie od lat Dzień Pamięci i Pojednania*, <https://gazetalubuska.pl/30-stycznia-to-w-gorzowie-od-lat-dzien-pamieci-i-pojednania/ar/c5-18270887> [dostęp: 29.10.2024].

- Money.pl (2024), *Rząd upomina się o reparacje wojenne od Niemiec. „Najwyższy czas”*, <https://www.money.pl/gospodarka/rzad-upomina-sie-o-reparacje-wojenne-od-niemiec-najwyzszy-czas-7053683893856800a.html> [dostęp: 24.10.2024].
- Opiłowska E. (2019), *(Nie)widzialne granice w relacjach polsko-niemieckich w świetle badań opinii publicznej*, „Rocznik Lubuski”, 45/2, 203–218.
- Partnerstwo-Odra (2018), *Polsko-Niemieckie Centrum Promocji i Informacji Turystycznej udziela informacji w Cottbus i Zielonej Górze*, <http://partnerstwo-odra.eu/aktualnosci/2018/10863> [dostęp: 29.10.2024].
- Partnerstwo-Odra [b.d.], *Aktualne projekty*, <http://www.partnerstwo-odra.eu/aktualne-projekty> [dostęp: 28.10.2024].
- Pięciak W. (2009), *I pamięć, i pojednanie*, <https://www.rp.pl/swiat/art15567571-i-pamiec-i-pojednanie> [dostęp: 24.10.2024].
- Pojnar M. (2022), *Światło na czas mroku*, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/swiatlo-na-czas-mroku-173033> [dostęp: 28.10.2024].
- Pojnar M. (2023), *Polacy, Niemcy, pryzmat drugiego człowieka i wspólna lekcja historii*, <https://zielonagora.wyborcza.pl/zielonagora/7,35182,29166432,polacy-niemcy-pryzmat-drugiego-czlowieka-i-wspolna-lekcja.html> [dostęp: 24.10.2024].
- Polska Agencja Prasowa (2024a), *Arkadiusz Mularczyk zaapelował do szefa MSZ. Chodzi o reparacje od Niemiec*, <https://www.pap.pl/aktualnosci/arkadiusz-mularczyk-zaapelowal-do-szefa-msz-chodzi-o-reparacje-od-niemiec> [dostęp: 24.10.2024].
- Polska Agencja Prasowa (2024b), *Wiceszef MSZ: relacja Polski i Niemiec wymaga odbudowy. Kwestia reparacji wojennych nie powinna być zamknięta*, <https://www.pap.pl/aktualnosci/wiceszef-msz-relacja-polski-i-niemiec-wymaga-odbudowy-kwestia-reparacji-wojennych-nie> [dostęp: 15.10.2024].
- Polska Fundacja im. Roberta Schumana (2019), *O współpracy polsko-niemieckiej na rzecz pojednania i pomocy ofiarom nazizmu*, <https://schuman.pl/2019/12/16/5136/> [dostęp: 28.10.2024].
- Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży [b.d.], *O PNWM*, <https://pnwm.org/pnwm/> [dostęp: 15.10.2024].
- Portal Województwa Lubuskiego (2015), *„Zachować Pamięć”*, <https://lubuskie.pl/wiadomosci/5216/-zachowac-pamiec> [dostęp: 29.10.2024].
- Portal Województwa Lubuskiego (2023), *Muzeum w Dobiegniewie to miejsce wspólnej pamięci o ofiarach II wojny światowej*, <https://lubuskie.pl/wiadomosci/21087>.
- Portal Województwa Lubuskiego [b.d.a], *Komitet ds. Współpracy Międzyregionalnej Polsko-Niemieckiej Komisji Międzyrządowej ds. Współpracy Regionalnej i Przygranicznej*, https://lubuskie.pl/cms/397/komitet_ds_wspolpracy_miedzyregionalnej_polsko_niemieckiej_komis [dostęp: 28.10.2024].

- Portal Województwa Lubuskiego [b.d.b], *Program Współpracy INTERREG V A BB-PL 2014-2020*, https://lubuskie.pl/cms/143/program_wspolpracy_interreg_v_a_bbpl_20142020 [dostęp: 28.10.2024].
- Prezydent.pl (2019), *Przemówienie Prezydenta Niemiec w Warszawie na obchodach 80. rocznicy wybuchu II WS*, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/przemowienie-prezydent-niemiec-warszawa-obchody-80-rocznicy-wybuchu-ii-ws,1488> [dostęp: 15.10.2024].
- Prezydent.pl (2021a), *Prezydent Niemiec z wizytą w Polsce*, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/prezydent-niemiec-z-wizyta-w-polsce,2202> [dostęp: 15.10.2024].
- Prezydent.pl (2021b), *Prezydent: Pojednanie to wspólne dzieło ludzi – Polaków i Niemców*, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/prezydent-pojednanie-to-wspolne-dzielo-ludzi--polakow-i-niemcow,4504> [dostęp: 15.10.2024].
- Rzeczpospolita (2024), *Radosław Sikorski: Nie będzie żadnych reparacji od Niemiec*, <https://www.rp.pl/polityka/art39847441-radoslaw-sikorski-nie-bedzie-zadnych-reparacji-od-niemiec> [dostęp: 24.10.2024].
- Schulz J., Hillebrand E. (red.) (2021), *Między przyjaźnią a frustracją. Polska i Niemcy 30 lat po podpisaniu traktatu o sąsiedztwie*, Instytut Zachodni, Poznań.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej (2017), *Parlamentarny Zespół ds. Oszacowania Wysokości Odszkodowań Należnych Polsce od Niemiec za Szkody Wyrządzone w trakcie II Wojny Światowej*, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/agent.xsp?symbol=ZESPOL&Zesp=513> [dostęp: 24.10.2024].
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej (2022), *Uchwała Sejmu ws. dochodzenia przez Polskę zadośćuczynienia za szkody spowodowane przez Niemcy w czasie II wojny światowej*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/komunikat.xsp?documentId=320B5562E9925DB-BC12588BD005B6276> [dostęp: 11.10.2024].
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej (2003), *Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Skarbu Państwa – z upoważnienia ministra – na interpelację nr 4193 w sprawie wypłat przez Fundację „Polsko-Niemieckie Pojednanie” odszkodowań z tytułu przymusowej pracy wykonywanej w czasie okupacji*, <https://orka2.sejm.gov.pl/IZ4.nsf/main/5FD761C8> [dostęp: 24.10.2024].
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej (2006), *Odpowiedź ministra spraw zagranicznych na interpelację nr 4836 w sprawie rzekomych świadczeń finansowych wypłacanych przez RFN Polsce od 1953 r., wyliczonych przez niemieckie Ministerstwo Finansów*, <https://orka2.sejm.gov.pl/IZ5.nsf/main/27941F4D> [dostęp: 24.10.2024].

- Serwis Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej i Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (2024). *Program Interreg Brandenburgia-Polska 2021-2027*, <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/programy-interreg-2021-2027/program-interreg-brandenburgia-polska-2021-2027/> [dostęp: 28.10.2024].
- Serwis Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej i Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (2020a). *O programach Europejskiej Współpracy Terytorialnej na lata 2007-2013*, <https://www.ewt.gov.pl/strony/o-programach/przeczytaj-o-programach/ewt-2007-2013/o-programach-ewt/> [dostęp: 28.10.2024].
- Serwis Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej i Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (2020b), *15 lat programów Interreg w Polsce*, https://www.ewt.gov.pl/media/96592/15_lat_programow_Interreg_w_Polsce.pdf [dostęp: 28.10.2024].
- Skonieczny T. (red.) (2019), *(Nie)symboliczne pojednanie. Rozważania o relacjach polsko-niemieckich po 1945 roku*, Fundacja „Krzyżowa” dla Porozumienia Europejskiego, Wrocław.
- Społeczna Szkoła Podstawowa Nr 1 [b.d.], *Współpraca polsko-niemiecka*, <http://ssp1zielonagora.pl/wspolpraca-polsko-niemiecka/> [dostęp: 28.10.2024].
- Stempin A. (2023), *Dlaczego należy wyprowadzić polsko-niemieckie pojednanie z zakrętu historii*, <https://www.rp.pl/publicystyka/art39038841-arkadiusz-stempin-dlaczego-nalezy-wyprowadzic-polsko-niemieckie-pojednanie-z-zakretu-historii> [dostęp: 28.10.2024].
- Trybunał Konstytucyjny (2022), *Jurysdykcja w sprawach dotyczących dochodzenia od obcego państwa roszczeń z tytułu zbrodni wojennych, ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości; immunitet jurysdykcyjny państwa*, <https://trybunal.gov.pl/postepowanie-i-orzeczenia/postanowienia/art/12121-jurysdykcja-w-sprawach-dotyczacych-dochodzenia-od-obcego-panstwa-roszczzen-z-tytulu-zbrodni-wojennych-ludobojstwa-zbrodni-przeciwko-ludzkosci-immunitet-jurysdykcyjny-panstwa> [dostęp: 24.10.2024].
- Układ Otarty (2023), *Czy pojednanie z Niemcami się zakończyło? Jak będzie wyglądało z Ukrainą?*, <https://ukladotwarty.pl/odcinki/czy-pojednanie-z-niemcami-sie-zakonczylo-jak-bedzie-wygladalo-z-ukraina/> [dostęp: 24.10.2024].
- United States Holocaust Memorial Museum (2023), *Memoirs. Contest: „Preserve Memory Project”*, <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn73438> [dostęp: 11.10.2024].
- Urząd Miasta Szczecin (2010), *Debaty Transgraniczne*, <https://bip.um.szczecin.pl/files/DD490E5481EA4FB2A0782DDB068E07E2/Debaty%20Transgraniczne.pdf> [dostęp: 28.10.2024].
- Wiara.pl (2019), *Gorzów, Zielona Góra: Ekumeniczna modlitwa*, <https://ekumenizm.wiara.pl/doc/5290732.Gorzow-Zielona-Gora-Ekumeniczna-modlitwa> [dostęp: 28.10.2024].

- Wigura K., Kuisz J. (2022), Polska–Niemcy. Nieaktualne pojednanie, *Kultura Liberalna*, 723, <https://kulturaliberalna.pl/2022/11/15/polska-niemcy-nieaktualne-pojednanie-karolina-wigura-jaroslaw-kuisz/> [dostęp: 30.10.2024].
- Wyborcza.pl (2024), *Dzień Pamięci i Pojednania*. „Pamięć o naszej wspólnej historii jest bardzo ważna”, <https://gorzow.wyborcza.pl/gorzow/7,36844,30650256,dzien-pamieci-i-pojednania-pamiec-o-naszej-wspolnej-historii.html> [dostęp: 29.10.2024].
- Ziemer K. (2011), *Kultura pamięci i wspomnień w Niemczech po drugiej wojnie światowej*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne”, 28, 192–209.
- Żurek R. (2018), *Pojednanie: wielka wartość czy oszustwo?*, „Dialog”, 124, 22–27.

